

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ
YARDIMLARIN DİĞER ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

Elif KOÇ

Ankara, 2018

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ
YARDIMLARIN DİĞER ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Yüksek Lisans Tezi

ELİF KOÇ

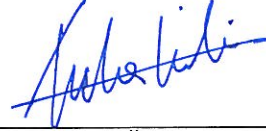
Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan ÜNAL

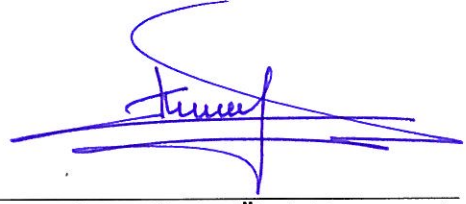
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

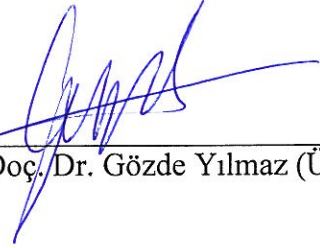
Elif Koç tarafından hazırlanan “Avrupa Birliği Tarafından Türkiye’ye Yapılan Mali Yardımların Diğer Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerle Karşılaştırılması” başlıklı bu çalışma, 23.01.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Tuba Ünlü Bilgiç (Başkan)

Prof. Dr. Hasan Ünal (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Gözde Yılmaz (Üye)

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi 'ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçların bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

[Tarih/İmza]

.....

[Elif KOÇ]

ÖZET

KOÇ, Elif. Avrupa Birliği Tarafından Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımların Diğer Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye yapılan mali yardımların diğer aday ve potansiyel aday ülkelerle karşılaştırılmasıdır. Bu amaçla yapılan çalışmada AB'ye aday ve potansiyel aday ülkeler, AB mali yardımları, adaylık süreçleri, temel ekonomik göstergeleri, hibe ve kredi şeklinde yararlandıkları mali yardımlar çerçevesinde incelenmiştir.

Resmi istatistik kurumlarından alınan veriler doğrultusunda ülkelerin temel ekonomik verileri elde edilmiştir. Söz konusu veriler ile ülkelerin, gayri safi milli hasılları, kişi başına düşen gayri safi milli hasılları ve yüzölçümleri baz alınarak ülkelerin elde ettiği mali yardımlar birbiriyle kıyaslanmıştır. Yapılan kıyaslamalar neticesinde, Türkiye'ye yapılan toplam mali yardım tutarının diğer aday ve potansiyel aday ülkelere göre daha fazla olmasına rağmen, kişi başına ve kilometrekare başına düşen mali yardım tutarının diğer aday ve potansiyel aday ülkelerin oldukça gerisinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, aday ülkeler, mali yardımlar*

ABSTRACT

KOÇ, Elif. Comparison of the financial assistance subsidized by the EU to Turkey with the other candidate and potential candidate countries, Master's Thesis, Ankara, 2018.

The aim of this study is to compare the financial assistance provided to Turkey by the European Union with the other candidate and potential candidate countries. For this purpose, in the scope of this study, the candidate and potential candidate countries of the EU have been examined within the framework of EU financial assistance, candidacy processes, main economic indicators, grants and financial assistances they have used in the form of loans.

The countries' main economic data have been obtained from the official statistical institutions. Financial assistance obtained by countries have been compared with each other based on the data on their gross domestic products, per capita gross domestic products and surface area. As a result of the comparison study, it has been observed that while the total amount of financial assistance to Turkey is higher than other candidate and potential candidate countries, the financial assistance per capita and per square kilometer of Turkey are far less compared to other candidate and potential candidate countries.

Keywords: *European Union, candidate countries, financial assistance*

TEŐEKKÖR

Bu süreçte bana kıymetli desteklerinden dolayı değerli hocam Prof. Dr. Hasan Ünal'a, eşime, anneme ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	vii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ MALİ YARDIMLARI

1.1. Avrupa Birliği Bütçesi	3
1.1.1. AB Bütçesinin Gelirleri.....	4
1.1.2. AB Bütçesinin Harcamaları	5
1.1.3. 2014-2020 Dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve	9
1.2. Avrupa Birliği Bütçesi Kapsamında Üye Ülkelere Sağlanan Mali Yardımlar	16
1.2.1. Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Sağlanan Mali Yardımlar.....	16
1.2.2. Uyum Politikası Kapsamında Yapılan Mali Yardımlar	18
1.3. Avrupa Yatırım Bankası'ndan Kredi Şeklinde Sağlanan Mali Yardımlar	22
1.4. Üye Olmayan (Üçüncü) Ülkelere Yönelik Mali Yardımlar	24

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERE YAPILAN MALİ YARDIMLAR

2.1. Avrupa Birliği'ne Aday ve Potansiyel Aday Ülkeler Tarafından Kullanılan Katılım Öncesi Mali Yardım Araçları	27
2.1.1. Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı (PHARE)	28
2.1.2. Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (ISPA).....	30
2.1.3. Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS).....	31
2.1.4. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD)	33
2.1.5. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-I, 2007-2013)	34
2.1.6. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-II, 2014-2020).....	37
2.2. Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci	40
2.2.1. Arnavutluk.....	40
2.2.2. Makedonya.....	44
2.2.3. Karadağ	49
2.2.4. Sırbistan.....	53
2.2.5. Bosna Hersek	58
2.2.6. Kosova.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ YARDIMLAR

3.1. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	69
3.1.1 Türkiye'nin Avrupa Birliği Yolundaki Temel Nedenleri	69
3.2. Ankara Anlaşması	71
3.2.1. Anlaşma'nın Tarihi	71
3.2.2 Ortaklık İlişkisinin Dönemleri	72
3.3. Avrupa Birliği Yolunda Türk Siyasi Liderleri	73
3.4. 1987 Yılı Sonrası Önemli Zirve Kararları	74
3.4.1. Amsterdam Zirvesi (1997)	74
3.4.2. Lüksemburg Zirvesi (1997).....	76
3.4.3. Helsinki Zirvesi (1999)	77
3.4.4. Brüksel Zirvesi Kararları (2004)	77
3.4.5. Müzakere Çerçeve Belgesi.....	80
3.5. Mali Yardımlar	80
3.5.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (1964-1995)	80
3.5.1.1 I. Mali Protokol (1964 – 1969)	81
3.5.1.2 II. Mali Protokol (1971 – 1977)	82
3.5.1.3 III. Mali Protokol (1979 – 1982).....	82
3.5.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönem Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (1996-2007)	83
3.5.3. IPA-I Dönemi Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar	87
3.5.4. IPA-II Dönemi Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDA TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ
YARDIMLARIN
DİĞER ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	108
ÖZGEÇMİŞ	115

KISALTMALAR DİZİNİ

AAET: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu

AB: Avrupa Birliği

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

AKÇT: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu

AYB: Avrupa Yatırım Bankası

CARDS: Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (Community Assistance for the Reconstruction, Development and Stabilization of the Western Balkans)

EAGF: Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (European Agricultural Guarantee Fund)

ECU: Avrupa Para Birimi (European Currency Unit)

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (European Free Trade Association)

EMFF: Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (European Maritime and Fisheries Fund)

ENI: Avrupa Komşuluk Aracı (European Neighbourhood Instrument)

ENPI: Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı (European Neighbourhood and Partnership Instrument)

ERDF: Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Rural Development Fund)

EAFRD: Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu (European Agricultural Fund for Rural Development)

ESF: Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund)

EULEX: AB Kosova Hukuk Misyonu (European Union Rule of Law Mission in Kosova)

EUROMED: Avrupa-Akdeniz Ortaklığı

GATT: Ticaret ve Tarife Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GB: Gümrük Birliği

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

HAK: Hükümetler arası Konferans

IPA: Katılım Öncesi Mali Araç (Instrument for Pre-accession Assistance)

ISPA: Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession)

KDV: Katma Değer Vergisi

KOBİ: Küçük ve Orta Boy İşletmeler

MDAÜ: Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri

MEDA: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Programı (Mediterranean Economic Development Programme)

MIPD: Çok Yıllı Gösterge Niteliğindeki Planlama Belgesi (Multi-Beneficiary Multi-annual Indicative Planning Document)

NATO: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development)

OTP: Ortak Tarım Politikası

PHARE: Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı (Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy)

PI: Ortaklık Aracı (Partnership Instrument)

SAPARD: Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development)

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No	Sayfa No
Tablo 1: AB'nin Son 5 Döneme Ait Mali Çerçevesi.....	6
Tablo 2: AB Bütçesinin 2014-2020 Yılları İtibariyle Dağılımı	8
Tablo 3: Harcamaların AB Bütçesi İçindeki Payı.....	9
Tablo 4: Çok Yıllı Mali Çerçeve 2014-2020	11
Tablo 5: V. Mali Çerçeve Uyum Politikası Kapsamında Üye Ülkelere Yapılacak Mali Yardım Tutarları.....	21
Tablo 6: AYB'nin 2017 Yılında Kullandığı Krediler.....	24
Tablo 7: PHARE Programı Kapsamında 1990-2007 Yılları Arasında Ülkelere Yapılan Yardımlar.....	29
Tablo 8: 2000-2007 Yıllarını Kapsayan Dönemde CARDS Programı Kapsamındaki Taahhütler.....	32
Tablo 9: CARDS Programı Kapsamında Ülkelere Yapılan Yardımlar	33
Tablo 10: Arnavutluk'un Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)	41
Tablo 11: Arnavutluk ile AB Arasında Yaşanan Gelişmeler.....	42
Tablo 12: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Arnavutluk'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020).....	43
Tablo 13: Makedonya'nın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)	45
Tablo 14: AB ile Makedonya Arasında Yaşanan Gelişmeler	46
Tablo 15: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Makedonya'ya Ayrılan Tahsisat (2014-2020).....	48
Tablo 16: Karadağ'ın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016).....	50
Tablo 17: AB ile Karadağ Arasında Yaşanan Gelişmeler.....	51
Tablo 18: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Karadağ'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020).....	52
Tablo 19: Sırbistan'ın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016).....	54
Tablo 20: AB ile Sırbistan Arasında Yaşanan Gelişmeler.....	55

Tablo 21: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Sırbistan'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020).....	57
Tablo 22: Bosna Hersek'in Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016).....	59
Tablo 23: AB ile Bosna Hersek Arasında Yaşanan Gelişmeler.....	60
Tablo 24: Bosna Hersek'e 2014-2017 Yılları Arasında Yapılan Yardımlar.....	61
Tablo 25: Kosova'nın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016).....	63
Tablo 26: AB ile Kosova Arasında Yaşanan Önemli Gelişmeler.....	64
Tablo 27: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Kosova'ya Ayrılan Tahsisat (2014-2020).....	65
Tablo 28: Türkiye'nin Son On Yıla Ait Ekonomik Verileri (2007-2016).....	68
Tablo 29: Yönetime Egemen Olan Hükümetler ve Başbakanların AB Konusunda Yaptıkları Girişimler	73
Tablo 30: Gümrük Birliği Öncesi Dönemde Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar.....	83
Tablo 31: 1999 Yılına Kadar Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar	85
Tablo 32: 2002-2006 Döneminde Türkiye Tarafından Kullanılan AB Mali Yardımlar.....	86
Tablo 33: IPA I Dönemi (2007-2013) Türkiye'ye Yapılan Mali Yardım Miktarları	88
Tablo 34: 2014-2020 Dönemi için Türkiye'ye Ayrılan Tahsisatlar.....	91
Tablo 35: Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin 2016 Yılına Ait Ekonomik Verileri	94
Tablo 36: Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yapılan Mali Yardımlar	96
Tablo 37: 2007-2013 IPA-I Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Göre Dağılımı.....	97
Tablo 38: 2014-2020 IPA-II Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Göre Dağılımı.....	98
Tablo 39: IPA-I ve IPA-II Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday Ülkelere Göre Dağılımının Karşılaştırmalı Tablosu.....	100
Tablo 40: Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımların Yunanistan, İspanya ve 2005-2007'de Üye Olan Ülkelerle Karşılaştırılması	102

GİRİŞ

28 üyeden oluşan Avrupa Birliği (AB), kuruluşundan bu yana kendisini oluşturan kurucu antlaşmalarında da belirtildiği gibi AB adayı olan ülkelerin iç ekonomilerine ve sosyal gelişmişlik düzeylerine destek olmak için hibe ve krediler başta olmak üzere çeşitli mali yardımlarda bulunmaktadır. Söz konusu yardımlar, ülkelere AB üyeliği sürecinde AB müktesebatına uyum ve uygulama yönünde ülke tarafından alınması gereken siyasi, ekonomik, yasal ve idari tedbirler için mali kaynak sunmaktadır.

AB mali yardımlarının geçmişi topluluğun kurucu anlaşmalarına kadar dayanmaktadır. 25 Temmuz 1952 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Antlaşması'nın 54. Maddesinde, teşebbüslere kredi verilerek veya alabilecekleri diğer kredilere teminat verilerek yatırım programlarının kolaylaştırılabileceği belirtilmektedir. Yine aynı maddede üretimin arttırılmasına, maliyetlerinin düşürülmesine katkısı olan işletme ve tesislerin finansmanına yardımcı olabileceği hususu yer almaktadır.1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren Avrupa Atom Enerji Topluluğu'nu kuran antlaşmanın 172. maddesinde, antlaşmanın kapsadığı konulara ilişkin olarak, Konseyin belirlediği koşullar altında, araştırma veya yatırımın finansmanına yönelik kredi sağlanabileceği ifade edilmiştir. Aynı tarihte yürürlüğe giren Avrupa Ekonomi Topluluğu'nu kuran antlaşmanın 2-3. maddelerinde Topluluğun görevi; ortak bir pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek birbirine yaklaştırılması yoluyla, Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve Topluluğun bir araya getirdiği devletlerarasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamak olarak ifade edilmiştir. Bu amaçlara hizmet edecek bir Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulması Topluluğun hedefleri arasında sayılmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde aday ve potansiyel aday ülkelere yardım etmek için katılım öncesi yardım araçları oluşturulmaya başlanmıştır. 2000-2006 bütçe döneminde AB bütçesinin, "dış eylemler" ve "katılım öncesi yardımlar" başlıkları altında tahsis edilen dış yardımlar,

2007-2013 bütçe döneminden itibaren “küresel bir aktör olarak AB” bütçe kalemi altından tahsis edilmeye başlamıştır.

AB'nin genişlenme süreçlerinin ardından mali yardımları çeşitliliği de giderek artmıştır. Üye ülkeler ve üçüncü ülkelere yönelik mali yardımlar, genel olarak Avrupa Yatırım Bankası'ndan sağlanan mali yardımlar ve genel bütçe çerçevesinde sağlanan mali yardımlar olmak üzere ikiye ayrılabilir. Çalışmada genel bütçe altında yapılan mali yardımlara bir çerçeve oluşturmak adına öncelikle AB bütçesi hakkında bilgi verilecek, üye ülkelere yapılan mali yardımlar incelenecek ve ardından üçüncü ülkelere yapılan mali yardımlar ele alınacaktır. İkinci bölümde aday ülkelere yönelik mali yardımlar anlatıldıktan sonra, aday ve potansiyel aday ülkelerin AB'den sağladığı mali yardımlar açıklanacak, Türkiye ise üçüncü bölümde ayrıca incelenecektir. Son bölümde elde edilen veriler doğrultusunda, AB'nin Türkiye'ye yaptığı mali yardımlar diğer aday ve potansiyel aday ülkelerle karşılaştırılarak bunlar üzerinde değerlendirmeler yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ MALİ YARDIMLARI

Avrupa Birliği tarafın üye ülkelere ve üçüncü ülkelere yönelik yapılan mali yardımlar genel olarak ikiye ayrılmaktadır. Söz konusu mali yardımlardan ilki Avrupa Yatırım Bankasından sağlanan mali yardımlar, ikincisi ise genel bütçe kapsamında yapılan mali yardımlardır. Genel bütçe altında yapılan mali yardımlara genel bir çerçeve çizmek adına öncelikle AB bütçesi hakkında bilgi verilecektir.

1.1. Avrupa Birliği Bütçesi

Avrupa Topluluklarını, Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET)¹, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) oluşturmaktadır. 8 Nisan 1965'te imzalanan Füzyon Antlaşması'nın ardından bu topluluklar, Avrupa Toplulukları diye anılmaya başlanmıştır² ve AB'nin ayrı olan topluluk organları tek konsey, tek komisyon ve tek bütçe olacak şekilde birleştirilmiştir. Bu birleştirme anlaşmasının ardından AKÇT'nin yatırım ve araştırma harcamaları dışındaki bütün kalemler genel bütçe adında tek bir bütçe haline getirilmiştir.

Avrupa Birliği bütçesi, AB ve AAET için gerekli olduğu düşünülen bütün gelir ve giderleri her mali yıl için tahmin eden ve yetkilendiren bir araçtır.³ Birlik bütçesinin kabulü, uygulanması ve bütçe kapsamından yapılan işlemlerin mali kontrolüne ilişkin hükümler Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 310 ile 324 maddeleri arasında belirtilmektedir.⁴

¹ 1992'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'nın ardından, Avrupa Topluluğu (AT) olarak değiştirilmiştir.

² Avrupa Birliği Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin ardından Avrupa Birliği diye anılmaya başlanmıştır.

³ Müge H. Güvenç, **Avrupa Birliği Bütçesi**, Ankara, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı: Araştırma ve İnceleme Serisi 1, 2010, s. 7.

⁴ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.

1605 sayılı Mali Tüzük uyarınca AB Bütçesi'nin dört temel ilkesi; birlik, evrensellik, belirli bir amaç için tahsis edilme ve yıllık olma ilkesidir. Bu ilkelerin yanı sıra AB bütçesi; doğruluk, şeffaflık, denklik, hesap birimi, sağlam mali yönetim genel ilkelerini de içermektedir.

AB bütçesi, Birliğin temel politikalarını ve öncelikli alanlarını gösteren önemli bir araçtır. AB politikalarına paralel olarak bütçe revize edilmekte ve yapılacak uygulamalar bütçe finansmanı yoluyla desteklenmektedir.

AB'nin bütçe öncelikleri kurumlar arası anlaşmalar yoluyla belirlenmektedir. Avrupa Parlamentosu, Komisyon ve Konsey bir araya gelerek bir sonraki dönem için temel bütçe öncelikleri ve politika alanları üzerinde uzlaşırlar ve uzlaşmayı kurumlar arası anlaşma şeklinde ortaya koyarlar. Takip eden süreçte kurumlar arası anlaşmaya uygun olarak, Birliğin harcamaları için mali çerçeve şeklinde bir kapsam oluşturulur.⁵ Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 311. maddesinde diğer gelirler saklı kalmak kaydıyla AB bütçesinin tamamen öz kaynaklardan finanse edileceği belirtilmektedir.

1.1.1. AB Bütçesinin Gelirleri

AB bütçesi öz kaynaklar sistemi ile finanse edilmektedir. Gelir kalemleri; geleneksel öz kaynaklar, katma değer vergisi (KDV) payı, gayri safi milli hâsıla (GSMH) payı ve diğer kaynaklardan oluşmaktadır. Söz konusu kaynaklar otomatik olarak AB'ye aktarılmakta ve ulusal otoritelerin ilave bir kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.

Geleneksel Öz Kaynaklar (Traditional Own Resources- TOR)

Geleneksel öz kaynaklar; vergiler, primler, ortak gümrük tarifesi vergileri, üye olmayan devletlerle yapılan ticari işlemlerden alınan vergiler, ortak şeker piyasaları çerçevesinden sağlanan gelirler ve diğer vergi gelirlerinden oluşmaktadır. Vergilerin üye

⁵ Müge H. Güvenç, a.g.e., s.11.

devletler tarafından tahsil edilen kısmının %80'i, doğrudan AB bütçesine aktarılmaktadır.⁶

KDV Payı (VAT Resource)

1978 yılında doğrudan ulusal katkı payları kaldırıldığında, katma değer vergisi katkılarına dayanan AB kaynaklarının bir bileşeni olarak devreye girmiştir.⁷ KDV'ler yoluyla sağlanan gelirler üye devletlerin Birlik standartlarıyla uyumlulaştırılan KDV matrahına her yıl için %0,3 oranının uygulanması ile hesaplanmaktadır.

GSMH Payı (GNI Resource)

Öz kaynaklardan bir diğeri ise Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) payıdır. Bu gelir kalemi, üye devletlerin GSMH'lerine aynı oranın uygulanması ile hesaplanmaktadır. Bütçenin diğeri gelirleri ile kapatılamayan kısmı GSMH payından elde edilen gelir ile finanse edilmektedir.⁸

1.1.2. AB Bütçesinin Harcamaları

AB bütçesinin harcama kalemleri, 1980'li yıllarda AB'nin maruz kaldığı mali krizin ardından bütçe disiplini sağlamak adına çok yıllık mali çerçevelerle ortaya konulmaya başlamıştır. Mali çerçeveler gelecek yıllar için üst sınırı belirlemekte ve harcamaların gelecek yıllar için olası dağılımlarını göstermektedir.⁹ Bugüne kadar dört mali çerçeve uygulanmış olup, günümüzde beşinci mali çerçeve uygulanmaktadır.

Son 5 döneme ait mali çerçevelerin toplam büyüklükleri aşağıda gösterilmiştir:¹⁰

⁶ Müge H. Güvenç, **a.g.e**, s. 24.

⁷ Giacomo Benedetto ve Simona Milio, **European Union Budget Reform: Institutions, Policy and Economic Crisis**, New York: Palgrave Macmillan, 2012, s. 5.

⁸ European Commission, **The EU's Own Resources**, http://ec.europa.eu/budget/mff/resources/index_en.cfm.

⁹ Halil Karataş, **Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları**, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2010, s. 18.

¹⁰ İlk 4 mali çerçeve dönemine ilişkin bilgiler Nurettin Bilici'den alınmıştır. (Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Seçkin Yayınları, 5. Baskı, 2012, s. 139.) Son dönem bilgileri ise Avrupa Komisyonu web sitesinden alınmıştır. (European Commission, **The Multiannual Financial Framework Explained**, http://ec.europa.eu/budget/mff/introduction/index_en.cfm.)

Tablo 1: AB'nin son 5 Döneme Ait Mali Çerçevesi

Adı	Dönemi	Toplam Bütçe (Milyar Avro)
I. Mali Çerçeve	1988-1992 Dönemi (5 yıl)	264
II. Mali Çerçeve	1993-1999 Dönemi (7 yıl)	505
III. Mali Çerçeve	2000-2006 Dönemi (7 yıl)	640
IV. Mali Çerçeve	2007-2013 Dönemi (7 yıl)	862
V. Mali Çerçeve	2014-2020 Dönemi (7 yıl)	960
	<u>Genel Toplam:</u>	<u>3.231</u>

2014-2020 dönemi için AB bütçesinin harcamaları, Birlik politikalarını ve hedeflerini destekleyen altı ana başlıktan oluşmaktadır:¹¹

- Akıllı ve Kapsayıcı Büyüme
- Sürdürülebilir Büyüme: Doğal Kaynaklar
- Güvenlik ve Vatandaşlık
- Küresel Avrupa
- İdari Harcamalar
- Telafiler

Çok yıllı mali çerçeve kapsamında 2014-2020 döneminde bu ana başlıklar altında yapılacak toplam harcamalar için cari fiyatlarla yaklaşık 960 milyar avro ayrılmıştır.

Akıllı ve Kapsayıcı Büyüme

Bu başlık altında iki alt bölüm yer almaktadır: Büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik ile ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum.

- *Büyüme ve istihdam için rekabet edebilirlik* kapsamında, araştırma ve yenilik, eğitim ve öğrenim, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon alanlarında trans-avrupa ağları, sosyal politika ve teşebbüslerin desteklenmesi gibi öncelikler ön plana çıkmaktadır.

¹¹ European Commission, **The Multiannual Financial Framework Explained**, http://ec.europa.eu/budget/mff/introduction/index_en.cfm.

- *Ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum* alt başlığında ise en az gelişmiş üye devletler ve bölgelerin ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumu, rekabet edebilirlik ve istihdamın geliştirilmesi, bölgesel işbirliğinin artırılması gibi bölgesel farklılıkların giderilmesi amacıyla hizmet eden harcamalar öngörülmüştür.

Sürdürülebilir Büyüme: Doğal Kaynaklar

Ortak Tarım Politikası, Ortak Balıkçılık Politikası, kırsal kalkınma ve çevre önlemleri ile ilgili harcamalar bu başlıktaki başlıca unsurlardır.

Güvenlik ve Vatandaşlık

Bu başlık altındaki harcamalar, iltica ve göç, sınırlar, iç güvenlik, vatandaş katılımını geliştirme, halk sağlığı ve tüketicinin korunmasını güçlendirme bileşenlerini içermektedir.

Küresel Avrupa

AB'nin uluslararası sistemde etkin bir rol üstlenme hedefinden hareketle AB genişleme sürecini destekleme, AB değerlerini Birlik dışında tanıtmaya, dış politika ortaklarıyla işbirliğini geliştirme, AB Komşuluk Politikasına dâhil olan ülkelerde uzun vadeli refah ve istikrara yatırım yapma, iklim değişikliği ile mücadele etme ve doğal felaketlerde Avrupa dayanışmasını güçlendirme başlıklarını içermektedir.

Türkiye'ye yönelik AB mali yardımları da Küresel Avrupa başlığı altındaki Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance/IPA) kaleminden sağlanmaktadır. 2014-2020 yılları arasında bu kalemden ülkemize ayrılan pay yıllık ortalama 630 milyon avro, toplamda ise 4,5 milyar avro'dur.

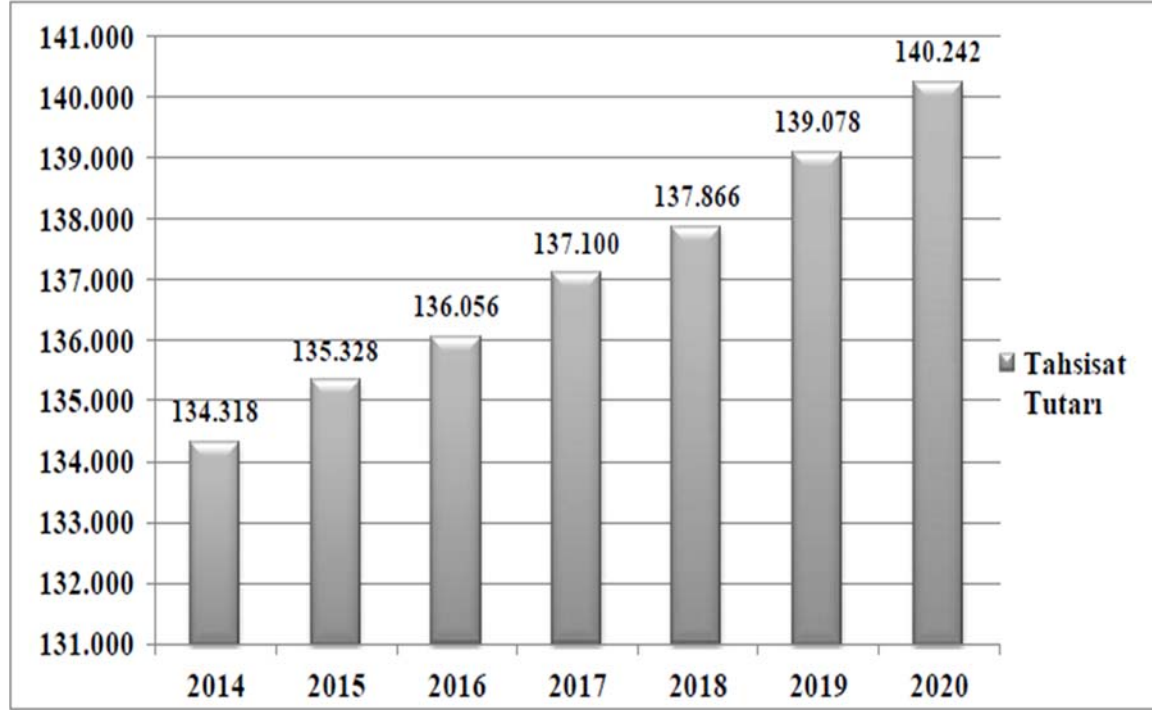
İdari Harcamalar

AB kurumlarında çalışan personelin maaş ve emeklilik ödemeleri, bina ve altyapıları ve bilgi teknolojileri ve güvenlik harcamaları bu kalem altında sınıflandırılmaktadır.

Telafiler/Tazminatlar

2013 yılında AB'ye üye olan Hırvatistan'ın, üyeliğinin ilk yılında AB bütçesine aktardığı payın bütçeden aldığı paydan fazla olmasını engellemek için eklenmiştir.

Tablo 2: AB Bütçesinin 2014-2020 Yılları İtibariyle Dağılımı (Milyon Avro)¹²

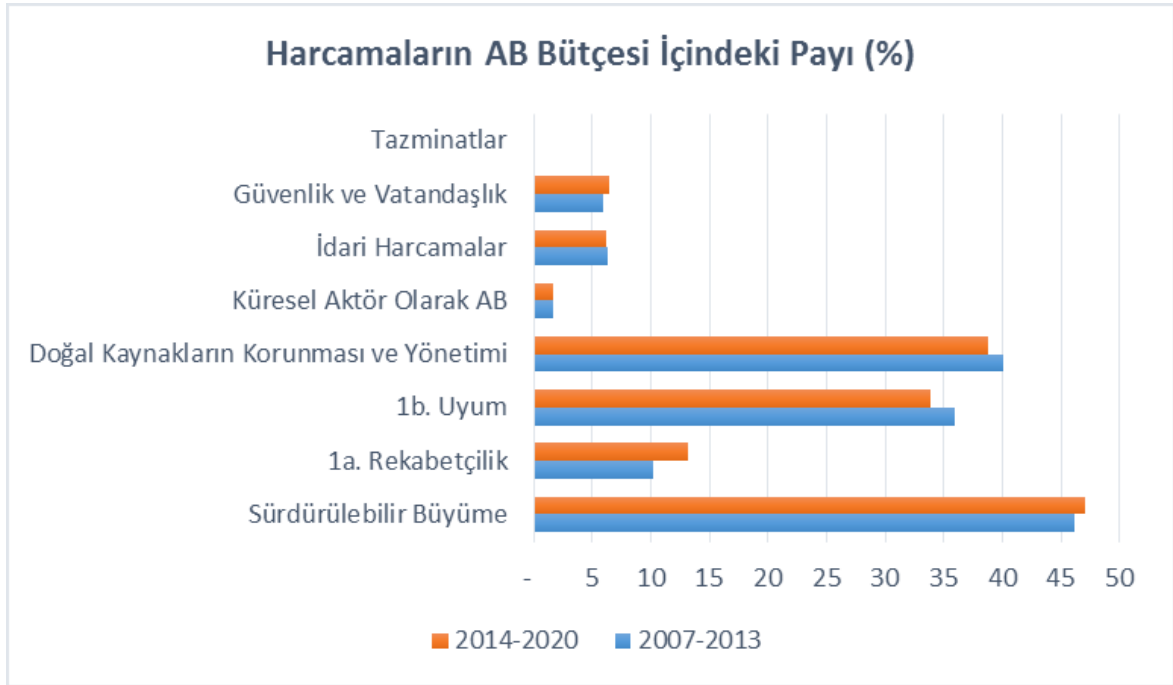

Tabloda görüldüğü gibi AB bütçesinin 2014-2020 dönemi için toplan harcama planı yaklaşık 960 milyar avrodur. 2017 yılı için ise 137.100 milyar avro 'dur.

2007-2013 ve 2014-2020 mali çerçevelerine ilişkin harcamaların AB bütçesi içindeki payı aşağıda gösterilmiştir.¹³

¹² European Commission, **Figures and Documents**, http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm#documents.

¹³ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, **Avrupa Birliği Bütçesi**, Nisan 2016, http://www.ab.gov.tr/files/EMPB/ab_butcesi.pdf.

Tablo 3: Harcamaların AB Bütçesi İçindeki Payı

1.1.3. 2014-2020 Dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve

Çok Yıllı Mali Çerçeve (Multiannual Financial Framework), AB bütçesinde yer alan harcama kalemlerine ilişkin ödeneklerin yıllık tavanını önceden belirleyen bir araçtır. Harcamaların önceden belirlenmesinin amacı; bütçe disiplini sağlayarak, AB kaynaklarını Topluluğun ihtiyaçları ve politika öncelikleri doğrultusunda etkin bir şekilde kullanmaktır. Mali Çerçeve'nin ana başlıkları, aynı zamanda bütçenin harcama kalemleridir.

Hırvatistan dahil 28 üye devlet için hazırlanan ve 2014-2020 dönemine ait yedi yılı kapsayan çok yıllık mali çerçeve 2 Aralık 2013 tarihinde kabul edilmiştir. Bu

kapsamda taahhüt ödenekleri 960 milyar avro, harcama ödenekleri ise 908 milyar avro olarak belirlenmiştir.¹⁴

Harcama kalemlerinden biri olan “Telafiler/Tazminatlar”, Hırvatistan’ın AB’ye üye olduğu 2013 yılında AB bütçesine aktardığı tutarın, bütçeden aldığı tutardan fazla olmasını engellemek adına eklenmiştir.

2014-2020 bütçesinde AB ilk kez kesintiye gitmiştir. AB ülkelerinin içinde bulunduğu finansal krizin önüne geçebilmek için Çok Yıllı Mali Çerçeve ’de Avrupa’yı krizden çıkararak nitelikte bir bütçe oluşturulması fikri ön plana çıkmıştır.

2014-2020 dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve kapsamında harcamaların Birliğin ortak hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik alanlarda yapılması ön plana çıkarılmış ve aynı zamanda üye ülkelerin borç stoklarının ve bütçe açıklarının yönetilebilir düzeylerde tutulmasına, ulusal harcamaların azaltılmasına önem verilmiştir. Bu çerçevede beşeri sermaye yatırımları ve verimli yatırımlar öne çıkarılmıştır. Bunun için de sıkı mali disiplin sağlanmaya çalışılmaktadır.

2014-2020 dönemi Çok Yıllı Mali Çerçeve ’ye ait yıl bazında harcama kalemleri aşağıda gösterilmiştir.¹⁵

¹⁴ European Commission, **The Multiannual Financial Framework Explained**, http://ec.europa.eu/budget/mff/introduction/index_en.cfm#spendingplan.

¹⁵ European Commission, **Financial Programming and Budget**, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm (Çok yıllık mali çerçeveye ilişkin rakamlar Komisyon’un Eylül 2017 verileridir. Güncel fiyatlara göre ilerideki tahsisat yıllarında değişiklik gösterebilir.)

Tablo 4: Çok Yıllı Mali Çerçeve (2014-2020)

Harcama Kalemleri	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	TOPLAM (milyar avro)
1.Akıllı ve Kapsayıcı Büyüme								
1a. Büyüme ve İstihdam İçin Rekabet Edilebilirlik								
Avrupa Uydu Navigasyon Sistemleri (EGNOS ve Galileo)	1.260,95	994,41	786,01	811,71	722,74	660,25	1.063,94	6.300,00
Avrupa Dünya Gözlem Programı (Copernicus)	342,00	514,00	531,00	544,00	562,00	748,40	544,60	3.786,00
Nükleer Güvenlik	147,47	147,68	147,87	148,04	148,19	148,33	148,46	1.036,03
Uluslararası Termonükleer Deney Reaktörü (ITER)	686,00	824,00	299,00	231,00	261,00	232,00	114,00	2.707,00
Horizon 2020	8.788,04	9.111,06	9.546,78	9.976,34	10.349,28	10.831,36	11.597,14	70.200,00
İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edilebilirliği (COSME)	259,57	259,71	257,66	275,50	299,64	317,49	360,43	2.030,00
Eğitim, Gençlik ve Spor (Erasmus +)	1.466,48	1.470,90	1.564,51	1.788,51	2.013,24	2.239,49	2.466,87	13.010,00
Sosyal değişim ve İnovasyon	112,48	113,76	114,78	116,04	117,13	118,40	122,40	815,00
Gümrük, Mali İşlemler ve Yolsuzlukla Mücadele	111,47	112,74	113,75	115,00	116,07	117,32	118,64	805,00
Avrupa Birleştirme Aracı (CEF)	1.852,77	2.055,57	2.564,63	2.803,07	3.096,64	3.352,26	3.575,05	19.300,00
Enerji	386,78	452,89	675,50	764,17	870,22	919,61	1.119,83	5.126,00

Ulaştırma	1.396,09	1.517,54	1.760,45	1.881,90	2.124,81	2.246,26	2.246,95	13.174,00
Bilgi ve İletişim Teknolojileri (ICT)	69,90	85,14	128,69	157,00	164,62	186,39	208,27	1.000,00
Transfer Öncesi Ajanslar	229,12	296,72	308,09	309,01	268,32	307,72	310,33	2.030,22
Diğer	248,66	250,76	252,24	254,05	255,46	257,31	258,25	1.776,72
Marjın	100,00	169,68	239,68	259,84	280,27	369,67	398,89	1.818,03
ARA TOPLAM	15.605,00	16.321,00	16.726,00	17.693,00	18.490,00	19.700,00	21.079,00	125.614,00
1b. Ekonomik, Sosyal ve Bölgesel Uyum								
Genç İstihdam Girişimi	1.700,00	1.300,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3.000,00
Bölgesel Yakınsama (Daha Az Gelişmiş Bölgeler)	22.271,00	22.762,90	23.197,00	23.536,52	28.865,91	24.184,20	24.459,94	164.279,02
Geçiş Bölgeleri	4.525,27	4.525,27	4.525,27	4.525,27	4.525,27	4.525,27	4.525,27	31.676,89
Rekabet Edilebilirlik (daha gelişmiş bölgeler)	7.070,34	7.070,34	7.070,34	7.070,34	7.070,34	7.070,34	7.070,34	49.492,34
Bölgesel İşbirliği	478,09	684,39	958,19	1.706,89	1.706,89	1.706,89	1.706,89	8.948,26
Uyum Fonu	8.433,96	8.862,30	10.095,01	9.507,59	9.670,77	9.828,39	9.964,36	66.362,38
Seyrek Nüfuslu Bölgeler	198,11	198,11	198,11	198,11	198,11	198,11	198,11	1.386,80
Marjın	0,67	0,68	0,09	0,28	0,71	0,79	0,09	3,31
ARA TOPLAM	44.678,00	45.404,00	46.045,00	46.545,00	47.038,00	47.514,00	47.925,00	325.149,00
2. Sürdürülebilir Büyüme ve Doğal Kaynaklar								
Avrupa Tarımsal Garanti Fonu (EAGF)	41.585,00	40.989,00	40.421,00	39.837,00	39.079,00	38.335,00	37.605,00	277.851,00

Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu (EAFRD)	12.864,85	12.613,07	12.366,22	12.124,22	11.886,96	11.654,36	11.426,31	84.936,00
Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (EMFF)	958,63	956,65	950,56	939,78	930,89	920,85	917,06	6.574,41
Çevre ve İklim Eylemi (Hayat)	381,28	401,96	419,17	438,42	455,78	474,32	486,26	3.057,19
Ajanslar	49,12	49,12	49,12	49,12	49,12	49,12	49,12	343,80
Marjın	44,13	50,21	54,93	59,46	64,25	69,36	74,25	416,59
ARA TOPLAM	55.883,00	55.060,00	54.261,00	53.448,00	52.446,00	51.503,00	50.558,00	373.179,00
3.Güvenlik ve Vatandaşlık								
İltica ve Göçmen Fonu	380,00	385,00	390,00	395,00	400,00	415,00	415,27	2.780,27
İç Güvenlik Fonu	380,00	383,17	423,90	465,00	511,16	541,65	613,11	3.318,00
BT Sistemleri	17,50	17,50	17,50	17,50	17,50	17,50	17,50	123,00
Adalet	44,30	45,50	46,60	47,80	48,90	50,10	51,20	324,40
Haklar ve Vatandaşlık	51,60	53,00	54,30	55,60	56,90	58,20	59,60	389,20
Sivil Savunma Mekanizması	26,59	27,03	27,69	28,33	28,94	29,54	30,10	198,22
Vatandaşlar İçin Avrupa	22,04	22,40	22,95	23,48	23,99	24,48	24,94	164,28
Gıda ve Beslenme	238,78	238,84	239,18	239,96	240,88	241,27	239,59	1.678,49
Büyüme İçin Sağlık	55,20	55,20	56,30	57,30	57,80	58,30	58,30	398,40
Tüketici Koruması	22,67	22,78	23,45	23,91	24,35	24,97	25,17	167,29
Yaratıcı Avrupa	168,27	164,14	173,73	183,73	194,12	204,88	204,77	1.293,65
Ajanslar	504,12	514,25	514,58	507,10	505,08	503,77	503,76	3.552,66

Diğer	80,65	81,98	83,99	85,92	87,78	89,58	91,29	601,19
Marjın	61,19	64,20	79,82	101,37	114,60	131,75	133,90	686,93
ARA TOPLAM	2.053,00	2.075,00	2.154,00	2.232,00	2.312,00	2.391,00	2.469,00	15.686,00
4.Küresel Avrupa								
Katılım Öncesi Araç (IPA)	1.483,00	1.483,00	1.483,00	1.483,00	1.483,00	1.483,00	1.483,00	10.380,00
Avrupa Komşuluk Aracı (ENI)	1.991,10	1.872,89	1.887,90	1.917,87	1.952,88	2.012,85	2.047,14	13.682,64
Avrupa Demokrasi ve İnsan Hakları Aracı (EIDHR)	168,96	168,97	169,01	168,77	168,75	168,76	168,29	1.182,51
İstikrar Aracı (IFS)	296,33	296,34	296,42	296,49	296,45	296,47	296,57	2.075,07
Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (CFSP)	296,33	296,34	296,42	296,49	296,45	296,47	296,57	2.057,07
Ortaklık Aracı (PI)	106,76	110,15	114,42	119,34	125,24	132,02	136,36	844,02
Kalkınma İşbirliği Aracı (DCI)	2.176,31	2.279,76	2.387,57	2.491,12	2.601,43	2.714,21	2.740,04	17.390,44
İnsani Yardım	853,06	848,87	844,84	839,51	835,18	835,28	821,16	5.877,90
Sivil Savunma ve Avrupa Acil Müdahale Merkezi (ERC)	18,42	18,42	18,43	18,39	18,39	18,39	17,94	128,38
Avrupa Gönüllü İnsani Yardım (EUAV)	11,95	13,64	16,19	19,54	22,93	22,86	23,00	130,11
Nükleer Güvenlik İşbirliği (INSC)	28,78	28,79	28,80	28,71	28,70	28,70	27,52	200,00
Makro Finansal Yardım	71,86	72,02	72,16	71,77	71,46	71,51	70,27	501,05
Dış Eylemler İçin Garanti Fonu	55,11	221,50	247,41	176,74	155,01	136,34	70,97	1.063,09

Ajanslar	19,53	19,53	19,53	19,53	19,53	19,53	19,53	136,70
Diğer	141,88	141,89	187,98	141,76	141,74	141,75	139,76	1.036,75
Marjin	134,61	210,90	210,92	285,95	335,87	385,87	435,88	2.000,00
ARA TOPLAM	7.854,00	8.083,00	8.281,00	8.375,00	8.553,00	8.764,00	8.794,00	58.704,00
5.İdare Giderleri								
ARA TOPLAM	8.128,00	8.385,00	8.589,00	8.807,00	9.007,00	9.206,00	9.417,00	61.629,00
6. Tazminat/Telafiler								
ARA TOPLAM	27,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	27,00
TOPLAM	134.318,00	135.328,00	136.056,00	137.100,00	137.866,00	139.078,00	140.242,00	959.988,00

1.2. Avrupa Birliği Bütçesi Kapsamında Üye Ülkelere Sağlanan Mali Yardımlar

AB bütçesinden üye devletlere yapılan yardımlar, Uyum Politikası (Cohesion Policy) ile Ortak Tarım Politikası (OTP) çerçevesinde yapılan mali yardımlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bütçe incelendiğinde, bu politikalara ayrılan tutarın AB bütçesinin yaklaşık %78'ine denk geldiği görülmektedir. Başka bir deyişle, AB bütçesinin %78'inin üye devletlere geri döndüğünü söylemek mümkündür.¹⁶

1.2.1. Ortak Tarım Politikası Çerçevesinde Sağlanan Mali Yardımlar

1962'de kurulan ortak tarım politikası AB'nin en eski politikalarından biridir. II. Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan ve ciddi boyutlarda yaşanan kıtlık sorunu, bu politikanın oluşturulmasının temel nedenidir. Roma Antlaşması ile OTP'nin yasal zemini oluşturulmuş ve ilgili anlaşmanın 39. maddesinde OTP'nin temel amaç ve ilkeleri şu şekilde sıralanmıştır:¹⁷

- Teknik ilerlemeyi geliştirmek, tarımsal üretimi rasyonel hale getirmek ve üretim faktörlerinin özellikle işgücünün, optimal kullanımının gerçekleştirilmesi yoluyla tarımda verimliliği artırmak,
- Özellikle tarımda çalışanların, bireysel gelirlerinin artırılması yoluyla tarımsal nüfus için istikrarlı bir yaşam düzeyi sağlamak,
- Tarımsal piyasalarda dengeyi sağlamak,
- Tarımsal ürün arzını güvence altına almak,
- Ürünlerin tüketiciye makul fiyatlarla ulaşmasını sağlamak

OTP; tek pazar ilkesi, topluluk tercihi ilkesi ve ortak mali sorumluluk ilkesi olmak üzere üç temel ilke üzerine kurulmuştur.

¹⁶ Halil Karataş, a.g.e, s. 24.

¹⁷ İktisadi Kalkınma Vakfı, "Avrupa Ekonomi Topluluğunu Kuran Antlaşma", **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt: 1 Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET)**, s. 125-126, <http://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>.

Uygulanmaya konduğu günden bu yana OTP kapsamında birçok değişiklik yapılmıştır. 21 Haziran 2005 tarihli ve 1290/2005/AT sayılı Avrupa Konsey Tüzüğü kararı ile Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nu ortadan kaldırılarak, yerine Avrupa Tarımsal Garanti Fonu ve Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu olmak üzere iki yeni fon kurulmuştur. OTP yeni oluşturulan bu iki fonla finanse edilmektedir.¹⁸

Avrupa Tarımsal Garanti Fonu ile üye ülkelere ve Avrupa Komisyonu'nun işbirliği içinde, çiftçilere yapılacak doğrudan ödemelerin, üçüncü ülkelere ihraç edilen ürünlerin geri ödemesinin, tarım ürünlerinin üçüncü ülkelere ihracında yapılacak fiyat desteklemelerinin, tarımsal piyasaların düzenlenmesi amacıyla alınacak önlemlerin ve AB'nin tarım politikasına ilişkin eğitim ve bilgilendirme faaliyetlerinin finanse edilmesi hedeflenmektedir.

Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu yine Avrupa Komisyonu'nun işbirliği içinde üye ülkeler tarafından kullanılabilir. Amacı; tarım sektöründe rekabet gücünü arttırmak, doğal alanları korumak ve kırsal bölgelerdeki yaşam standartlarının yükseltmektir.¹⁹

AB, 27 Haziran 2006 tarihli Konsey tüzüğü kararı ile "balıkçılık" için yönlendirme finansal aracını kaldırmış, yerine Avrupa Balıkçılık Fonu'nu kurmuştur.

2014-2020 döneminde, Avrupa Tarımsal Garanti Fonu'na (EAGF/ European Agricultural Guarantee Fund) 277,9 milyar avro, Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonu'na (EAFRD/ European Agricultural Fund for Rural Development) 84,9 milyar avro, Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu'na (EMFF/European Maritime and Fisheries Fund) 6,6 milyar avro, Çevre ve İklim Eylem kalemine ise 3 milyar avro tahsis edilmiştir.²⁰

¹⁸ European Commission, **Council Regulation (Ec) No 1290/2005 of 21 June 2005 on the Financing of the Common Agricultural Policy**,

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1290&from=EN>.

¹⁹ Halil Karataş, **a.g.e** , s. 31.

²⁰ European Commission, **Financial Programming and Budget**,

http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm.

1.2.2. Uyum Politikası Kapsamında Yapılan Mali Yardımlar

Uyum Politikasının temel amacı; birlik üyesi ülkeler arasında ekonomik ve sosyal uyumu sağlamak ve farklılıkları azaltmaktır. AB'nin uyum politikasını Avrupa'daki ulusal hükümetler tarafından üstlenilen bölgesel kalkınma politikalarından ve Topluluk tarafından 1989'dan önce uygulanan bölgesel politikadan ayıran şey, kalkınma politikalarının tasarlanma ve yürütme biçiminde devrimci bir değişimi temsil etmesidir. Önceki bölgesel politika, projelerin uygulanmasında ulusal idari sistem veya uzmanlaşmış kalkınma ajanslarının rolü üzerinde yoğunlaşırken, mevcut yaklaşım, politikanın oluşturulması ve uygulanmasında farklı idari düzeylerin ve sosyo-ekonomik grupların geniş bir katılımı ile karakterize edilmektedir.²¹

Avrupa Birliği bölgesel politikaları ve Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonları kapsamında, AB ülkelerinde ekonomik kalkınmayı desteklemek amacıyla kurulan beş temel fon bulunmaktadır. Bunlar tablo 5'te harcama kalemleri ile birlikte gösterilen, Geçiş Bölgeleri, Genç İstihdam Girişimi, Rekabet Edebilirlik, Bölgesel Yakınlaşma, Avrupa Bölgesel İşbirliği (sınır ötesi işbirliği ve uluslar ötesi işbirliği) ve Uyum Fonu'dur.

2007-2013 bütçesinin müzakereleri, on yeni üye ülkenin katılımının arka planında ve eski üye devletlerin pek çoğunda yaşanan ekonomik zorluklara karşı gerçekleştirilmiştir.²² Bu dönemde bütçede yapılan değişiklikler neticesinde uyum politikası kapsamında kullanılan araçlar da değişmiş ve özellikle bütçede yapısal fonlara ayrılan tahsisat artmıştır. Böylece yapısal fonlar ve uyum fonu AB'nin uyum politikası kapsamında kullandığı iki temel araç haline gelmiştir. 2007-2013 döneminde, yapısal fonlar ve uyum fonunun da içinde bulunduğu bölgesel politikalara 348 milyar avro

²¹ Robert Leonardi, **Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe**, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 1.

²² Johannes Lindner, **Conflict and Change in EU Budgetary Politics**, New York: Routledge, 2006, s. 207.

tutarında bir bütçe tahsis edilmiştir. 348 milyar avronun, 278 milyar avrosu yapısal fonlara, 70 milyar avrosu ise uyum fonu ayrılmıştır.

2014-2020 V. mali çerçevede, “Akıllı ve Kapsayıcı Büyüme” ana başlığı kapsamında bulunan, “ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum” harcama kalemine toplam 325 milyar avro ayrılmış ve bu tutarın 66,4 milyar avrosu uyum fonuna aktarılmıştır.²³

- Yapısal Fonlar

Avrupa Birliği yapısal fonlarının temeli Roma Antlaşması’na dayanmaktadır. Kurucu Anlaşma’nın önsözünde “Değişik bölgeler arasındaki gelişme farklılıkları azaltarak ve daha az gelişmiş bölgelerin kalkınmalarındaki gecikmeyi gidererek, ekonomilerinin birliğini güçlendirmeye ve uyumlu bir şekilde gelişmesini sağlamaya istekli olunacaktır.” şeklinde bir ifadeye yer verilerek yapısal fonların işlevi açıklanmıştır.

Avrupa Birliği uyum politikaları kapsamında altyapının güçlendirilmesi, sanayinin yeniden yapılandırılması, eğitimin modernleştirilmesi gibi alanların gelişimini amaçlamaktadır. Bu uygulamalar, literatürde uyum politikası olarak bilinirken, bu amaçlara ulaşmada en çok kullanılan fonlara ise yapısal fonlar denilmektedir.²⁴

Yapısal Fonların ilki 1958 yılında oluşturulan Avrupa Sosyal Fonu’dur (ESF) . Bu fonla istihdamı teşvik etmek ve topluluk içinde iş gücü hareketliliğini geliştirmek amaçlanmıştır. Avrupa İstihdam Stratejisi ve İstihdam Politikaları Tüzüğü altında eğitim, istihdam ve emek seferberliğinin artırılması ve yeni istihdam alanlarının yaratılması amacıyla yapılması planlanan mali yardımlar da bu fondan finanse edilmektedir.

²³ European Commission, **Financial Programming and Budget**, http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm.

²⁴ Nagihan Oktayer, “Regional Policy and Structural Funds in the European Union: The Problem of Effectiveness”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Ankara, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2007, s. 120.

Fonların en büyüğü alt yapı, iş imkânları oluşturulması için verimli yatırımlar, yerel kalkınma projeleri ve Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) desteğin finanse edildiği Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'dur (ERDF/ European Rural Development Fund). Bu fon, AB'nin 1973 yılında gerçekleşen ilk genişlemesinin (İngiltere, Danimarka, İrlanda) ardından, 1975 yılında oluşturulmuş ve ilk olarak düşüşe geçen sanayi bölgelerinin yeniden canlandırılmasına yardım etmek için Birleşik Krallıkta kullanılmıştır. Yunanistan, İspanya ve Portekiz gibi ülkelerin faydalandığı ERDF, daha sonra az gelişmiş tüm bölgeleri kapsayacak şekilde genişletilmiştir.²⁵

- Uyum Fonu

Uyum fonu, 1987'de kurulmuş ve Maastricht Anlaşması ile kurumsallaşmıştır.1992'de Maastricht Anlaşması'nda ekonomik ve sosyal uyumun topluluğun öncelikli hedeflerinden olduğu belirtilmiştir. Antlaşma, uyumu “çeşitli bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki farkın azaltılması” olarak tanımlamıştır. Maastricht kriterlerine yerine getirmekte zorlanan ve kişi başı başına düşen GSMH'si Topluluk ortalamasının %90'ından az olan üye ülkeler bu fonla desteklenmektedir.²⁶ Topluluk bu noktada, İspanya, Portekiz ve İrlanda gibi refah seviyesi düşük olan ülkelerin AB desteği olmadan Maastricht kriterlerini yerine getiremeyeceğini öngördüğünden üye ülkeler arasında dayanışmayı arttırmak için uyum fonlarını oluşturmuştur.

Aşağıdaki tabloda 2014-2020 dönemi için Uyum Politikası kapsamında üye ülkelere yapılacak yardım tutarları gösterilmektedir.²⁷

²⁵ Teresa Reeves, “Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu: AB ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma”, **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildirisi**, 7 Eylül 2006, s. 40.

²⁶ Hülya Tuğrul, **Avrupa Birliği'nin Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yaptığı Mali Yardımlar ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 21.

²⁷ European Commission, **Cohesion Fund 2014-2020: Estimated Financial Allocation**, http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/eligibility/index_en.cfm.

Tabloda belirtilen toplam tutar; bölgeler arası işbirliği, kentler için inovatif eylemler ve teknik yardım harcama kalemlerini de kapsamaktadır.

Tablo 5: V. Mali Çerçeve Uyum Politikası Kapsamında Üye Ülkelere Yapılacak Mali Yardım Tutarları

ÜYE ÜLKELER	UYUM FONU	DAHA AZ GELİŞMİŞ BÖLGELER	GEÇİŞ BÖLGELERİ	GELİŞMİŞ BÖLGELER	SEYREK NÜFUSLU BÖLGELER	AVRUPA BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ		Genç İstihdam Girişimi	TOPLAM (Milyon Avro)
						Sınır ötesi işbirliği	Uluslar ötesi İşbirliği		
BELÇİKA	-	-	1.039,7	938,6	-	219,0	44,2	42,4	2.283,9
BULGARISTAN	2.278,3	5.089,5	-	-	-	134,2	31,5	55,2	7.588,4
ÇEK CUM.	6.258,9	15.282,5	-	88,2	-	296,7	43,0	13,6	21.982,9
DANIMARKA	-	-	71,4	255,1	-	204,2	22,7	-	553,4
ALMANYA	-	-	9.771,5	8.498,0	-	626,7	338,7	-	19.234,9
ESTONYA	1.073,3	2.461,2	-	-	-	49,9	5,5	-	3.590,0
İRLANDA	-	-	-	951,6	-	150,5	18,3	68,1	1.188,6
YUNANISTAN	3.250,2	7.034,2	2.306,1	2.528,2	-	185,3	46,4	171,5	15.521,9
İSPANYA	-	2.040,4	13.399,5	11.074,4	484,1	430,0	187,6	943,5	28.559,5
FRANSA	-	3.407,8	4.253,3	6.348,5	443,3	824,7	264,6	310,2	15.852,5
HİRVATISTAN	2.559,5	5.837,5	-	-	-	127,8	18,3	66,2	8.609,4
İTALYA	-	22.324,6	1.102,0	7.692,2	-	890,0	246,7	567,5	32.823,0
KIBRIS R.K	269,5	-	-	421,8	-	29,5	3,3	11,6	735,6
LETONYA	1.349,4	3.039,8	-	-	-	84,3	9,3	29,0	4.511,8
LİTVANYA	2.048,9	4.628,7	-	-	-	99,9	13,9	31,8	6.823,1
LÜKSEMBURG	-	-	-	39,6	-	18,2	2,0	-	59,7
MACARISTAN	6.025,4	15.005,2	-	463,7	-	320,4	41,4	49,8	21.905,9
MALTA	217,7	-	490,2	-	-	15,3	1,7	-	725,0
HOLLANDA	-	-	-	1.014,6	-	321,8	67,9	-	1.404,3
AVUSTURYA	-	-	72,3	906,0	-	222,9	34,4	-	1.235,6
POLONYA	23.208,0	51.163,6	-	2.242,4	-	543,2	157,3	252,4	77.567,0
PORTEKİZ	2.861,7	16.	257,6	1.275,5	115,7	78,6	43,8	160,8	21.465,0
ROMANYA	6.935,0	15.058,8	-	441,3	-	364,0	88,7	106,0	22.993,8
SLOVENYA	895,4	1.260,0	-	847,3	-	54,5	8,4	9,2	3.074,8
SLOVAKYA	4.168,3	9.483,7	-	44,2	-	201,1	22,3	72,2	13.991,7
FINLANDIYA	-	-	-	99,1	305,3	139,4	21,9	-	1.465,8
İSVEÇ	-	-	-	1.512,4	206,9	304,2	38,1	44,2	2.105,8
İNGİLTERE	-	2.383,2	2.617,4	5.767,6	-	612,3	253,3	206,1	11.839,9
EU 28	63.399,7	182.171,8	35.381,1	54.350,5	1.555,4	7.548,4	2.075,0	3.211,2	351.854,2

Tablo incelendiğinde, 2014-2020 dönemi için uyum politikası kapsamında tahsis edilen toplam tutarın 351,9 milyon avro olduğu ve bu kapsamda en fazla yardımı 77,6 milyon avro ile Polonya'nın aldığı görülmektedir. Polonya'yı 32,8 milyon avro ile İtalya ve 28,6 milyon avro ile İspanya'nın takip etmektedir. Toplam tutarın, 63,4 milyon avroluk kısmı uyum fonuna, 182,2 milyar avrosu az gelişmiş bölgelere, 35,4 milyar avrosu geçiş bölgelerine, 54,4 milyar avrosu daha gelişmiş bölgelere, 1,6 milyar avrosu seyrek nüfuslu bölgelere, 9,6 milyar avrosu Avrupa Bölgesel İşbirliği'ne ve 3,2 milyar avroluk kısmı da Gençlerin İstihdam Girişimi'ne tahsis edilmiştir.²⁸

1.3. Avrupa Yatırım Bankası'ndan Kredi Şeklinde Sağlanan Mali Yardımlar

Avrupa Yatırım Bankası (AYB), AB'nin finans kurumudur ve Birliğin hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olacak yatırımların finanse edilmesi amacıyla kurulmuştur. Banka'nın hukuki dayanağı, AB'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 308. ve 309. maddeleri ile Avrupa Yatırım Bankası'nın Statüsü Hakkında 5 No'lu Protokol'dür.²⁹ Söz konusu Antlaşma'nın 308. Maddesinde AYB'nin tüzel kişiliğe sahip olduğu ve bankanın üyelerinin AB üyesi devletler olduğu belirtilmiştir. 309. maddede ise görevi tanımlanarak şu şekilde belirtilmiştir:

“Avrupa Yatırım Bankası'nın, kendi kaynakları (sermayesi, rezervleri ve fonları), uluslararası sermaye piyasalarından yaptığı borçlanmalar ve AB bütçesinden sağladığı uygun koşullu krediler olmak üzere üç temel kaynağı mevcuttur. AYB bu yolla, sermaye piyasalarına başvurarak ve öz kaynaklarını kullanarak, iç pazarın Birliğin çıkarları doğrultusunda dengeli ve istikrarlı bir biçimde gelişmesine katkıda bulunur. Bu amaçla Banka, kâr amacı gütmeksizin, ekonominin tüm sektörlerinde krediler ve garantiler vererek aşağıdaki projelerin finansmanını kolaylaştırır:

- Az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik projeler,

²⁸ European Commission, http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/eligibility/index_en.cfm.

²⁹ Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, s. 124, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.

- *İç pazarın kurulması veya işleyişinin gerektirdiği, teşebbüslerin modernleştirilmesini veya dönüştürülmesini ya da yeni iş imkânları yaratılmasını amaçlayan ve büyüklükleri ve nitelikleri nedeniyle her bir üye devletin mevcut imkânlarıyla tamamen finanse edilemeyen projeler,*
- *Birden çok üye devletin ortak çıkarını ilgilendiren ve büyüklük ve nitelikleri nedeniyle her bir üye devletin mevcut imkânlarıyla tamamen finanse edilemeyen projeler.”*

Banka, mali yardımlar ve yapısal fonlar yardımıyla yatırım programlarının finansmanını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne üye olmayan üçüncü ülkelere uygun projelerde kullanılmak üzere krediler vererek, Birliğin üye olmayan devletlere yönelik işbirliği politikalarının da hayata geçirilmesini desteklemektedir. Kredilerden kamu kesiminin yanında özel kesim de faydalanabilmektedir.

AB üyesi ülkeler son 10 yılda (2007-2017) toplam 642,2 milyar avro AYB kredisi kullanmıştır. Söz konusu kredilerden en fazla yararlanan ülke 104 milyar avro ile İspanya olmuştur. İkinci sırada 97,3 milyar avro ile İtalya, üçüncü sırada ise 76,1 milyar avro ile Almanya yer almaktadır. En az faydalanan AB üyesi ülkeler ise en düşükten en yükseğe sırasıyla, 478,7 milyon avro ile Malta, 1,6 milyar avro ile Lüksemburg ve 1,9 milyar avro ile Letonya'dır.³⁰

³⁰ Avrupa Yatırım Bankası, **Finance Contracts Signed - European Union**, <http://www.eib.org/projects/loan/regions/1?from=2007&to=2017>

AYB'nin 2017 yılında kullandığı krediler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.³¹

Tablo 6: AYB'nin 2017 Yılında Kullandığı Krediler
(Milyar Avro)

AB Ülkeleri	62.578.650.631,31 €
Avrupa Serbest Ticaret Birliği Ülkeleri (EFTA)	351.267.959,10 €
Katılım Öncesi Aday Ülkeler	836.800.000,00 €
Doğu Avrupa, Güney Kafkasya ve Rusya	734.007.289,75 €
Akdeniz Ülkeleri	1.925.224.061,51 €
Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri	1.401.886.311,80 €
Güney Afrika	65.908.705,24 €
Asya ve Latin Amerika Ülkeleri	1.986.733.554,67 €
TOPLAM	69.880.478.513,38 €

Tabloda görüldüğü üzere AYB'nin 2017 yılında kullandığı yaklaşık 70 milyar avro kredinin, 63 milyar avrosundan AB ve EFTA ülkeleri, geriye kalan yaklaşık 6 milyar avrosundan ise diğer ülkeler faydalanmıştır. Oransal olarak ifade edersek; söz konusu kredilerin %85-90'a yakın kısmının üye devletler, geriye kalan %10-15'lik kısmının ise diğer ülkeler tarafından kullanıldığı görülmektedir.

1.4. Üye Olmayan (Üçüncü) Ülkelere Yönelik Mali Yardımlar

AB, ilişki içerisinde olduğu bazı ülkelere de genel bütçeden ya da AYB kredileri aracılığıyla mali yardımlar yapmaktadır. Yardım yapılan ülkeler ise şunlardır: Afrika, Karayip ve Pasifik Ülkeleri, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Akdeniz Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri ile Asya ve Latin Amerika Ülkeleri. Bu yardımların yapılması için kullanılan temel araçlar: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Programı, Bağımsız Devletler Topluluğu İçin Teknik Yardım, Avrupa Komşuluk Aracı, Kalkınma İşbirliği Aracı ve Ortaklık Aracı'dır.

³¹ Avrupa Yatırım Bankası, **Finance Contracts Signed - European Union**, <http://www.eib.org/projects/loan/regions/index?from=2017&to=2017>.

Katılım öncesi ve diğer üçüncü ülkelere yapılan yardımlar ‘küresel bir aktör olarak AB’ harcama kalemi altında yapılmaktadır. Bu başlık altında bulunan harcama kalemleri ve tutarları tablo 4’te detaylı olarak gösterilmiştir. 2014-2020 döneminde küresel bir aktör olarak AB kalemine 58,7 milyar avro ayrılmıştır.³²

AB tarafından hibe şeklinde yapılan mali yardımların yaklaşık %8’lik kısmı üye olmayan ülkelere aktarılmakta, kredi kaynaklarının ise %10-15’lik kısmı üçüncü ülkelere verilmektedir. Üçüncü ülkelere verilen kredilerin bir kısmı, genel bütçe garantisi altındadır. Verilen kredilerin garanti altına alınması, borcu alan üçüncü ülkenin krediyi geri ödeyememesi durumunda, AYB’nin bu borcu genel bütçe kaynaklarından tahsil edeceği anlamına gelmektedir. Verilen kredilerde bazen faiz indirimi uygulanmakta olup, eksik tahsil edilen faizler de yine genel bütçe kaynaklarından AYB’ye ödenmektedir.³³

2007-2013 dönemi Mali Planı’yla birlikte bütçe altında üçüncü ülkelere yönelik mali yardım araçlarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye, Cezayir, Fas, Filistin, Güney Kıbrıs, İsrail, Lübnan, Malta, Mısır, Suriye ve Tunus’un faydalandığı Akdeniz Ekonomik Kalkınma Programı (MEDA/ Mediterranean Economic Development Programme) mali yardımı ve Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Moldova, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan için geliştirilmiş Bağımsız Devletler Topluluğu İçin Teknik Yardım aracı dördüncü mali planla kaldırılmıştır. Bu iki mali yardım aracı yerine Avrupa Komşuluk Aracı (ENI/European Neighbourhood Instrument) ve Ortaklık Aracı (Partnership Instrument/PI) getirilmiştir. 2014-2020 döneminde Avrupa Komşuluk Aracı’na 13,7 milyar avro, Ortaklık Aracı’na ise 844,3 milyon avro tahsisat ayrılmıştır.³⁴

³² European Commission, **Financial Programming and Budget**, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm.

³³ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Seçkin Yayınları, 5. Baskı, 2012, s. 155-156.

³⁴ European Commission, **Financial Programming and Budget**, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm.

IV. mali planla oluşturulan bir başka mali yardım aracı da Kalkınma İşbirliği Aracı'dır. Daha önceki bütçe döneminde bulunan birçok mali yardım aracını kapsamına almıştır. Kalkınma İşbirliği Aracı'ndan faydalanan ülkeler: Asya ülkeleri (Afganistan, Hindistan, Bangladeş, Çin, Endonezya, Filipinler, Kamboçya, Budan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Moğolistan, Laos, Malezya, Maldivler, Myanmar, Pakistan, Sri-Lanka, Tayland, Nepal ve Vietnam) ile İran, Irak, Yemen gibi Körfez ülkeleridir. 2014-2020 döneminde bu kalem için ayrılan toplam tahsisat 17,4 milyar avrodur.

Türkiye ise bu kapsamda, 1995-1999 yılları arasında MEDA-I, 2000-2006 yılları arasında MEDA-II programından faydalanmıştır.1999 yılında adaylık statüsü almasının ardından 2002 yılında MEDA kapsamından çıkarılmış ve katılım öncesi yardım aracından faydalanmaya başlamıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDAN ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERE YAPILAN MALİ YARDIMLAR

AB adayı olan ülkelerin iç ekonomilerine ve sosyal gelişmişlik düzeylerine destek olmak için hibe ve krediler başta olmak üzere çeşitli mali yardımlarda bulunmaktadır. Söz konusu yardımlar, ülkelere AB üyeliği sürecinde AB müktesebatına uyum ve uygulama yönünde ülke tarafından alınması gereken siyasi, ekonomik, yasal ve idari tedbirler için mali kaynak sunmaktadır.

İkinci bölümde AB'ye aday ve potansiyel aday ülkelerin, AB mali yardımları, adaylık süreçleri, temel ekonomik göstergeleri, hibe ve kredi şeklinde yararlandıkları mali yardımlar çerçevesinde incelenecektir. Türkiye ise üçüncü bölümde ayrıca ele alınacaktır.

2.1. Avrupa Birliği'ne Aday Ve Potansiyel Aday Ülkeler Tarafından Kullanılan Katılım Öncesi Mali Yardım Araçları

AB'ye aday (Arnavutluk, Karadağ, Makedonya, Sırbistan, Türkiye) ve potansiyel aday ülkelerin (Bosna Hersek, Kosova)* Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) öncesi günümüze kadar kullandığı mali yardım araçları: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı (PHARE), Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (ISPA), Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD), Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS), Türkiye İçin Katılım Öncesi Mali Araç'tır.** IPA ise, IPA-I (2007-2013) ve IPA-II (2014-2020) dönemi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁵

³⁵ European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/former-assistance_en.

* Aday /potansiyel aday ülkeler genişleme süreçlerinde değişiklik göstermiş olup, güncel hali yazılmıştır.

2.1.1. Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı (PHARE)

PHARE (Poland and Hungary: Action Programme for the Restructuring of the Economy), çevreyi koruma, nükleer güvenlik, eğitim, mesleki eğitim ile özel sektörün gelişimi gibi alanlarda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerine (MDAÜ) teknik destek sağlamayı amaçlayan ve MDAÜ ülkelerini AB'ye hazırlayan programdır. Başlangıçta komünist rejimler sonrası Polonya ve Macaristan ekonomisinin yeniden yapılandırılmasını amaçlayan PHARE programı, daha sonra Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsamına almıştır.

1990 yılında Bulgaristan, 1991'de Arnavutluk ve Romanya, 1992'de Estonya, Letonya, Litvanya ve Slovenya, 1993'de Slovakya ve Çek Cumhuriyeti, 1996'da Bosna Hersek ve Makedonya PHARE Programı kapsamına alınmıştır. Böylece, PHARE programından faydalanan ülke sayısı on üç olmuştur.³⁶ Uygulamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde PHARE'in revizyonu için yeni kararlar alınmıştır. Bu kararlar neticesinde PHARE, katılım odaklı bir yapıya dönüşmüş, her ülkenin maliye bakanlıkları içerisinde ulusal fonlar oluşturulmuş, yapılacak ihalelerin sorumluluğu 'Merkezi Finans ve İhale Birimleri'ne verilmiş ve prosedürler basitleştirilmiştir.

2001 yılında CARDS Programının oluşturulmasının ardından, PHARE programından yaralanan bazı ülkeler (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Yugoslavya) CARDS programına dâhil edilmiştir. Böylece PHARE kapsamında sekiz MDAÜ ülkesi kalmıştır.

**Üçüncü bölümde, Türkiye kısmında anlatılmıştır. Türkiye, SAPARD, ISPA, PHARE programlarına dahil edilmemiş, bu araç kapsamında 997 milyon avro mali yardım almıştır.

³⁶ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi İkinci Cilt H-Z*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 1.baskı, 2005, s. 255.

Aşağıdaki tabloda PHARE programı kapsamında 1990-2007 yılları arasında ülkelere yapılan yardımlar gösterilmektedir:³⁷

Tablo 7: PHARE Programı Kapsamında 1990-2007 Yılları Arasında Ükelere Yapılan Yardımlar (Milyon Avro)

ÜLKELER	TAAHHÜTLER	SÖZLEŞMELER	ÖDEMELER
Arnavutluk**	621	498	409
Bulgaristan	2,360	1,786	1,523
Bosna Hersek**	289	284	241
Çek Cumhuriyeti	917	836	824
Çekoslovakya*	230	232	229
Doğu Almanya	34	29	29
Estonya	347	311	308
Hırvatistan**	145	61	10
Macaristan	1,480	1,377	1,357
Makedonya (FYROM)**	257	200	157
Letonya	424	381	377
Litvanya	810	761	744
Polonya	3,996	3,658	3,607
Romanya	3,670	2,943	2,344
Slovakya	718	662	656
Slovenya	360	327	322
Yugoslavya**	44	44	44
Çok ülkeli programlar	3,357	2,829	2,178
TOPLAM	20,059	17,218	15,358

*1 Ocak 1993 tarihinde Çek Cumhuriyeti ve Slovakya olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

** Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Makedonya ve Yugoslavya 2001 yılında PHARE programından çıkarılıp CARDS programına dâhil edilmiştir.

Tablo incelendiğinde, 1990-2007 döneminde bu program kapsamında ülkelere toplam 20 milyar avro taahhütte bulunduğu, 17.2 milyar avro sözleşmeye bağlandığı ve bu tutarın 15.4 milyar avrosunun ödendiği görülmektedir. PHARE programından en fazla yardımı sırasıyla Polonya, Romanya ve Bulgaristan almıştır.

³⁷ The Phare Programme Annual Report 2000, s. 117, <http://www.esiweb.org/enlargement/wp-content/uploads/2009/02/ec-phare-annual-report-2000.pdf> ve Commission of the European Communities, 2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, s. 126 [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf) dan faydalanılarak oluşturulmuştur.

PHARE programı kapsamında kullanılan fonların yıllara göre dağılımına bakıldığında, 1990 yılında 475 milyon avro olan yardım taahhüdünün, programın uygulamadan kalktığı 2006 yılında 1,8 milyar avroya yükseldiği görülmektedir.³⁸

2.1.2. Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (ISPA)

ISPA (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession), katılım ortaklığı belgelerinde belirlenen çevresel ve ulaştırma altyapı önceliklerine ulaşmak, Trans-Avrupa ağı ile o dönemde aday olan Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya arasında bağlantı kurmak, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi geliştirmek amacıyla tasarlanmıştır.³⁹

MDAÜ kapsamındaki sekiz ülke uyum fonunda yararlanmaya uygun hale gelmeleri nedeniyle 1 Mayıs 2004 tarihinde, ISPA kapsamı dışında bırakılmıştır. Böylece söz konusu ülkelerin ISPA kapsamında yaralandığı 750 milyon avroluk tutar uyum fonuna dâhil olmalarıyla birlikte 2,8 milyar avro seviyesine yükseltilmiştir. 2002 yılında Kopenhag Zirvesi'nde; Bulgaristan ve Romanya'nın 2006 yılı sonuna kadar, Hırvatistan'ın ise 2005-2006 yıllarında ISPA programından faydalanmasına karar verilmiştir.⁴⁰

ISPA'nın 2000-2004 raporunda belirtildiği üzere; 2,5 milyar avroluk fon aday ülkelerin 2000-2006 yılları arasında hazırladığı projelerin finansmanında kullanılmıştır.

³⁸ Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf), s. 124.

³⁹ European Commission Enlargement Directorate General, **The Three Enlargement Process and the Three Pre-accession Instrument: Phare, ISPA, Sapard**, Şubat 2002, <http://aei.pitt.edu/38750/1/A3711.pdf>, s. 12.

⁴⁰ European Commission, **The Mini ISPA Report 2000-2004**, DG Regio-ISPA, s. 9.

ISPA programından en fazla yardımı alan ülkeler ise sırasıyla; Polonya, Romanya ve Bulgaristan olmuştur.⁴¹

2.1.3. Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS)

AB Konseyi'nin 5 Aralık 2000'de onayladığı yönetmelikle kurulan Yeniden Yapılanma, Gelişme ve İstikrar için Topluluk Yardımı (CARDS) programının amacı Balkanlar'daki barış ve güvenliği desteklemektir. CARDS (Community Assistance for the Reconstruction, Development and Stabilization of the Western Balkans) kapsamında, Hırvatistan, Makedonya, Bosna Hersek, Eski Yugoslavya (Sırbistan ve Karadağ) ve Arnavutluk'a mali destek sağlanmıştır.⁴²

Bu yardım çerçevesinde finanse edilmesi hedeflenen alanlar şunlardır:

- Yeniden yapılanma, demokratik istikrar, uzlaşma, yerinden olmuş kişiler ve mültecilerin dönüşü.
- AB'ye uyum kapsamında kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve mevzuat uyumu sağlanması, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün desteklenmesi, insan haklarına saygı, sivil toplum, medya ve serbest piyasa ekonomisinin işleyişi.
- Yapısal reform da dâhil olmak üzere sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma.
- AB ülkeleri ile bölgedeki diğer ülkeler arasında bölgesel, uluslar ötesi, uluslararası ve bölgelerarası işbirliğini geliştirme.⁴³

⁴¹ A.g.e, s. 9.

⁴² Desmond Dinan, a.g.e., s. 440.

⁴³ European Commission, **CARDS Assistance Programme to the Western Balkans**, Regional Strategy Paper, 2000-2006, s. 3,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/cards/publications/regional_strategy_paper_en.pdf.

Aşağıdaki tabloda 2000-2007 yıllarını kapsayan dönemde CARDS programı kapsamındaki taahhütler gösterilmektedir:⁴⁴

Tablo 8: 2000-2007 Yıllarını Kapsayan Dönemde CARDS Programı Kapsamındaki Taahhütler

Yıllar	Taahhütler (Milyon Avro)
2000	836
2001	687
2002	620
2003	531
2004	549
2005	501
2006	513
2007	0
TOPLAM	4.237

2000–2007 yıllarını kapsayan dönemde 4,2 milyar avroluk mali yardımın, ekonomik ve sosyal kalkınma, yeniden yapılanma, demokratik istikrar, kurumsal yapılanma, hukukun üstünlüğü ve bölgesel gelişme gibi alanlarda yapılması planlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda ise CARDS programı kapsamında ülkelere yapılan yardımlar gösterilmektedir.⁴⁵

⁴⁴ Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf), s. 127.

⁴⁵ Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf), s. 128.

Tablo 9: CARDS Programı Kapsamında Ülkelere Yapılan Yardımlar

Ülkeler	Taahhütler (milyon avro)***	Sözleşmeler (milyon avro)***	Ödemeler (milyon avro)***
Arnavutluk	292	245	183
Bosna Hersek	482	460	412
Hırvatistan	196	180	172
Karadağ	90	127	122
Kosova	1.030	1.025	978
Makedonya(FYROM)	299	288	264
Sırbistan*	1.391	1.354	1.192
Bölgesel Program**	457	421	375
TOPLAM	4.237	4.100	3.699

Tablo incelendiğinde 4.2 milyar avro taahhüt edildiği, bunun 4.1 milyar avrosunun sözleşmeye bağlandığı ve 3.7 milyar avrosunun da aday ülkelere ödendiği görülmektedir. Yapılan yardımlardan en büyük payı 1.2 milyar avro ile Sırbistan almıştır.

2.1.4. Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD)

SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) programı 21 Haziran 1999 tarihli Konsey Tüzüğü kararıyla oluşturulmuştur. Programın amacı, söz konusu dönemde AB'ye aday olan on MDAÜ'yü (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan) Tek Pazar ile OTP'ye katılıma hazır hale getirmek ve aday ülkelere bu süreçte destek olmaktır.⁴⁶

Bahse konu Konsey kararında, SAPARD programından elde edilen mali yardımların öncelikli olarak tarım arazileri, tarımsal ürünler, hayvan ve bitki sağlığı, çiftlik yardımı, köylerin ıslahı, arazi ıslahı ve yeniden parsellenme gibi alanlarda

* 2000-2001 yılları Karadağ, 2005 yılı Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği için fonlar içerir.

** Geçici sivil yönetimleri içerir.

*** Rakamlar, geçmiş yıllardan geri kazanılan fonların yeniden kullanımını da içermektedir.

⁴⁶ European Commission Enlargement Directorate General, **The Three Enlargement Process and the Three Pre-accession Instrument, Phare, ISPA, Sapard**, February 2002, s. 15.

kullanılması gerektiği hükme bağlamıştır. Bu çerçevede kullanılacak SAPARD'ın yıllık bütçesi 529 milyon avro olarak belirlenmiştir. 2000-2006 döneminde SAPARD programından en fazla yararlanan ülkeler ise 1.2 milyar avro ile Polonya ve 1 milyar avro ile Romanya olmuştur.⁴⁷

2007 yılına gelindiğinde SAPARD yerine IPA başlığı altında kırsal kalkınma bileşeni oluşturulmuştur.⁴⁸

2.1.5. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-I, 2007-2013)

AB, 2007-2013 dönemini kapsayan IV. mali planla birlikte aday ülkelere sağladığı mali yardım mekanizmasında değişikliğe gitmiştir. 17 Haziran 2006 tarihli ve 1085/2006, AT sayılı Konsey Tüzüğü (IPA Çerçeve Tüzüğü) ile aday ve potansiyel aday ülkelere yapılan mali yardımları tek bir çatı altında birleştiren Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) getirilmiştir.

IPA Çerçeve Tüzüğü'nün yayınlanmasının ardından; 1 Ocak 2007 tarihi itibarıyla aday ve potansiyel aday ülkelere yönelik oluşturulan Polonya ve Macaristan Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılması için Eylem Programı (PHARE), Batı Balkanlarda Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı (CARDS), Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (ISPA), Tarımsal ve Kırsal Kalkınma için Özel Katılım Programı (SAPARD) ve Türkiye için Katılım Öncesi Mali Araç yürürlükten kaldırılmıştır.⁴⁹

⁴⁷ Commission of the European Communities, **SAPARD Annual Report - Year 2000**, COM (2001) 341, Brüksel, 3.7.2001, s. 45, <http://www.esiweb.org/enlargement/wp-content/uploads/2009/02/ec-sapard-report-2000.pdf>.

⁴⁸ European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/sapard_en.

⁴⁹ Official Journal of the European Union, **IPA Framework Regulation, Council Regulation (Ec) No 1085/2006**, 17 Temmuz 2006, Madde 25, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006R1085&from=EN>.

IPA Tüzüğü'nde belirtildiği üzere; IPA (Instrument for Pre-Accession Assistance) kapsamında aday ve potansiyel aday ülkelere yapılacak yardımlar ile aşağıda belirtilen alanların desteklemesi ve geliştirilmesi hedeflenmektedir:⁵⁰

- (a) hukukun üstünlüğünün sağlanması ve demokratik kurumların yapısının güçlendirilmesi;
- (b) azınlık haklarına saygı gösterilmesi, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması, cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve ayrımcılığın yasaklanması konularının desteklenmesi;
- (c) yaralanıcı ülkeye yapılan mali yardımın yönetimi konusunda gerekli kamu yönetimi reformunun sağlanması
- (d) ekonomik reform;
- (e) sivil toplumun geliştirilmesi;
- (f) sosyal reform;
- (g) uzlaşma, güven artırıcı önlemler ve yeniden yapılandırma;
- (h) bölgesel ve sınır ötesi işbirliği.

Aday ülkelere yapılacak yardımın aşağıdaki alanları da desteklemesi amaçlanmıştır:

- (a) Müktesebatın benimsenmesi ve uygulanması,
- (b) Topluluğun Ortak Tarım ve Uyum Politikalarının uygulanmasına hazırlığın yanı sıra politika geliştirmenin desteklenmesi.

Potansiyel aday ülkelere yapılacak yardımın aşağıdaki alanları da desteklemesi hedeflenmektedir:

⁵⁰ Official Journal of the European Union, **IPA Framework Regulation, Council Regulation (Ec) No 1085/2006**, 17 Temmuz 2006, Madde 2, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006R1085&from=EN>.

(a) Müktesebata kademeli uyumlaştırma,

(b) Özellikle bölgesel, insan kaynakları ve kırsal kalkınma alanları olmak üzere altyapı ve yatırım ile ilgili faaliyetlerin karşılıklılık ilkesine bağlı sosyal, ekonomik ve coğrafi gelişimi.

IPA Çerçeve Tüzüğü'nün üçüncü maddesinde IPA'nın bileşenleri sayılmıştır. Bunlar:

(a) Geçiş Yardımı ve Kurumsal Yapılanma: Bu bileşen ile AB müktesebatına uyum sağlanması ve ekonomik ölçütlerin yerine getirilebilmesi için kurumsal kapasitenin artırılması hedeflenmektedir.

(b) Sınır Ötesi İşbirliği: bu alanda, yararlanıcı ülkenin üye devletler ve yararlanıcı ülkeler arasında bölgelerarası ve sınır ötesi işbirliği konuları desteklenmektedir.

(c) Bölgesel Kalkınma: bu alanda, aday ülkelerin bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması hedeflenmektedir.

(d) İnsan Kaynaklarının Gelişimi: bu alanda amaç, aday ülkeleri Avrupa İstihdam Stratejisi ve Lizbon Stratejisi çerçevelerinde Avrupa Sosyal Fonuna hazırlamak, bu amaçla uygun yapıları ve sistemleri kurmaktır. Bunlar yapılırken Topluluğun istihdam, kadın-erkek eşitliği, sosyal içerme ve eğitim alanındaki ilkelerinin gözetilmesi öngörülmektedir.

(e) Kırsal Kalkınma: bu alanda, tarımsal işletmelere destek verilmesi, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ve üretici birliklerine teknik destek verilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle aday ülkelerde ortak tarım politikası ve ilgili politikalara ilişkin müktesebatın uygulanmasına katkıda bulunulur.

IPA Çerçeve Tüzüğünde, IPA-I (2007-2013) döneminde beş bileşen için ayrılan tahsisat tutarı 11 milyar 468 milyon avro 'dur. 2012-2013 dönemi için kabul edilen Gözden Geçirilmiş Çok Yıllı Gösterge Niteliğindeki Mali Çerçeve Belgesi'nde beş

bileşen için toplam IPA tahsisatı yaklaşık 10 milyar avrodur. Bu dönemde Türkiye için ayrılan toplam tahsisat yaklaşık 4.8 milyar avrodur.⁵¹

2013 yılının sonuna gelindiğinde IPA-I dönemi sona ermiş ve 2014-2020 yılları arasında uygulanacak olan IPA-II dönemi başlamıştır.

2.1.6. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA-II, 2014-2020)

11 Mart 2014 tarihinde 231 sayılı IPA-II tüzüğü Komisyon tarafından yayınlanmış ve IPA-II döneminin genel çerçevesi belirlenmiştir. Bu dönemde proje bazlı yaklaşım yerini sektör bazlı yaklaşıma bırakmış ve yararlanıcı ülkeler AB tarafından belirlenen öncelikli sektörlerde çalışmaya başlamıştır. Komisyon, mali yardımlar dağıtılırken, ülkelerin aday veya potansiyel aday ülke statüsünde olmasının herhangi bir ayrıma neden olmayacağını belirtmiştir. Tüm yararlanıcı ülkelere belirlenen alanlarda ve eşit şartlarda mali yardımlar yapılacaktır. Yararlanıcı ülkeler ise; Arnavutluk, Bosna Hersek, İzlanda, Kosova, Karadağ, Türkiye ve Makedonya olarak sıralanmıştır. Bahse konu tüzüğün ikinci maddesinde IPA-II dönemi için ulaşılmak istenilen özel hedefler şu şekilde sıralanmıştır:⁵²

(a) Siyasi reformların desteklenmesi.

Bu hedefe ulaşmak için;

(i) Bağımsız ve etkin yargı da dâhil olmak üzere, demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi ve hayata geçirilmesi;

⁵¹ European Commission, **Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA) Revised Multi-Annual Indicative Financial Framework for 2012-2013**, s. 9,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/how_does_it_work/miff_12_10_2011.pdf.

⁵² Official Journal of the European Union, **Regulation (EU) No. 231/2014 of the European Parliament and of the Council, Establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)**, 11 Mart 2014, Madde 2,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/ipa/2014/231-2014_ipa-2-reg.pdf.

(ii) İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin desteklenmesi ve korunması, lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks bireyler de dâhil olmak üzere, azınlık mensubu kişilerin haklarının daha fazla gözetilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, ayrımcılık yasağının ve hoşgörünün yanı sıra medya özgürlüğü ve kültürel çeşitliliğe saygının güçlendirilmesi;

(iii) bölgesel işbirliği ve iyi komşuluk ilişkileri;

(iv) uzlaşma, barışın tesisi ve güven arttırıcı tedbirlerin yaygınlaştırılması;

(v) yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele;

(vi) tüm seviyelerde kamu idaresinin ve iyi yönetişimin güçlendirilmesi;

(vii) kanun uygulama, sınır yönetimi ve göç hareketlerinin idaresi de dâhil, göç politikasının uygulanmasının iyileştirilmesine yönelik kapasite geliştirme tedbirleri;

(viii) sivil toplumun güçlendirilmesi;

(ix) sosyal diyalogun geliştirilmesi ve sosyal ortakların kapasitelerinin güçlendirilmesi.

(b) özellikle aşağıda belirtilen yollarla, akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme perspektifiyle, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmanın desteklenmesi.

(i) işleyen bir piyasa ekonomisinin yanı sıra mali ve ekonomik yönetim de dahil olmak üzere, Birliğin ekonomi alanındaki standartlarının gerçekleştirilmesi;

(ii) Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa kuvvetleri ile başa çıkabilmek için gerekli ekonomik reformların yapılması ve sosyal ve çevresel hedeflere ulaşılmasına katkı sağlanması;

(iii) İstihdamı ve iş gücü mobilitesini güçlendiren tedbirler, kaliteli istihdam yaratılmasının desteklenmesi ve beşeri sermayenin geliştirilmesi;

(iv) Engelli bireyler, mülteciler ve yerinden edilmiş kişiler de dâhil olmak üzere, özellikle savunmasız grupları ve azınlıkları da kapsayan sosyal ve ekonomik içerme;

(v) Kapsayıcı ve entegre bir eğitim sisteminin teşvik edilmesi, kültürel mirasın muhafazası ve restorasyonu;

(vi) Altyapının iyileştirilmesi, hem Birlik seviyesindeki hem de bölgesel seviyedeki ağlarla bağlantılar da dâhil olmak üzere, fiziki sermayenin geliştirilmesi;

(vii) Araştırma, teknolojik gelişim ve yenilikçilik kapasitesinin güçlendirilmesi;

(c) Birliğin Yapısal Fonları, Uyum Fonu ve Kırsal Kalkınma İçin Avrupa Tarım Fonunun yönetimine hazırlık çalışmaları da dâhil olmak üzere, Birlik müktesebatı ile tedrici uyum, müktesebatın kabulü, uygulanması ve yürütülmesinin desteklenmesi yoluyla, yararlanıcı ülkelerin Birlik üyeliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesinin güçlendirilmesi.

(d) yararlanıcı ülkelerin, üye ülkelerin ve gerektiğinde üçüncü ülkelerin de katılımı sağlanarak, bölgesel bütünleşmenin ve işbirliğinin güçlendirilmesi.

Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda kaydedilen ilerlemeler, önceden belirlenmiş, açık, şeffaf ve yerine göre ülkeye özgü ve ölçülebilir göstergeler esas alınarak izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Bu göstergelerin kapsayacağı hususlar IPA-II tüzüğünde sıralanmıştır. Komisyon, oluşturulan yıllık raporları yine bu göstergeler çerçevesinde değerlendirmekte ve belirlenen alanlarda ilerleme sağlanıp sağlanmadığını ortaya koymaktadır.

IPA-II kapsamında tahsis edilecek fonlar, bileşen bazında değil tüzüğün üçüncü maddesinde belirtilen “politik alanlara” göre dağıtılmaktadır. Yani tüzük kapsamında sağlanan mali yardımlar özellikle aşağıda belirtilen politik alanlara göre olacaktır:

(a) Birlik üyeliğine hazırlık reformları ve ilgili kurumsal ve kapasite geliştirme eylemleri;

(b) Sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma;

(c) İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesi;

- (d) Tarım ve kırsal kalkınma;
- (e) Bölgesel işbirliği.

Tüzüğün 15. Maddesine belirtildiği üzere, IPA-II döneminin finansmanı iki çok yıllık tahsisat şeklinde gerçekleştirilecektir. Yapılacak tahsisatların ilki ilk dört yılda, ikincisi ise son üç yılda yapılacaktır. Yedi yılı (2014-2020) kapsayan bu dönem için ayrılan toplam tahsisat tutarı 11.698,7 milyar avrodur. Toplam tahsisatın yaklaşık 4,7 milyar avrosu aday ve potansiyel aday ülkeler ile üye ülkeler arasında uygulanan sınır-ötesi işbirliği programlarına ayrılacaktır.

2.2. Aday Ve Potansiyel Aday Ülkelerin Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreci

2.2.1. Arnavutluk

Temel Ekonomik Göstergeleri

Arnavutluk'un 2016 yılındaki temel ekonomik göstergelerini incelendiğinde, GSYH'nin 10,7 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'nin ise 3,7 bin avro olduğu görülmektedir. 2016 yılında reel büyüme % 3,4 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında %15,2 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2016 yılında azalarak % 17,1 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2015 yılında %1,9 iken 2016 yılında %1,2 seviyesine gerilemiştir.

Tablo 10: Arnavutluk'un Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)⁵³

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	2.9	2.9	2.9	2.9	2.9	2.9	2.8	2.8	2.8	2.8
GSYH	Avro (Milyon)	7.809	8.800	8.662	8.996	9.268	9.585	9.625	9.968	10.217	10.722
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	2,6	3,0	3,0	3,1	3,2	3,3	3,3	3,5	3,5	3,7
Reel GSYH Oranı	%	6.0	7.5	3.3	3.7	2.5	1.4	1.0	1.8	2.2	3.4
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	2,9	3,3	2,2	3,6	3,4	2,0	1,9	1,6	1,9	1,3
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	13,4	13,1	13,8	14,0	14,0	13,4	16,0	17,5	17,1	15,2
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	53,6	55,1	59,7	57,8	59,4	62,1	70,4	71,2	74,1	73,2
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	-3,2	-4,9	-6,6	-3,5	-3,5	-3,4	-5,2	-5,5	-4,1	-1,8
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-10,7	-15,8	-15,9	-11,2	-13,2	-10,2	-9,3	-10,8	-8,6	-7,6
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	19,5	10,8	-2,1	-8,0	3,2	-7,7	-8,7	5,6	-0,1	8,4
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	17,3	14,9	1,0	10,6	1,7	-2,3	-9,9	3,2	5,0	10,3

⁵³ International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017 ve Eurostat verileri ile hazırlanmıştır.

https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=914&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&gpr=0&a=&pr.x=57&pr.y=9

Adaylık Süreci

Arnavutluk, 28 Nisan 2009 tarihinde AB'ye üyelik başvurusunda bulunmuş ve Konsey Haziran 2014'te Arnavutluk'a adaylık statüsü vermiştir. Aşağıdaki tabloda Arnavutluk ile AB arasında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak gösterilmektedir.⁵⁴

Tablo 11: Arnavutluk ile AB Arasında Yaşanan Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
01.06.2006	Avrupa Konseyi, Arnavutluk ile ortaklık yaptı.
01.05.2006	AB-Arnavutluk Geri Kabul Anlaşması yürürlüğe girdi
12.06.2006	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile Geçici Anlaşma imzalandı.
01.08.2007	AB-Arnavutluk Vize Kolaylığı Anlaşması yürürlüğe girdi.
28.04.2009	Arnavutluk, adaylık başvurusu yaptı
15.12.2010	Biyometrik pasaport sahibi olmak şartıyla Schengen bölgesi için vize serbestisi rejimi çıktı.
01.02.2011	Avrupa Komisyonu'nun verdiği görüşlerde tanımlanan 12 önemli önceliği ele alan bir eylem planı Arnavutluk tarafından kabul edildi.
27.06.2014	Konsey, Arnavutluk'a adaylık statüsü verdi.

Arnavutluk'un Yararlandığı Mali Yardımlar

AB tarafından, Arnavutluk'a 635 milyon avrosu 1991-2000 döneminde PHARE programından, 330 milyon avrosu 2001-2006 döneminde CARDS programından ve 297 milyon avro da çeşitli mali yardımlardan olmak üzere 1991-2007 yılları arasında yaklaşık 1,3 milyar avroluk mali yardım yapılmıştır.

⁵⁴ European Commission, **European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/albania_en

Söz konusu dönemde potansiyel aday olan Arnavutluk'un 2009-2011 dönemine ait Çok Yıllı Gösterge Niteliğindeki Planlama Belgesi'nde (MIPD/ Multi-annual Indicative Planning Document) belirtilen üç yıllık toplam tahsisat tutarı 269,4 milyon avro 'dur.⁵⁵ 2011-2013 yıllarını içeren MIPD Belgesi'nde ise üç yıl için belirtilen tutar 288,8 milyon avro 'dur. Toplamda 2007-2013 yıllarını içeren IPA-I döneminde Arnavutluk'a 597,3 milyon avro tahsis edilmiştir.

2014-2020 döneminde ise Arnavutluk için toplam tahsisat; 649,4 milyon avrodur. Aşağıdaki tabloda bileşen bazında yıllara sair tahsisat tutarları gösterilmektedir.⁵⁶

Tablo 12: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Arnavutluk'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020) (Milyon Avro)

Bileşenler	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam
Demokrasi ve yönetim	157.2				66.3	223.5
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	69.0				28.0	97.0
Çevre ve İklim Eylemi	34.0				34.0	68.0
Ulaştırma	18.0				38.0	56.0
Rekabetçilik ve Yenilik	16.0				28.0	44.0
Eğitim, İstihdam ve Sosyal Politikalar	19.0				50.0	69.0
Tarım ve Kırsal Kalkınma	40.0				52.0	92.0
TOPLAM	83.7	86.9	89.7	92.9	296.3	649.4

⁵⁵ European Commission, Commission Decision C(2009)5911 of 31/07/2009 on a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Albania, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/mipd_albania_2009_2011_en.pdf, s. 12.

⁵⁶ European Commission, European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/albania_en.

2.2.2. Makedonya

Temel Ekonomik Göstergeler

Makedonya'nın 2016 yılına ait temel ekonomik göstergeleri incelendiğinde, GSYH'sinin 9,7 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'sinin ise 4.8 bin avro olduğu görülmektedir. 2016 yılında reel büyüme % 2,6 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında % 26 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2016 yılında azalarak % 24 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2015 yılında % -0.300 iken 2016 yılında % -0.239 seviyesine gerilemiştir.

Aşağıdaki tabloda Makedonya'nın son 10 yıla ait temel ekonomik göstergeleri gösterilmektedir.⁵⁷

⁵⁷ International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a.

Tablo 13: Makedonya'nın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	2.0	2.0	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1	2.1
GSYH	Avro (Milyon)	6.095	6.772	6.767	7.108	7.544	7.585	8.150	8.562	9.072	9.723
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	3.0	3.3	3.3	3.5	3.7	3.7	3.9	4.1	4.4	4.8
Reel GSYH Oranı	%	6,5	5,5	-0,4	3,4	2,3	-0,5	2,9	3,6	3,8	2,4
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	2,8	7,5	-0,7	1,5	3,9	3,3	2,8	-0,3	-0,3	-0,2
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	34,9	33,8	32,2	32,1	31,4	31,0	29,0	28,0	26,1	23,6
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	23,5	20,6	23,6	24,1	27,7	33,7	34,0	38,0	38,2	39,0
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	1,0	-1,0	-2,7	-2,4	-2,5	-3,8	-3,8	-4,2	-3,5	-2,6
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-6,9	-12,8	-6,8	-2,0	-2,5	-3,2	-1,6	-0,5	-2,1	-3,0
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	15,0,	5,1	-12,3	10,4	8,0	8,2	2,2	14,1	5,2	7,6
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	13,8	-4,7	-13,9	23,7	16,1	2,0	6,1	16,5	6,7	11,5

Adaylık Süreci

Makedonya, 22 Mart 2004 tarihinde AB'ye adaylık başvurusunda bulunmuş ve Konsey Aralık 2005'de Makedonya'ya adaylık statüsü vermiştir. Aşağıdaki tabloda AB ile Makedonya arasında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak sıralanmıştır: ⁵⁸

Tablo 14: AB ile Makedonya Arasında Yaşanan Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
01.06.2001	Ticaret ve ticaret ile ilgili konularda yapılan sözleşme yürürlüğe girdi.
22.03.2004	Makedonya AB üyelik başvurusunda bulundu.
12.06.2006	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (SAA) yürürlüğe girdi
16.12.2005	Konsey, ülkeye adaylık statüsü kazandırdı
30.01.2006	Makedonya Avrupa Birliği Ortaklık Belgesi'ni kabul etti
01.01.2008	Vize serbestisi ve geri kabul anlaşması yürürlüğe girdi.
01.10.2009	Komisyon katılım müzakerelerinin başlamasını önerdi.
19.12.2009	Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti, Karadağ ve Sırbistan vatandaşları, Schengen bölgesine vizesiz seyahat hakkı verildi.
01.07.2015	Prizona Anlaşması imzalandı.

⁵⁸ European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/former-yugoslav-republic-of-macedonia_en.

Makedonya'nın Yararlandığı Mali Yardımlar

1997-2006 yılları arasında PHARE programı kapsamında Makedonya'ya 257 milyon avro taahhüt edilmiştir. Söz konusu bu tutarın 200 milyon avrosu sözleşmeye bağlanmış ve 157 milyon avrosu ödenmiştir.⁵⁹

2000 yılında CARDS programına dâhil edildikten sonra Makedonya'ya program kapsamında 299 milyon avroluk mali yardım taahhüt edilmiş, bu tutarın 288 milyon avrosu sözleşmeye bağlanmış ve 264 milyon avrosu ödenmiştir.⁶⁰

2001-2007 döneminde Makedonya'ya yapılan toplam yardım tutarı 415,3 milyon avrodur. 2007 yılında Makedonya'da IPA kapsamındaki yardımlardan faydalanmaya başlamıştır. IPA I döneminde (2007-2013) Makedonya'ya yapılan toplam yardım tutarı 615,1 milyon avrodur.

2014-2020 IPA II döneminde ise, Makedonya'ya ayrılan tahsisat 664.2 milyon avrodur. Aşağıdaki tabloda bileşenler bazında yıllara sair ayrılan tahsisat tutarları gösterilmektedir.⁶¹

⁵⁹ Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf), s. 126.

⁶⁰ Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf), s. 128

⁶¹ European Commission, **The Former Yugoslav Republic of Macedonia - Financial Assistance Under IPA-II**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/former-yugoslav-republic-of-macedonia_en.

**Tablo 15: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Makedonya'ya Ayrılan Tahsisat
(2014-2020) (Milyon Avro)**

MAKEDONYA	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam
a. Birlik üyeliğine hazırlık reformları	39.7	17.9	35.6	26.9	85.8	205,9
Demokrasi ve yönetim	66,1				56.8	112,9
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	54.0				29.0	83,0
b. Sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma	41.0	38.7	38.0	46.0	135.1	298,8
Çevre ve İklim Eylemi	61.3				51.6	112,9
Ulaştırma	56.4				56.5	112,9
Rekabetçilik ve Yenilik	46.0				27.0	73,0
c. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	0.0	14.0	13.0	0.0	26.2	53,2
Eğitim İstihdam ve Sosyal Politikalar	27.0				26.2	53,2
d. Tarım ve Kırsal Kalkınma	5.0	18.3	5.0	22.0	56.0	106.3
Tarım ve Kırsal Kalkınma	50,3				56,0	106,3
TOPLAM	85,7	88,9	91,6	94,9	303,1	664,2

2.2.3. Karadağ

Temel Ekonomik Göstergeler

Karadağ'ın 2016 yılına ait temel ekonomik göstergeleri incelendiğinde, GSYH'sinin 4 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'sinin ise 6.4 bin avro olduğu görülmektedir. 2016 yılında reel büyüme % 2,5 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında % 17,6 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2016 yılında artarak % 17,8 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2015 yılında % 1,5 iken 2016 yılında % -0,3 seviyesine gerilemiştir.

Aşağıdaki tabloda Karadağ'ın son on yıla ait temel ekonomik verileri gösterilmektedir.⁶²

⁶² International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a, EUROSTAT VE European Commission, Economic and Financial Affairs (AMECO) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 16: Karadağ'ın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	0.616	0.617	0.618	0.619	0.620	0.621	0.621	0.622	0.622	0.623
GSYH	Avro (Milyon)	2.681	3.086	2.981	3.104	3.234	3.149	3.327	3.513	3.745	4.015
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	4,4	5,0	4,9	5,0	5,3	5,1	5,4	5,6	5,9	6,4
Reel GSYH Oranı	%	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2	-2,7	3,5	1,8	3,4	2,5
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	3,4	9,0	3,6	0,4	3,5	4,1	2,2	-0,7	1,5	-0,3
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	19,4	17,0	19,1	19,8	19,8	19,8	19,5	18,0	17,6	17,8
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	31,0	32,1	41,4	43,7	48,6	56,9	58,7	63,4	69,3	70,0
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	8,5	-2,3	-6,7	-4,9	-6,7	-5,8	-4,5	-0,7	-5,8	-6,0
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-39,5	-49,8	-27,9	-22,7	-17,6	-18,5	-14,5	-15,2	-13,3	-19,0
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	33,5	15,3	-30,1	-2,3	2,3	1,8	-3,8	1,6	9,5	12,2
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	12,0	-2,2	-22,7	15,4	6,6	-0,9	0,1	-1,8	9,4	3,4

Adaylık Süreci

Karadağ, 2006 yılında Sırbistan ve Karadağ devletler birliğinden bağımsızlığını ilan etmiş ve 2008 yılın AB üyeliği için başvuruda bulunmuştur. Konsey 17 Aralık 2010 tarihinde Karadağ'a adaylık statüsü vermiştir. Aşağıdaki tabloda AB ile Karadağ arasında yaşanan gelişmeler kronoloji olarak sıralanmıştır:⁶³

Tablo 17: AB ile Karadağ Arasında Yaşanan Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
15.10.2007	İstikrar ve İşbirliği Anlaşması (SAA) imzalandı.
01.01.2008	Ticaret ve ticaret ile ilgili konularda yapılan sözleşmeler yürürlüğe girdi.
15.12.2008	Karadağ, AB üyeliği için başvuruda bulundu.
19.12.2009	Avrupa'yı ziyaret eden Karadağlılar için vize şartı kaldırıldı.
17.12.2010	Konsey, Karadağ'ı aday ülke olarak kabul etti.
09.12.2011	Konsey, Karadağ ile üyelik sürecini başlattı. (Haziran 2012'de müzakerelere başlamak amacıyla)
29.06.2012	Karadağ ile üyelik müzakerelerine başlandı.
20.06.2017	Malların serbest dolaşımı, bölgesel politika ve dış ilişkiler konulu müzakereler geçici olarak kapatıldı

Karadağ'ın Yararlandığı Mali Yardımlar

Karadağ CARDS programı kapsamında 146,3 milyon avro, insani yardım kapsamında 74,5 milyon avro, Avrupa Komisyonu gıda güvenliği programından 21,4 milyon avro, makro mali yardımlardan 35 milyona avro elde etmiştir. Toplamda 1998-2007 yılları arasında Karadağ'a 276 milyon avro mali yardım yapılmıştır.⁶⁴

⁶³ European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/montenegro_en.

⁶⁴ European Commission, **On a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Montenegro**, 6 Şubat 2012, s. 8, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_montenegro_2009_2011_en.pdf

2007-2013 IPA I döneminde Karadağ'a ayrılan toplam tahsisat 236,5 milyon avrodur. IPA II (2014-2020) dönemi toplam tahsisatı ise 270,5 milyon avro 'dur. Aşağıdaki tabloda 2014-2020 dönemi için ayrılan tahsisat bileşen bazında gösterilmektedir:⁶⁵

Tablo 18: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Karadağ'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020)

KARADAĞ	2014	2015	2016	2017	2018-2020	Toplam
Demokrasi ve yönetim	29,1				17,8	46,9
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	31,6				20,7	52,3
Çevre ve İklim Eylemi	18,8				18,7	37,5
Ulaştırma	20,2				11,8	32,1
Rekabetçilik ve Yenilik	12,3				8,9	21,2
Eğitim, İstihdam ve Sosyal Politikalar	15,3				12,8	28,1
Tarım ve Kırsal Kalkınma	24,7				27,7	52,4
TOPLAM	35,9	35,6	37,5	39,6	118,5	270,5

Yukarıda tabloya bakıldığında bileşen bazında ve toplamda en çok tarım ve kırsal kalkınma alanında mali yardım yapıldığı görülmektedir. İkinci sırada ise 52,3 milyon avro ile hukukun üstünlüğü ve temel haklar bileşeni gelmektedir.

⁶⁵ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/montenegro_en.

2.2.4. Sırbistan

Temel Ekonomik Göstergeleri

Sırbistan'ın 2016 yılındaki GSYH'si 34,6 milyar avrodur. Kişi başına GSYH değeri ise 4,9 bin avro avrodur. Reel büyüme hızı 2016 yılında % 2,8 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında enflasyon oranı % 1,4 iken 2016 yılında %1,1 seviyesine gerilemiştir. İşsizlik oranı 2015 yılında %18,2 seviyesinden, 2016 yılında % 15,6 'ya gerilemiştir.

Aşağıdaki tabloda Sırbistan'ın son on yıla ait temel ekonomik verileri gösterilmektedir:⁶⁶

⁶⁶ European Commission, **Economic and Financial Affairs**, AMECO, 9 November 2017 http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm ve International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a web sayfalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 19: Sırbistan'ın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	7.4	7.4	7.3	7.3	7.2	7.2	7.2	7.1	7.1	7.1
GSYH	Avro (Milyon)	29.452	33.705	30.655	29.766	33.424	31.683	34.263	33.319	33.491	34.617
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	4.0	4.6	4.2	4.1	4.6	4.4	4.8	4.7	4.7	4.9
Reel GSYH Oranı	%	5,9	5,4	-3,1	1,0	1,4	-1,0	2,6	-1,8	0,8	2,8
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	6,0	12,4	8,1	6,1	11,1	7,330	7,7	2,1	1,4	1,1
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	18,8	14,4	16,7	20,0	23,6	24,6	23,0	20,0	18,2	15,6
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	33,4	32,4	35,0	43,7	46,6	57,9	61,1	71,9	76,0	74,1
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	-0,9	-1,9	-3,6	-3,7	-4,1	-6,8	-5,3	-6,2	-3,6	-1,2
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-17,2	-21,1	-6,2	-6,4	-8,6	-11,5	-6,1	-6,0	-4,7	-4,0
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	26,5	5,9	-18,9	2,5	6,8	1,0	2,7	3,2	9,1	7,5
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	17,3	4,9	-5,6	12,1	3,6	-0,1	17,9	4,2	10,2	11,7

Adaylık Süreci

2003 yılında Selanik Avrupa Zirvesi'nde potansiyel aday olarak gösterilen Sırbistan, 22.12.2009 tarihinde AB üyeliği için başvuruda bulunmuş ve Komisyon, Mart 2012 de Sırbistan'a adaylık statüsü vermiştir. Aşağıdaki tabloda AB ile Sırbistan arasında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak gösterilmektedir:⁶⁷

Tablo 20: AB ile Sırbistan Arasında Yaşanan Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
13.11.2007	Sırbistan'ın Eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapmayı taahhüt etmesinin ardından İstikrar ve İşbirliği Anlaşması imzalandı
01.01.2008	Vize Serbestisi ve Geri Kabul Anlaşması ile ilgili anlaşmalar yürürlüğe girdi.
18.02.2008	Konsey, Sırbistan için Avrupa Ortaklığı'nı onayladı.
29.04.2008	Ticaret ve ticaretle ilgili konularda İstikrar ve İşbirliği Anlaşması (SAA) ve Geçici Anlaşma imzalandı.
19.12.2009	Sırlar için Schengen Bölgesinde vize şartı kaldırıldı.
22.12.2009	Sırbistan, AB üyeliği için başvuruda bulundu.
01.03.2012	Komisyon, Sırbistan'a aday ülke statüsü verdi.
01.09.2013	AB-Sırbistan İstikrar ve İşbirliği Anlaşması yürürlüğe girdi.
17.12.2013	Konsey, Sırbistan ile müzakere çerçevesini kabul etti ve Ocak 2014'te Sırbistan ile Birinci Hükümetler Arası Konferans'ı düzenleyeceğini kabul etti

⁶⁷ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/serbia_en.

Sırbistan'ın Yararlandığı Mali Yardımlar

Sırbistan'a, 2000-2006 döneminde CARDS programı kapsamında taahhüt edilen mali yardım tutarı 1 milyar 391 milyon avrodur. Söz konusu tutarın 1 milyar 354 milyon avrosu sözleşmeye bağlanırken, 1 milyar 192 milyon avrosu da Sırbistan'a ödenmiştir.⁶⁸

Sırbistan'a AB kaynaklarından 1998-2006 döneminde yaklaşık 2 milyar avro mali yardım yapılmıştır.2007-2013 IPA-I döneminde Sırbistan için ayrılan toplam tahsisat 1 milyar 392 milyon olmuştur. IPA-II döneminde(2014-2020) ise Sırbistan için ayrılan toplam tahsisat 1,5 milyar avrodur.

Aşağıdaki tabloda söz konusu dönem için Sırbistan'a yapılacak mali yardım bileşen bazında gösterilmektedir: ⁶⁹

⁶⁸ European Commission, **2007 Annual Report on PHARE, Turkey Pre-Accession Instrument, CARDS and Transition Facility**, SEC(2008) 3075, 2008, Brüksel, s. 113.

⁶⁹ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/serbia_en.

Tablo 21: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Sırbistan'a Ayrılan Tahsisat (2014-2020)

a. Birlik üyeliğine hazırlık reformları	95.1	61.4	77.9	78.4	230.2	543.0
Demokrasi ve yönetim	117.8				100.2	278.0
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	135.0				130.0	265.0
b. Sosyo-ekonomik ve Bölgesel kalkınma	85.0	75.0	85.0	80.0	240.0	565.0
Çevre ve İklim Değişikliği	85.0				75.0	160.0
Ulaştırma	90.0				85.0	175.0
Enerji	80.0				45.0	125.0
Rekabetçilik ve Yenilik	70.0				35.0	105.0
c. İstihdam, Sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	15.0	40.0	20.0	27.0	88.0	190.0
Eğitim İstihdam ve Sosyal Politikalar	102.0				88.0	190.0
d. Tarım ve Kırsal Kalkınma	0	25.0	25.0	30.0	130.0	210.0
Tarım ve Kırsal Kalkınma	80.0				130.0	210.0
Toplam	195.1	201.4	207.9	215.4	688.2	1.508.0

Yukarıdaki tablo incelendiğinde 2014-2020 döneminde en çok mali yardım 565 milyon avro ile bölgesel kalkınma bileşeni altında yapılmıştır. Mali yardımlardan en az payı ise 190 milyon avro insan kaynaklarının geliştirilmesi bileşeni almıştır.

Diğer bir aday ülke olan Türkiye üçüncü bölümde anlatılacağı için bu bölümde yer verilememiş olup, potansiyel aday ülkeler ile konuya devam edilecektir

2.2.5. Bosna Hersek

Temel Ekonomik Göstergeleri

Bosna Hersek'in 2016 yılına ait temel ekonomik göstergeleri incelendiğinde, GSYH'sinin 14.8 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'sinin ise 3.9 bin avro olduğu görülmektedir. Reel büyüme oranının 2016 yılında %4,5 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında %2,7 seviyesinde görülen enflasyon oranı 2016 yılında da aynı seviyede kalmıştır. 2015 yılında %24 olan işsizlik oranı 2016 yılında %23 seviyesine gerilemiştir.

Aşağıdaki tabloda Bosna Hersek'in son on yıla ait temel ekonomik verileri gösterilmektedir.⁷⁰

⁷⁰ International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017
https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&e.y=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a, Eurostat ve European Commission, Economic and Financial Affairs (AMECO) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 22: Bosna Hersek'in Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	-	-	-	-	-	-	3.5	3.9	3.9	3.9
GSYH	Avro (Milyon) ⁷¹	13.015	15.894	14.950	14.579	15.823	14.616	15.421	15.733	13.738	14.873
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	3.3	4.1	3.8	3.7	4.1	3.8	4.0	4.1	3.6	3.9
Reel GSYH Oranı	%	6,2	5,7	-2,9	0,7	2,2	3,0	4,0	4,5	4,5	4,5
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	1,5	7,4	-0,4	2,1	4,0	2,5	2,5	2,6	2,7	2,7
İşsizlik Oranı	% yılsonu	29,0	23,4	24,1	27,2	27,6	27,0	26,0	25,0	24,0	23,0
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	32,8	31,2	35,9	39,7	39,6	38,4	35,7	32,3	29,8	27,9
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	0,1	-3,8	-5,6	-4,5	-3,5	-1,9	-0,8	-0,3	-0,4	-0,4
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-10,7	-14,3	-6,2	-5,6	-6,2	-5,6	-5,3	-4,5	-4,8	-4,7
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	11,0	3,9	-11,8	-0,1	0,3	3,3	5,3	6,0	5,7	5,4
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	11,6	8,2	-5,7	7,0	1,7	5,9	5,1	5,4	3,8	4,0

⁷¹ GSYH verileri, Amerikan Doları-Avro paritesi=1.1773 alınarak hesaplanmıştır.

Adaylık Süreci

Haziran 2003'te düzenlenen Selanik Avrupa Konseyi Zirvesi'nde, Bosna Hersek potansiyel aday olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda AB ile Bosna Hersek arasında yaşanan gelişmeler kronolojik olarak sıralanmıştır.

Tablo 23: AB ile Bosna Hersek Arasında Yaşanan Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
18.09.2007	Vize serbestisi ve geri kabul anlaşması imzalandı.
16.06.2008	Ticaret ve ticaretle ilgili konularda İstikrar ve İşbirliği Anlaşması ve Geçici Anlaşma imzalandı
31.07.2008	Bosna Hersek ile AB arasında IPA 2007 ulusal programı için finansman anlaşması imzalandı.
27.05.2010	Komisyon, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'teki vatandaşların kısa vadeli vizesiz olarak Schengen ülkelerine gitmesine izin verme önerisini onayladı
15.12.2010	Biyometrik pasaport sahibi tüm Bosna Hersek vatandaşları için Schengen Bölgesinde vize serbestisi çıktı.
27.06.2012	AB ve Bosna-Hersek katılım sürecinde Yüksek Düzeyli Diyalogu başlattı.
01.06.2015	İstikrar ve İşbirliği Anlaşması yürürlüğe girdi.
15.02.2016	Bosna Hersek, AB'ye üyelik başvurusunda bulundu.
20.09.2016	AB Konseyi, Komisyon'u Bosna Hersek'e ilişkin bir görüş sunmaya davet etti.

Bosna Hersek'in Yararlandığı Mali Yardımlar

1995 yılında savaşın bitmesinin ardından Topluluk, Bosna Hersek'e toplamda 2,8 milyar avro yardım yapmıştır. Bu mali yardımın 783 milyon avrosu bölgesel projeler dâhil CARDS programı, 778 milyon avrosu da PHARE programından oluşmaktadır.⁷²

⁷² European Commission, **On a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Bosnia-Herzegovina**, s. 4-6,

1995-2001 yılları arasında Bosna Hersek'e 540 milyon avrodan fazla insani yardım yapılmıştır. 561 milyon avro da diğer mali yardımlardan elde etmiştir.2007-2013 IPA-I döneminde Bosna Hersek'e ayrılan toplam tahsisat 658,5 milyon avro olmuştur. 2014-2017 yılları arasında Bosna Hersek'e ayrılan toplam tahsisat sınır ötesi işbirliği tahsisatı hariç 165,8 milyon avrodur. Aşağıdaki tabloda 2014-2017 yılları arasında yapılan yardımlar bileşenler bazında gösterilmektedir:⁷³

Tablo 24: Bosna Hersek'e 2014-2017 Yılları Arasında Yapılan Yardımlar

BOSNA HERSEK	2014	2015	2016	2017	TOPLAM
a. Birlik üyeliğine hazırlık reformları	11	17	18	18	64
Demokrasi ve yönetim	31				31
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	33				33
b.Sosyo-ekonomik ve Bölgesel kalkınma	24.7	11.7	13.7	13.7	63.8
Rekabetçilik ve Yenilik	63.8				63.8
Yerel Kalkınma Stratejileri					
c. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	4	11	11	11	38
Eğitim İstihdam ve Sosyal Politikalar	38				38
TOPLAM	39.7	39.7	42.7	43.7	165.8

Yukarıda tablo incelendiğinde en fazla yardımın sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma bileşenine ayrıldığı görülmektedir. En az yardım ise insan kaynaklarının geliştirilmesi bileşeni altında yapılmıştır.

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_bosnia_herzegovina_2009_2011_en.pdf, 21 Ocak 2012.

⁷³ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en.

2.2.6. Kosova

Temel Ekonomik Göstergeler

Kosova'nın temel ekonomik göstergelerine bakıldığında 2016 yılı GSYH'nin 5,9 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'nin ise 3 bin avro olduğu görülmektedir. 2016 yılında reel büyüme oranı % 4,5 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında % 1,1 oranında seviyesinde görülen enflasyon oranı, 2016 yılında % 1.7 seviyesine yükselmiştir.

Aşağıdaki tabloda Kosova'nın son on yıla ait temel ekonomik verileri gösterilmektedir.⁷⁴

⁷⁴ International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017
https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&e.y=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a=, EUROSTAT VE European Commission, Economic and Financial Affairs (AMECO) verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 25: Kosova'nın Son On Yıla Ait Temel Ekonomik Göstergeleri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	1.7	1.7	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8	1.8
GSYH ⁷⁵	Avro (Milyon)	4.029	4.854	4.814	4.961	5.690	5.524	6.010	6.284	5.474	5.984
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	2.3	2.8	2.7	2.7	3.1	3.0	3.3	3.4	2.9	3.0
Reel GSYH Oranı	%	6,3	6,9	2,9	4,0	5,3	5,0	4,7	3,4	4,4	4,5
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	4,6	9,3	-2,4	3,5	8,3	2,6	1,2	0,7	1,1	1,7
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	4,7	-0,2	-0,6	-2,6	-5,0	-3,5	-3,0	-1,4	-1,5	-1,2
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-8,3	-15,2	-17,1	-16,3	-25	-20,5	-18,9	-17,6	-16,5	-15,8
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	21,2	13,7	-0,9	5,7	13,8	3,3	4,9	2,7	5,2	5,5
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	23,7	12,4	3,1	23,9	15,6	7,6	6,6	6,3	8,3	7,9

⁷⁵ GSYH verileri, Amerikan Doları-Avro paritesi=1.1773 alınarak hesaplanmıştır.

Adaylık Süreci

Kosova, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Kosova'yı hala tanımayan Slovakya, Yunanistan, Slovakya, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Romanya ve İspanya gibi AB ülkeleri de mevcuttur. Aşağıdaki tabloda AB ile Kosova arasında yaşanan önemli gelişmeler kronolojik olarak sıralanmaktadır:⁷⁶

Tablo 26: AB ile Kosova Arasında Yaşanan Önemli Gelişmeler

Tarih	Gelişmeler
04.02.2008	Konsey, Kosova'da AB Hukuk Misyonunu (EULEX) başlamıştır.
09.12.2008	EULEX faaliyete geçti
19.01.2012	Komisyon Kosova'yla vize serbestisi diyalogunu başlattı
01.04.2016	AB ile Kosova arasındaki İstikrar ve İşbirliği Anlaşması yürürlüğe girdi.

Kosova'nın Yararlandığı Mali Yardımlar

AB, 1244/99 sayılı BM Güvenlik Konseyi'nin Kararı çerçevesinde üstlendiği mali ve siyasi yükümlülük doğrultusunda Kosova'ya mali yardımlar yapmaktadır. Söz konusu mali yardımların amacı; Kosova'nın ekonomik, idari, yasal ve sosyo-ekonomik gelişimine katkıda bulunmak ve tesis edilen barışın devamını sağlamaktır.⁷⁷

⁷⁶ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/countries/detailed-country-information/kosovo_en.

⁷⁷ Hülya Tuğrul, **Avrupa Birliği'nin Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yaptığı Mali Yardımlar ve Türkiye**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012, s. 70.

AB tarafından, Kosova'ya 1999-2007 yılları arasında 2 milyar 385 milyon avro yardım yapılmıştır.⁷⁸ Bu tutarın 724 milyon avrosu CARDS programından, 1,7 milyar avrosu ise diğer yardımlardan oluşmaktadır. 2007-2013 IPA-I döneminde Kosova için ayrılan toplam tahsisat 637,6 milyon avrodur.⁷⁹ IPA-II (2014-2020) döneminde ise Kosova'ya ayrılan toplam tahsisat 645,5 milyon avrodur. Aşağıdaki tabloda 2014-2020 döneminde yapılan mali yardımlar bileşen bazında gösterilmektedir.⁸⁰

⁷⁸ European Commission, **Kosova Progress Report**,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/ks_rapport_2011_en.pdf.

⁷⁹ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en

⁸⁰ European Commission, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/kosovo_en.

**Tablo 27: IPA- II Döneminde Bileşenler Bazında Kosova'ya Ayrılan Tahsisat
(2014-2020)**

KOSOVA	2014	2015	2016	2017	2018-2020	TOPLAM
a. Birlik üyeliğine hazırlık reformları	37,3	34,0	31,0	35,2	99,1	236,6
Demokrasi ve yönetim	64,4				46,0	110,4
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	73,1				53,1	126,2
b.Sosyo-ekonomik ve Bölgesel kalkınma	20,0	37,9	33,0	30,0	141,1	235,0
Enerji	46				54	100,0
Rekabetçilik ve Yenilik	74,9				60,1	135,0
c. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	14.5	7.0	10.0	16.7	46.0	94.2
Eğitim İstihdam ve Sosyal Politikalar	48.2				46.0	94.2
d. Tarım ve Kırsal Kalkınma	12.0	7.0	14.7	10.0	36.0	79.7
Tarım ve Kırsal Kalkınma	43.7				36.0	79.7
TOPLAM	83.8	85.9	88.7	91.9	295.3	645.5

Yukarı tablo incelendiğinde en çok mali yardımın birliğe hazırlık reformları altındaki bileşenler bazında yapılmıştır. En az yardım ise tarım ve kırsal kalkınma bileşeni altında yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ YARDIMLAR

Bu bölümde Türkiye'nin son on yıla ait temel ekonomik göstergeleri incelenecek, Türkiye-AB ilişkilerinin tarihsel gelişimi hakkında genel bir çerçeve çizilecek ve ardından Türkiye'ye yapılan mali yardımlar anlatılacaktır.

Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Türkiye'nin 2016 yılındaki temel ekonomik göstergelerine baktığımızda GSYH'nin 728 milyar avro, kişi başına düşen GSYH'nin ise 9.8 bin avro olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 2016 yıl sonu nüfusu 79.8 milyondur. 2016 yılında reel büyüme % 3,2 olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılında %10,3 olarak gerçekleşen işsizlik oranı, 2016 yılında artarak % 10,9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2015 yılında % 7,7 iken 2016 yılında % 7,8 seviyesine yükselmiştir. 2016 yılındaki ithalat oranı %4,7 iken, ihracat oranı %-2,1'dir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin son 10 yıla ait ekonomik verileri gösterilmektedir.⁸¹

⁸¹ European Commission, **Economic and Financial Affairs**, AMECO, November 2017
http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm,
 International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017
https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCNL_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a ve EUROSTAT verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 28: Türkiye'nin Son On Yıla Ait Ekonomik Verileri (2007-2016)

Gösterge	Birim	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	Milyon	70.6	71.6	72.6	73.7	74.7	75.6	76.7	77.7	78.7	79.8
GSYH	Avro (Milyon)	492.841	521.812	461.926	581.024	596.491	678.484	714.313	703.412	772.979	780.225
Kişi Başına Düşen GSYH	Avro (Bin)	7.0	7.3	6.4	7.9	8.0	9.0	9.4	9.1	9.9	9.8
Reel GSYH Oranı	%	5,0	1	-4,7	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2
Enflasyon Oranı	% yıllık Ortalama	8,8	10,4	6,3	8,6	6,4	8,9	7,5	8,9	7,7	7,8
İşsizlik Oranı	% yıl sonu	9,2	10,0	13,1	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9
Kamu Borcu	GSYH'nin %si	31,9	32,3	37,4	34,9	31,1	27,4	25,9	23,8	23,0	23,4
Bütçe Dengesi	GSYH'nin %si	-1,9	-2,7	-5,9	-3,4	-1,0	-1,2	-1,5	-1,4	-1,3	-2,3
Cari İşlemler Dengesi	GSYH'nin %si	-5,5	-5,2	-1,8	-5,8	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8
İthalat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	13,3	-0,6	-11,8	17,5	11,4	1,3	8,6	-0,5	1,2	4,6
İhracat Artış Oranı (Mal ve Hizmetler)	%	10,0	6,9	-5,2	9,1	7,8	13,2	1,5	6,1	1,6	-2,1

3.1. Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Türkiye, 31 Temmuz 1959'da yılında, Demokrat Parti döneminde Avrupa Ekonomi Topluluğu'na ortaklık başvurusunda bulunmuştur.

Türkiye'nin başvurusu AET Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiş ve tam üyeliğe kadar devam edecek olan bir ortaklık anlaşması yapılması önerisinde bulunulmuştur. Ortaklık Anlaşması, 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanarak 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'nin Ortaklık başvurusunda bulunmasının temel nedenleri aşağıda sıralanmaktadır.

3.1.1 Türkiye'nin Avrupa Birliği Yolundaki Temel Nedenleri:⁸²

- Siyasi ve Tarihi Nedenler

Türkiye Cumhuriyeti, 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmasının ardından Avrupa ülkelerini yakından izlemeye başlamış ve bu ülkeler bünyesinde kurulan neredeyse tüm kurumlara üye olmuştur. Hatta kimi kurumlarda kurucu üye olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bu gelişmeler daha da hızlanmıştır. Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) kurucu üyesi olmuştur. 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi'ne de kuruluşundan kısa bir süre sonra üye olmuştur. Ticaret ve Tarife Genel Anlaşması'na (GATT) da başından beri üye olmuştur. Türkiye, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (NATO) de üyesidir.

Türkiye, bu girişimlerinde kendini çoğulcu demokratik batı dünyasının bir parçası olarak görmüştür. Öte yandan soğuk savaş yıllarında 'Sovyet Tehdidi 'ne maruz kalması Türkiye'yi liberal Batı demokrasileriyle birlikte olmaya itmiş ve bu amaca yönelik örgütsel yapılanmaların içine girmesine neden olmuştur. Bu açıdan ele alındığında, Türkiye'nin Avrupa Ekonomi Topluluğu'na ortak olmak amacıyla 1959

⁸² Haluk Günöğür, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Bilim Serisi-3, Ankara: 1. Baskı, 2008, s. 5-7.

yılında yapmış olduğu girişim, bir anlamda Avrupa örgütler zincirinin en anlamlı halkası olarak AET'yi görmesinin sonucudur.

- Ekonomik ve Mali Nedenler

Türkiye, AET'ye üye olması halinde bu örgütten önemli tutarda bir mali yardım ve kimi tarım ürünlerinde tarife kolaylıkları alacağını düşünmekteydi.

Türkiye'nin 60'lı yıllardaki ihracatının neredeyse tamamını tarımsal ürünler oluşturmaktaydı. Bu nedenle tarımsal ürünlere iyi fiyatlarla pazar bulmak dış ticaret dengesi açısından son derece önem taşımaktaydı. O tarihlerde AET üyesi olan ülkeler, Türk dış ticareti içinde önemli bir yer tutmaktaydı. Türkiye, ortak üyeliğin yaşama geçmesi halinde AET'nin bu sektörde Türkiye'ye önemli destekler sağlayacağını düşünmekteydi. Çünkü Yunanistan ile yürütülen görüşmeler sonucu imzalanan Atina Antlaşması ile bu ülkeye benzer tarım ürünlerinin ihracatı için tarife kolaylıklarına gidilmişti. Zira, Türkiye de ortak ülke statüsüne geçtiğinde I. Mali Protokol kapsamında AYB kaynaklarından 175 milyon ECU 'lük bir mali yardım elde etmiştir.

- Yunanistan'ın Yaptığı Ortaklık Başvurusu

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959'da yaptığı ortaklık başvurusundan yaklaşık bir buçuk ay önce Yunanistan da aynı yolda bir başvuruda bulunmuştur. O tarihlerde Türk dış politikası, Yunanistan'ın dış politikası ile paralel ilerlemekte ve iki taraf birbirlerine yanıt verir nitelikte hareket etmekteydi. Türkiye bütünleşme sürecinin dışında kalması durumunda siyasi ve ekonomik açıdan aleyhine gelişebilecek durumları göz önüne alarak ortaklık başvurusu yapmış ve Yunanistan karşısında durumu dengelemiştir. Türkiye'nin bu politikası Yunanistan'ın 1975 yılında yaptığı tam üyelik başvurusu karşısında tepkisiz kalmasına kadar devam etmiştir.

3.2. Ankara Anlaşması

3.2.1. Anlaşma'nın Tarihi

Türkiye'nin 31 Temmuz 1959 tarihinde yapmış olduğu ortaklık başvurusu AET Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiş ve Türkiye adına tam üyeliğin gerçekleştirilmesine yönelik süreç başlamıştır. Türkiye, yapılacak Ortaklık Anlaşması'nın 'gümrük birliği' temeli üzerine inşa edilmesi konusunda kararlı bir tavır sergilemiştir. Türkiye'nin örnek aldığı model Yunanistan ile imzalanan Atina Anlaşması olmuştur. Komisyon ise bu yıllarda Yunanistan'a verilen ödünlere istisnai nitelikte olduğunu bir rapor ile belirterek, diğer üçüncü ülkelerle oluşturulacak ilişkilere bu durumun örnek teşkil etmeyeceğini belirtmiştir. AET'ye üye devletler de Yunanistan'a verilen ödünlere Türkiye'ye verilmemesi konusunda Komisyon'a baskı yapmıştır. Türkiye ile gümrük birliğine göre daha dar kapsamlı bir ticaret anlaşması imzalanması önerilmiş ve gümrük birliği temelinde yapılacak bir entegrasyon anlaşmasını Türkiye'nin kaldıramayacağı vurgulanmıştır. Fransa ve İtalya, tarım sektöründe Türkiye ile rekabete girmek istemedikleri için basit düzenlemeler içeren 'imtiyazlı ticaret anlaşması' önermişlerdir. Türkiye ise, gümrük birliği konusunda kararlı tavrını sürdürmüş ve Avrupa ortak savunma sisteminde üstlendiği önemli rolü ön plana çıkarmıştır. Türkiye'nin bu tutumuna karşı AET Bakanlar Konseyi 27 Eylül 1961 tarihli toplantısında Türkiye'de demokratik ve özgür seçimler yapılincaya kadar Türkiye ile müzakereleri askıya alma kararı vermiştir. Bu kararın alınmasında Fransa etkin rol oynamıştır.

Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi demokratikleşme yolunda atılan adımlar ve özellikle Almanya'nın vermiş olduğu destek sayesinde olmuştur. Çünkü Almanya bu sırada Sovyet tehdidinden dolayı kendini tehdit ve tehlike altında hisseden bir ülke haline gelmiştir. Türkiye'yi bu yüzden desteklemiştir. İkinci olarak da, hızla sanayileşen bir ülke olan Almanya, Türkiye'yi ekonomik kalkınmasına yardımcı olacak bir insan gücü olarak görmüştür. Sonuçta uzun süre müzakere edilen Ankara Anlaşması 25

Haziran 1963 günü Brüksel’de parafe edilmesinin ardından 12 Eylül 1963 günü de İsmet İnönü tarafından imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Anlaşma, tam üyelik için hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç dönem öngörmektedir.⁸³

3.2.2. Ortaklık İlişkisinin Dönemleri:

- Hazırlık Dönemi

Ankara Anlaşması ile içeriği düzenlenen hazırlık dönemi 5 yıl olarak planlanmıştır. Ancak Türkiye’nin isteği ile 10 yıla kadar uzayabileceği belirtilmiştir. Bu dönemde AET Türkiye’ye karşı iki tür sorumluluk üstlenmiştir. Bunlardan ilki, 4 geleneksel tarım ürününde(fındık, kuru incir, kuru üzüm, tütün) belli kotalar içinde kalmak kaydıyla tarife indirimini uygulamak, ikincisi de mali alanda 5 yıllık bu dönem için kredi açmaktır. Türkiye bu dönemde belli bir mali yükümlülük üstlenmemiştir. Hazırlık dönemi 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile noktalanmıştır.

- Geçiş Dönemi

1 Ocak 1973 tarihinde Katma Protokol’ün imzalanmasıyla başlamıştır. Bu dönemde ilişkiler gümrük birliği temeline oturtulmuştur. Bu temel politikanın yanı sıra, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı ile rekabet, vergilendirme, mevzuat uyumu gibi diğer politikalarla ilgili de düzenlemeler yapılmıştır.

- Son Dönem

Türkiye-AB ilişkilerinde son dönem gümrük birliğini tamamlayan ve malların serbest dolaşımı ile ilgili genel ilkeleri belirleyen ‘Ortaklık Konseyi Kararları’nın 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmesiyle başlamıştır. Son dönem Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyeliği ile sona erecektir.

⁸³ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, madde 3-4-5, s. 3-4, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf.

3.3. Avrupa Birliği Yolunda Türk Siyasi Liderleri

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye’de gerçekleşen darbe nedeniyle Türkiye-AB ilişkileri askıya alınmıştır. İlişkilerin tekrar canlanması Türkiye’de hür ve demokratik seçimlerin 1983’te yapılmasının ardından Eylül 1986’da Türkiye-AET Ortaklık Konseyi’nin yeniden toplanması ile mümkün olabirmiştir.

Türkiye, o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu’na 14 Nisan 1987 tarihinde Turgut Özal’ın başbakanlığı döneminde tam üye olarak başvurmuştur. Avrupa ile bütünleşme ve tam üyelik Türkiye’de yönetimindeki tüm hükümetlerin destek verdiği bir politikadır. Bu açıdan AB üyeliği Türkiye’de hükümet değil bir devlet politikası olduğu söylenebilir. Yönetime egemen olan hükümetler ve başbakanlarının AB’ye üyelik yolunda yaptıkları girişimler kronolojik olarak aşağıdaki tabloda gösterilmektedir:⁸⁴

Tablo 29: Yönetime Egemen Olan Hükümetler ve Başbakanların AB Konusunda Yaptıkları Girişimler

TARİH	GİRİŞİM	KİŞİ	PARTİ
31.07.1959	Ortaklık Başvurusu	Adnan Menderes	DP
01.09.1960	Ortaklık-Müzakerelerine Devam Etme İsteği	Cemal Gürsel	Mili Birlik Komitesi
12.09.1963	Ankara Anl. İmzalanması	İsmet İnönü	CHP
23.11.1970	Katma Protokolün İmzalanması	Süleyman Demirel	AP
14.04.1987	Tam Üyelik Başvurusu	Turgut Özal	ANAP
06.03.1995	G. Birliğinin Tamamlanması	Tansu Çiller	DYP

⁸⁴ Haluk Günuğur, a.g.e, 2008, s. 141.

TARİH	GİRİŞİM	KİŞİ	PARTİ
25.05.1999	Aday Sayılma İsteği	Bülent Ecevit	DSP
12.12.1999	TR'nin Aday Kabul Edilmesi	Bülent Ecevit	DSP
		Devlet Bahçeli	MHP
		Mesut Yılmaz	ANAP
17.12.2004	Müzakerelere Başlama Kararı	Recep T. Erdoğan	Ak Parti
03.10.2005	Müzakerelerin Başlaması	Recep T. Erdoğan	Ak Parti

3.4. 1987 Yılı Sonrası Önemli Zirve Kararları

3.4.1. Amsterdam Zirvesi (1997)

Amsterdam Zirvesi, AB adına belgelerin yayınlandığı ve önemli kararların alındığı bir Zirve olmuştur.

- Gündem 2000:⁸⁵

Amsterdam Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda Gündem 2000 adlı son derece önemli bir belge yayınlanmıştır. Bu belge, AB'nin geleceğine yönelik stratejileri kapsamaktadır. Belgede yapısal fonlar, ortak tarım politikası, mali çerçeve ve genişleme olmak üzere dört başlık bulunmaktadır. Bu başlıklar altında Türkiye'yi ilgilendiren bölüm ise genişlemedir. Gündem 2000, aday ülkeleri ilgilendiren değerlendirmelere ilaveten, Türkiye'yi ilgilendiren değerlendirmeleri ayrı bir başlıkta anlatmıştır. Yani ikili bir ayrıma gitmiştir.

⁸⁵ European Commission, **Agenda 2000**, 15 July 1997, s.54-57'den faydalanılarak hazırlanmıştır.
https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf

Gündem 2000’de, 1993 Kopenhag Zirvesi’nde kabul edilen kriterlerin tam üyelik için ön koşul olduğu belirtilmiştir. Bu kriterler ise şunlardır;

Siyasi Kriterler: Aday ülke demokratik, hukuk kurallarına, insan ve azınlık haklarına saygılı kalıcı kurumlara sahip olmalı,

Ekonomik Kriterler: Aday ülke piyasa ekonomisine ve AB’nin rekabet ortamına uyum sağlama kapasitesine sahip olmalı,

Mevzuat Uyumu: Aday ülke AB’nin siyasi, ekonomik ve parasal birlik gibi temel politikalarının gereklerine uyum sağlama kapasitesine sahip olmalıdır.

Bu dönemde üyelik yolunda kararlı 11 ülke vardır: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Romanya ve Kıbrıs Rum Yönetimi. Söz konusu belgede bu ülkelerin belirtilen kriterlere büyük ölçüde ulaştığı vurgulanmıştır.

Türkiye’nin tam üyelik ehliyeti (eligibility) vurgulanmış olsa da, karşılıklı ilişkilerin gümrük birliği içinde derinleştirileceği belirtilmiştir. Öte yandan Komisyon, Türkiye’deki siyasal ve ekonomik durumla ilgili ayrı bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda;

- Yunanistan ile ilişkilerin iyileştirilmesi
- Uluslararası hukuk kurallarına saygı gösterilmesi,
- İnsan haklarının geliştirilmesi ve uluslararası kurallar açısından kabul edilebilir düzeye getirilmesi,
- Kıbrıs sorununa kalıcı ve adil bir çözüm için Türkiye’nin BM kararları çerçevesinde çaba harcaması,
- Terörizmle mücadelede hukuk devleti kurallarına uyulması konuları vurgulanmıştır.

3.4.2. Lüksemburg Zirvesi (1997)

Lüksemburg Zirvesi kararları AB'nin geleceğe dönük hedeflerini belirleyen önemli bir belgedir. Zirve sonunda üç aşamalı bir genişleme sürecinden bahsedilmiştir. İlk aşamada 6 ülke (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Kıbrıs Rum Yönetimi), ikinci aşamada 5 ülke (Litvanya, Letonya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan) tam üye olacak ülkeler olarak belirtilmiştir. Buna karşılık Türkiye ile katılma görüşmelerine başlanması konusunda siyasal ve ekonomik koşulların henüz oluşmadığı ifade edilmiş, ancak ileride olası bir katılma durumunda Türkiye'yi hazır hale getirecek özel stratejinin genel ilkeleri ortaya konmuştur.⁸⁶

Zirve kararlarında azınlıklara saygı gösterilmesi istenmiştir. Azınlıklar terimi ile kastedilen ise Lozan Anlaşması'nda sayılan Museviler, Ermeniler ve Yunanlılar değil Kürtler olmuştur. Ancak Kürtler azınlık statüsüne indirgenemeyecek kadar nüfusa sahip olan bir etnik gruptur.

Kıbrıs meselesinin çözümü konusunda BM kararlarına uyulması vurgulanmış; yani Yunan tezleri temel alınmıştır. Rum yönetimi Kıbrıs'ın resmi hükümeti olarak görülmeye devam edilirken, KKTC'den ise Türk Toplumunu olarak söz edilmiştir.

Lüksemburg Zirvesi'nde ortaya çıkan tablo karşısında T.C. Hükümeti, sergilenen bu tutum değişinceye kadar AB ile 'Siyasal Diyalogun' kesilmesine, gümrük birliğinin ise işlemeye devam etmesine karar vermiştir. Türkiye'nin bu yaklaşımı AB'yi ciddi anlamda rahatsız etmiş ve Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde ülkemiz tam üyeliğe aday olarak kabul edilmiştir.

⁸⁶ European Parliament, **Luxembourg European Council 12 And 13 December 1997, European Union Enlargement**, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.

3.4.3. Helsinki Zirvesi (1999)

Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararlar doğrultusunda beş MDAÜ ve Malta ile üyelik müzakereleri başlatılmış, Türkiye'ye ise sadece aday ülke statüsü tanınmıştır.

Aday ülke statüsü verilmesiyle Türkiye:⁸⁷

- Topluluk müktesebatına (acquis communautaire-union acquis) uygun davranma yükümlülüğü altına girmiştir. Topluluk müktesebatı; direktifler, tüzükler ve Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) kararları gibi hukuki metinlerden oluşmaktadır.
- Katılım öncesi stratejisinden yaralanma imkânına kavuşmuştur. Katılım öncesi strateji Türkiye'nin AB'nin çeşitli program ve projelerine katılması ve katılım öncesi mali yardımlardan yararlanabilmesi anlamına gelmektedir.
- Adaylık süreci, AB ortak mevzuatına uyumun gerçekleştirildiği dönem olarak ifade edilebilir. Bu süreç MDAÜ ülkelerine ve diğer üye yapılan ülkelere bakıldığında, ortalama üç ila sekiz yıl sürmüştür.

3.4.4. Brüksel Zirvesi Kararları (2004)

Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde başlatılan adaylık sürecinin ardından, 6 Ekim 2004 tarihinde 2004 yılı İlerleme raporu, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin etkilerini inceleyen Etki Raporu ve Tavsiye Kararları olmak üzere üç adet Komisyon raporu yayımlanmıştır.

17 Aralık 2004 kararlarından önce bahse konu 6 Ekim tarihli Komisyon belgesi ve bu belge üzerine Konsey'de alınacak kararların bir taslağının Türk tarafına iletilmesinin ardından Türk tarafı bazı maddelere itirazlarda bulunmuş ve taslak üzerine çekinceler koymuştur. Bu çekinceler:

⁸⁷ Nurettin Bilici, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara: Seçkin Yayınları, 6. Baskı, 2012, s. 81.

1. Müzakere kararı ertelenemez. Hazırlanan taslak metnin 17. Paragrafında AB Konseyinin müzakereler için karar alması durumunda (If it were to decide) denilmektedir. 17 Aralık'ta karar alınamayacağı anlamına gelen bu ifade değiştirilmelidir.
2. Türkiye Avrupa değerlerini paylaşmaktadır.
3. Kıbrıs koşul olamaz. 19. Paragrafta yer alan, Türkiye'nin Ankara Anlaşmasının yeni üyeleri dikkate alacak şekilde (Kıbrıs kastediliyor.) uyumlaştırılması konusunun siyasi kriterlerle hiçbir ilgisi yoktur. Türkiye'nin önüne hiçbir yeni koşul konmamalıdır. Kıbrıs konusunun bu şekliyle başkanlık sonuç bildirgesine taşınması kabul edilemez.
4. Müzakerelerin başlangıç tarihi 25 Nisan 2005 olmalıdır.
5. Müzakerelerin çerçevesi değil, katılım müzakerelerinin çerçevesi tabiri kullanılmalıdır.
6. Müzakerelerin başlatılması için yeni kriterler konmamalıdır.
7. Tam üyelik kırmızı çizgidir.

Türkiye'nin kırmızı çizgilerini açıkça ortaya koymasının ardından, Türkiye'nin tavsiye kararlarında belirtilen gerekli koşulları yerine getirdiği belirtilmiş ve müzakere tarihi 3 Ekim 2005 olarak belirlenmiştir. Türkiye ile ilgili kararlar 17-23. Paragraflarda kaleme alınmıştır. İlgili maddeleri özetlersek:⁸⁸

17. Paragraf

Türkiye ile müzakerelerin vakit geçirilmeksizin başlamasına, 2004 yılında Komisyon'un hazırladığı rapor göz önüne alınarak, 2004 Aralık ayında yapılacak zirvede karar verilecektir.

⁸⁸ Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler, **16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi (Türkiye Bölümü, 17-23)**, Ekim 2005, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2987,ms3trpdf.pdf?0>.

18. Paragraf

Türkiye, Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmiştir. Reform süreci Komisyon tarafından ilerleme raporlarıyla her yıl izlenecektir.

19. Paragraf

Türkiye Ankara Anlaşması ve eklerini 1 Mayıs 2004 tarihinde AB'ye üye olan 10 yeni ülkeye genişletecektir.

20. Paragraf

Türkiye AB üyesi komşularıyla ikili sorunlarını barışçı yollardan çözmelidir. (Yunanistan ve Kıbrıs kastediliyor.) İkili sorunlar barışçıl yollarla çözülemezse, bu sorunlar Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmelidir.

21. Paragraf

Konsey, 15 Aralık 2004 günü yapılan oylamada Türkiye ile müzakerelerin başladığını not eder.

22. Paragraf

Müzakereler 23. paragrafta yer alan yönteme uygun olarak gerçekleştirilecektir.

23. Paragraf

- Müzakereler tüm üye devletlerin yer alacağı Hükümetler Arası Konferans (HAK) şeklinde ve 31 başlık altında yapılacaktır. (daha sonra 35 başlık olacak)
- Temel hedefi üyelik olan müzakerelerin ucu açık olup, sonucu garanti edilemez.
- İşçilerin serbest dolaşımı, tarım sektörü ve yapısal fonlar gibi konularda uzun süreli geçiş dönemleri, istisnalar ve kalıcı korunma hükümlerine başvurulabilir.
- Müzakere sürecinde Türkiye'de insan hakları, hukukun üstünlüğü, çoğulcu demokrasi gibi kavramalar ciddi biçimde ve sürekli olarak ihlal edilirse katılma müzakereleri askıya alınabilir.

- Türkiye'nin tam üyeliği aşamasında AB'nin hazmetme kapasitesi göz önüne alınacaktır.
- Müzakere sürecinde Türkiye'deki sivil toplum örgütleriyle yakın ilişkiler kurulacak ve Avrupa halklarıyla yakın işbirliği kurulması sağlanacaktır.

3.4.5. Müzakere Çerçeve Belgesi

Katılma müzakereleri öncesinde, AB tarafı müzakerelerin hangi çerçevede sürdürüleceğini belirlemek için Müzakere Çerçeve Belgesi adında yol haritası niteliğinde bir belgeyi kaleme almıştır. Yukarıda yazılan 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi Kararlarını aynen kaleme alan belge 23 madde ve bir ekten oluşmaktadır.

3.5. Mali Yardımlar

Türkiye, 1964 yılında Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren AB'nin sağladığı mali yardımlardan faydalanmaya başlamıştır. Türkiye ile AB arasında kurulan mali işbirliği süreci Gümrük Birliği öncesi dönem (1964-1995), Gümrük Birliği sonrası dönem (1996-2007), IPA-I (Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA) (2007-2014) ve IPA II (2014-2020) dönemi olmak üzere dört aşamada incelenebilir.

3.5.1. Gümrük Birliği Öncesi Dönem Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (1964-1995)

1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Anlaşması, Türkiye ile AB arasında ortaklık ilişkisi kurması nedeniyle mali işbirliği sürecinin başlangıç tarihi olarak anılabilir. Söz konusu Anlaşma'nın 3. Maddesinde "*Hazırlık döneminde Türkiye'nin, geçiş dönemi ve son dönem boyunca kendisine düşecek yükümlülükleri*

üstlenebilmek için, Topluluğun yardımı ile ekonomisini güçlendirilmesi” ifadesine yer verilerek Türkiye’ye mali yardım yapılması öngörülmektedir.⁸⁹

Bu dönemde Türkiye’ye yapılan mali yardımlar mali protokoller ile yürütülmüştür. Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına destek olmak amacıyla 1964-1981 yılları arasında üç ayrı mali protokol ve bir de tamamlayıcı protokol imzalanmıştır. İmzalanması planlanan dördüncü mali protokol Türkiye’de 1980 yılında yaşanan darbe ve Yunanistan’ın vetosu nedeniyle işlerlik kazanamamıştır. Mali Protokoller kapsamındaki yapılan yardımlar hibe ve çoğunlukla kredilerden oluşmaktadır. 32 yıllık bu dönemde kullanılabilen toplam yardım miktarı 830 milyon Avrupa Para Birimi’dir. (ECU/European Currency Unit)

3.5.1.1. I. Mali Protokol (1964 – 1969)

Ankara Anlaşması’nın imzalandığı tarihte imzalanan I. Mali protokol kapsamında Türkiye’ye 175 milyon ECU kredi verilmesi öngörülmüştür.⁹⁰ Kredilerin vadesi 30 yıl, ödemesiz dönemi 7 yıl, faiz oranı ise altyapı projeleri için % 3, diğer projeler için % 4,5 olarak tespit edilmiştir. Bu mali protokol çerçevesinde alınan krediler, 11’i kamu, 33’ü özel sektör olmak üzere toplamda 44 projenin finansmanında kullanılmıştır. Kamu projelerine 145.1 milyon ECU, özel sektör kapsamında yapılan projelere ise 29.9 milyon ECU tutarında kredi tahsis edilmiştir. 44 projeden 7’si altyapı, 37’si ise sanayi projesidir.⁹¹ Keban Barajı ve Boğaziçi Köprüsü bu finansman kapsamında yapılan altyapı projeleri arasındadır.⁹²

⁸⁹ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, madde 3 s. 3, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf.

⁹⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Topluluğu ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, “*Ankara Anlaşması ve Katma Protokol*”, **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler**, Cilt: 2, Ağustos 1993, s.30, <http://www.dtd.org.tr/files/uluslararasi/abankaraantlascca7masc4b1pdf.pdf>.

⁹¹ Hakan Karabacak, “Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İşbirliği”, **Maliye Dergisi**, 2004, s. 94.

⁹² Suavi Kemal Yazgıç, **Avrupa Birliği**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2005, s. 67.

3.5.1.2. II. Mali Protokol (1971 – 1977)

II. Mali Protokol 01 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Protokol kapsamında Türkiye'ye 220 milyon ECU kredi verilmiştir. 30 Haziran 1973 tarihinde İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın mali protokole katkı sağlamaları amacıyla bir "Tamamlayıcı Protokol" imzalanmıştır. Tamamlayıcı Protokol kapsamında 41 Milyon ECU'sü İngiltere, 5 milyon ECU'sü Danimarka ve 1 milyon ECU'sü İrlanda'dan olmak üzere toplamda 47 milyon ECU mali yardım sağlanmıştır. 47 milyon ECU'nün tamamı kamu projelerinin finansmanında kullanılmıştır.⁹³

3.5.1.3. III. Mali Protokol (1979 – 1982)

III. Mali Protokol, 1 Nisan 1979 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede 220 milyon ECU'sü genel bütçe kaynaklarından uygun koşullu kredi, 90 milyon ECU de AYB kaynaklarından kredi olmak üzere toplam 310 milyon ECU tutarında kredi sağlanmıştır. Genel bütçe kaynaklarından verilen kredilerin vadesi 10 yılı ödemesiz olmak üzere 40 yıl, faiz haddi ise % 2,5 olarak tespit edilmiştir. Genel bütçe kaynaklarından verilen kredi kamu yatırımlarına, AYB kaynaklarından verilen kredi ise özel sektör yatırımlarına tahsis edilmiştir. AYB kaynaklarından verilen krediler piyasa koşullarında verilmiştir. Ayrıca bu krediler için Türk hükümetinin garantisi alınmıştır. Keban II Hidroelektrik Santrali ile Karakaya Barajı ve Hidroelektrik santrali III. Mali Protokol kapsamında elde edilen krediler ile yapılan kamu yatırımları arasında sayılabilir.⁹⁴

8 Haziran 1979 tarihinde gerçekleştirilen Konsey'de, ekonomik ve teknik alanda yapılacak işbirliği çalışmalarının desteklenmesi amacıyla Türkiye'ye 75 milyon ECU özel yardım yapılmasına karar verilmiştir. Hibe şeklinde yapılacak bu yardımın doğrudan Topluluk bütçesinden karşılanması öngörülmüştür. Verilen karar doğrultusunda 30 Haziran 1980 tarihinde gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi toplantısında Özel İşbirliği Fonu yürürlüğe konmuştur. 75 milyon ECU hibenin 68 milyon ECU'sü

⁹³ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye**, Ankara: Akçay Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. 130.

⁹⁴ Nurettin Bilici, 1997, s.131-132.

enerji sektörüne harcanırken, 7 milyon ECU'sü ise teknik yardım kapsamında kullanılmıştır.

IV. Mali Protokol (1982 – 1986) kapsamında yapılması öngörülen 600 milyon ECU 'lük yardım, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle kullanılamamıştır.

1993 yılında AT ile yapılan işbirliği kapsamında Türkiye'ye genel bütçe kaynaklarından finanse edilen 3 milyon ECU'luk hibe şeklinde bir mali yardım yapılmıştır. Bu yardım gümrük memurlarının eğitimi, Jean Monnet bursları, AT Ortak Tarım ve Ticaret politikaları konusunda eğitim, iş haftaları düzenlenmesi ve mevzuat uyumu konusu ile ilgili ortak çalışmalarda kullanılmıştır.

Aşağıdaki tabloda gümrük birliği öncesi Türkiye'ye yapılan mali yardımlar toplu halde gösterilmektedir:

Tablo 30: Gümrük Birliği Öncesi Dönemde Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar

KAYNAK	DÖNEM	TAAHHÜT			KULLANIM
		AB Bütçesi	AYB	Toplam	Milyon ECU
I. Mali Protokol	1964-1969	175		175	175
II. Mali Protokol	1971-1977	195	25	220	220
Tamamlayıcı Protokol	1971-1977	47		47	47
III. Mali Protokol	1979-1982	220	90	310	310
Özel İşbirliği Fonu	1980-1982	75		75	75
IV. Mali Protokol	1982-1986	375	225	600	0
İdari İşbirliği Fonu	1993-1995	3		3	3
TOPLAM	1964-1995	1.090	340	1.430	830

3.5.2. Gümrük Birliği Sonrası Dönem Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (1996-2007)

6 Mart 1995 tarihli ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin gümrük birliğine geçişinin kabul edilmesiyle birlikte, Türkiye- AB ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde gümrük birliğinin Türkiye üzerinde yaratabileceği olumsuz

etkileri asgari düzeye indirgemek için AB bütçesi kaynakları ve MEDA programı kapsamında mali yardımlar yapılması kararlaştırılmıştır.

AB Komisyonu, Türk sanayisinin gümrük birliği sonrası oluşacak rekabet ortamına uyum sağlaması için ihtiyaç duyacağı mali kaynağın bir bölümünün AB kaynaklarından karşılanacağına dair bir deklarasyon yayımlamıştır.

1996-1999 yılları arasında, 340 milyon ECU'sü “Yenileştirilmiş Akdeniz Programı”, 205 milyon ECU'sü Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (EURO-MED) ve 12 milyon ECU'sü de “Risk Sermaye Desteği” çerçevesinde olmak üzere toplam 557 milyon ECU kredi taahhüt edilmiştir. Ayrıca 376 milyon ECU'sü MEDA-I, 3 milyon ECU'sü İdari İşbirliği Programı ve 14 milyon ECU'sü de çevre, AIDS ve uyuşturucu ile mücadele gibi projeler için olmak üzere toplam 393 milyon ECU hibe yardım taahhüde bağlanmıştır. Taahhüde bağlanan bu yardımlar çeşitli projeler temelinde peyderpey serbest bırakılmıştır.

Diğer yandan, yukarıda sayılan kaynaklara ek olarak, Gümrük Birliği kapsamında ülkemize 375 milyon ECU tutarında bütçe kaynaklı hibe ve 750 milyon ECU tutarında Avrupa Yatırım Bankası kredisi verilmesi öngörülmüştür. Bu yardımlar, AB'nin Gümrük Birliği Kararı çerçevesinde 1995 yılında yaptığı tek taraflı bildirimle taahhüt altına alınmış, ancak, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle o dönemde kullanılamamıştır.⁹⁵ Makroekonomik yardımlar kapsamında ihtiyaç duyulması halinde kullanabileceği 200 milyon ECU 'lük tutarı Türkiye, ihtiyaç duymadığı için kullanmamıştır.

Aşağıdaki tabloda 1999 yılına kadar Türkiye'ye yapılan mali yardımlar toplu halde gösterilmektedir:

⁹⁵ T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Mali İşbirliği**, <http://www.mfa.gov.tr/mali-isbirligi.tr.mfa>.

Tablo 31: 1999 Yılına Kadar Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar (Milyon ECU)

KAYNAK	MALİ YARDIM	DÖNEM	TAAHHÜT	ÖDEME
AB bütçesinden yardım	Hibe	1996-2000	375	Yunanistan'ın vetosu nedeniyle kullanılmadı.
İdari İşbirliği Fonu	Hibe	1996-2000	3	3
MEDA-I	Hibe	1995-1999	376	376
Diğer (Uyğurturucu ve AIDS ile mücadele, çevre, sivil toplum projeler)	Hibe	1992-1999	14	14
Yenileştirilmiş Akdeniz Programı	Kredi	1992-1996	400	340
Avrupa Yatırım Bankası	Kredi	1996-2000	750	Yunanistan'ın vetosu nedeniyle kullanılmadı.
EURO-MED	Kredi	1997-1999	205	205
Risk Sermaye Desteği	Kredi	1999	12	12
Makroekonomik Yardımlar	Kredi	İhtiyaç Halinde	200	İhtiyaç duyulmadı.
TOPLAM			2.335	950

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Türkiye'ye AB bütçesinden ve AYB kredilerinden taahhüt edilen 2.335 milyon ECU 'lük yardımın, Yunanistan'ın vetosu nedeniyle 950 milyon ECU'sünün ödendiği görülmektedir.

1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmesinin ardından Türkiye, mevcut Akdeniz programlarına ilaveten diğer aday ülkelerin yaralandığı mali yardımlardan yararlanılmak için girişimlerde bulunulmuştur. Ancak 2000-2006 yılları arasından devam edecek olan SAPARD, ISPA VE PHARE programlarının bütçelerinin kesinleştiği gerekçesiyle Türkiye bu programlara dâhil edilmemiştir. Ancak Komisyon,

Türkiye için yeni programlar oluşturulacağı taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye bu süreçte MEDA programından faydalanmaya devam etmiştir.

17 Aralık 2001 tarihli Türkiye için Katılım Öncesi Mali Yardıma Dair Çerçeve Tüzük'ün kabul edilmesiyle Türkiye, hibe nitelikli fonlardan tek bir çerçeve altında yararlanmaya başlamıştır. 2002-2006 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'ye hibe nitelikli fonlardan yıllık 177 milyon avro verilmesi öngörülmüştür. Türkiye 1,3 milyar avro fonu, üyelik için gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeleri yapmak amacıyla 164 projede kullanmıştır. Aşağıdaki tabloda 2002-2006 döneminde Türkiye tarafından kullanılan AB mali yardımları gösterilmektedir:⁹⁶

Tablo 32: 2002-2006 Döneminde Türkiye Tarafından Kullanılan AB Mali Yardımlar (milyon avro)

Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	TOPLAM
Bütçe	126	144	250	300	500	1.320
Proje Adedi	18	28	38	35	45	164

Söz konusu fonların %35'i ekonomik ve sosyal uyum, %30'u kurumsal yapılanma ve %35'i AB müktesebatına uyum için kullanılmıştır. Fonların bir diğer amacı da Türkiye'yi Topluluk programlarına hazırlamaktır.⁹⁷

2000–2006 döneminde MEDA-II programı da devam etmiş olup, Türkiye'ye Avrupa-Akdeniz Ortaklığı çerçevesinde 890 milyon avro ayrılmıştır. Türkiye 1999

⁹⁶ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye-AB Mali İşbirliği Rehber Kitapçığı**, No: 8, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf.

⁹⁷ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye-AB Mali İşbirliği Rehber Kitapçığı**, No: 8, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf.

yılında Helsinki Zirvesi'nde aday statüsü almasının ardından, 2002 yılı itibariyle MEDA kapsamı dışında bırakılmıştır.

2005 yılında AB, Türkiye ile müzakere sürecini başlatmıştır. Bu süreçte AB'ye uyumun amaçlanması nedeniyle toplumun birçok kesimini etkileyecek idari ve yasal değişiklikler olmuştur. Söz konusu değişikliklere Toplumun hazırlamak amacıyla yapılan mali yardım tutarlarının artırılması hedeflenmiştir.

2006 yılına gelindiğinde 2007-2013 bütçe dönemiyle birlikte AB, aday ülkelere yönelik sağladığı yardım mekanizmasında değişikliklere gitmiştir. Türkiye de IPA adı altında birleştirilen mali yardımlardan yararlanmaya başlamıştır

3.5.3. IPA-I Dönemi Türkiye'ye Yapılan Mali Yardımlar

IPA kapsamında 2007-2013 yılları itibarıyla bütçelenen toplam fon yaklaşık 11,5 milyar avro tutarındadır. 2007-2008 yıllarına ait rakamlar, 2007-2012 dönemi IPA tahsisatlarını gösteren Çok Yıllı Gösterge Niteliğindeki Mali Çerçeve Belgesi'nde güncellenerek, altı yıl için toplam tutar 9,1 milyar avro olarak öngörülmüştür. Bu tutarın yarısına tekabül eden 4,8 milyar avroluk fon, nüfusu ve yüzölçümü dikkate alınarak Türkiye'ye verilmiştir. Aşağıdaki tabloda Türkiye'ye 2007-2013 IPA-I döneminde yapılan mali yardımlar bileşenler bazında gösterilmektedir.⁹⁸

⁹⁸ European Commission, **To The Report From The Commission To The Council, The European Parliament And The European Economic And Social Committee 2007 Annual IPA Report**, Brüksel, 15.12.2008, SEC (2008) 3026, s.59-61, http://www.parliament.bg/pub/ECD/77090SEC_2008_3026_EN_DOCUMENTDETRAVAIL_f.pdf ve Avrupa Birliği Bakanlığı, Türkiye-AB Mali İşbirliği, <https://www.ab.gov.tr/5.html> web sayfasından yararlanılarak hazırlanmıştır.

**Tablo 33: IPA I Dönemi (2007-2013) Türkiye'ye Yapılan Mali Yardım Miktarları
(milyon avro)**

BİLEŞEN	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam
I. Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma	256,7	256,1	239,6	217,8	231,3	227,5	238,5	1.667,5
II. Sınır Ötesi İşbirliği	2,1	2,9	3,0	3,1	5,1	2,2	2,2	20,6
III. Bölgesel Kalkınma	167,5	173,8	182,7	238,1	293,4	356,1	366,9	1.778,4
IV. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi	50,2	52,9	55,6	63,4	77,6	83,2	91,2	474,1
V. Kırsal Kalkınma	20,7	53,0	85,5	131,3	172,5	187,4	204,2	854,6
Toplam:	497,2	538,7	566,4	653,7	779,9	856,3	903,0	4.795,2

Tablo incelendiğinde en çok mali yardımın bölgesel kalkınma bileşeni altında kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda IPA bileşenlerinin hangi amaçlarla kullanıldığı sıralanmaktadır:⁹⁹

IPA-I/Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma

Geçiş Dönemi Desteği ve Kurumsal Yapılanma IPA'nın en önemli bileşenlerinden biri olup, kamu kurum/kuruluşları tarafından kullanılmaktadır.

Müktesebat uyumu, kamu yönetimi reformu, adalet ve içişleri reformu, sivil toplumun gelişimi ve temel haklar, çevre politikası, eğitim ve sağlık sistemi reformu, yolsuzluğa karşı daha verimli ve etkili bir mücadele yürütülmesi ve mali kontrol gibi konular projeler yoluyla bu bileşen altında finanse edilmektedir.

⁹⁹ Avrupa Birliği Bakanlığı kaynaklarından edinilen bilgiler ile düzenlenmiştir.

AB Bakanlığı tarafından yürütülen ve 2006 yılından beri uygulamada olan Sivil Toplum Diyaloğu projeleri de bu bileŖen altında finanse edilmektedir. Böylece sivil toplum kuruluŖları da IPA kapsamına dâhil edilmiŖtir.

IPA-II /Sınır tesi İŖbirliđi

IPA-II kapsamında Türkiye, Bulgaristan-Türkiye IPA Sınır tesi İŖbirliđi Programı ve Avrupa KomŖuluk ve Ortaklık Aracı (ENPI) Karadeniz Havzasında Sınır tesi İŖbirliđi Programı'na katılım sağlamaktadır. AB Bakanlığı, Sınır tesi İŖbirliđi programlarında Ulusal Otoritesi olarak görev yapmaktadır.

Türkiye'de Edirne ve Kırklareli illeri ile Bulgaristan'da Burgaz, Yambol ve Hasköy Ŗehirlerini kapsayan Türkiye-Bulgaristan Türkiye IPA Sınır tesi İŖbirliđi Programı ile çoğunlukla bölgesel etki oluŖturabilecek ufak çaplı kültürel ve sosyal öğeler içeren projeler desteklenmektedir. Program için yukarıdaki illerde bulunan yerel/bölgesel otoriteler, merkezi hükümet yönetimlerinin bölgesel ofis ve diğer ilgili yapıları, iŖ destek kurumları ve organizasyonları, ticaret, endüstri ve esnaf odaları, iŖgc piyasası yönetim kurumları, turizm kurulları ve birlikleri, eğitim kurumları ve organizasyonları ile sivil toplum kuruluŖları baŖvuruda bulunabilmektedir.

IPA-III/ Bölgesel Kalkınma

Bölgesel Kalkınma bileŖeni evre, UlaŖtırma ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik ana baŖlıklarından oluŖmaktadır. Türkiye'de bu projelerin yürütülmesinden evre sektöründe evre ve Ŗehircilik Bakanlığı, ulaŖtırma sektöründe UlaŖtırma, Denizcilik ve HaberleŖme Bakanlığı, bölgesel rekabet edilebilirlik alanında ise Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı sorumlu kamu kurumlarıdır. Bu bileŖen ye sonrası gündeme gelecek olan yapısal fonlara hazırlık niteliğinde olup, geniŖ çaplı yatırımlar içermektedir.

IPA-IV bileşeni iki şekilde uygulanmaktadır:

Operasyonlar (Şemsiye Projeler): Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye İş Kurumu; Sosyal Güvenlik Kurumu gibi merkezden yönetimde yer alan kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla “operasyon” başlığı altında yürütülen projelerdir. Bu projelerle kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ve ulusal düzeyde faaliyetlerin yürütülmesi hedeflenmektedir.

Hibe Programları: Operasyonların en önemli kanadını, yerel kesimde ilgili tarafların kullanacağı hibe programları oluşturmaktadır. Hibe programları ile birtakım yerinden yönetim kuruluşlarına, belediyelere, sivil toplum kuruluşlarına, valiliklere, üniversitelere, bölgesel düzeyde yaşanan sorunları belirleme ve bu sorunlara çözüm üretme noktasında mali kaynak sunulmaktadır.

IPA-V /Kırsal Kalkınma

Kırsal kalkınma bileşeni altında tarım, hayvancılık, balıkçılık gibi alanlarda faaliyet gösteren işletmelere, bireysel üreticilere, kooperatiflere ve üretici birliklerine hibeler yoluyla finansman sağlanmaktadır.

3.5.4. IPA-II Dönemi Türkiye’ye Yapılan Mali Yardımlar

11 Mart 2014 tarihinde 231 sayılı IPA-II tüzüğü Komisyon tarafından yayınlanmış ve IPA-II döneminin genel çerçevesi belirlenmiştir. IPA-II dönemi, IPA-I döneminin devamı niteliğindedir. Komisyon, bu dönemde fonların daha etkin kullanımı sağlamak amacıyla sektör bazlı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaklaşım kapsamında IPA’nın I. döneminde yer alan proje bazlı yapı kaldırılarak yeni dönemde finanse edilmesi öngörülen öncelikli sektörler oluşturulmuştur. Böylece sektör bazında ne kadar ilerleme kaydedildiğinin toplu olarak izlenmesi hedeflenmektedir.

IPA kapsamındaki yardımların temel finansman önceliklerini gösteren belge olan Türkiye için Endikatif Strateji Belgesi (Indicative Strategy Paper for Turkey (2014-2020)), 26 Ağustos 2014 tarihinde Komisyon tarafından kabul edilmiştir. Bu belgede 2014-2020 dönemi için Türkiye'ye ayrılan tahsisat 4,453.9 milyar avro olarak belirtilmiştir.¹⁰⁰

Tablo 34: 2014-2020 Dönemi İçin Türkiye'ye Ayrılan Tahsisatlar

TÜRKİYE	2014	2015	2016	2017	2018-2020	TOPLAM
a. Birlik üyeliğine hazırlık reformları	355.1	196.6	240.3	137.2	652.2	1,581.4
Demokrasi ve yönetim	540.2				416.3	956.5
Hukukun üstünlüğü ve temel haklar	388.9				236.0	624.9
b. Sosyo-ekonomik ve Bölgesel kalkınma	155.8	265.8	247.0	261.4	595.3	1,525.3
Çevre ve İklim Eylemi	297.1				347.5	644.6
Ulaştırma	386.0				56.8	442.8
Enerji	59.0				34.4	93.5
Rekabet Edilebilirlik ve Yenilikçilik	187.8				156.6	344.4
c. İstihdam, sosyal politikalar, eğitim, cinsiyet eşitliğinin teşviki ve insan kaynaklarının geliştirilmesi	37.4	62.9	65.9	68.9	199.9	435.0
Eğitim İstihdam ve Sosyal Politikalar	235.1				199.9	435.0
d. Tarım ve Kırsal Kalkınma	72.0	100.9	77.0	158.1	504.2	912.2
Tarım ve Kırsal Kalkınma	408.0				504.2	912.2
TOPLAM	620.4	626.4	630.8	636.4	1,940.0	4,453.9

¹⁰⁰ European Commission, **IPA-II, Indicative Strategy Paper for Turkey (2014-2020)**, 26.08.2014, s. 46, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ TARAFINDA TÜRKİYE'YE YAPILAN MALİ
YARDIMLARIN DİĞER ADAY VE POTANSİYEL ADAY ÜLKELERLE
KARŞILAŞTIRILMASI

Avrupa Birliği'ne aday ülkeler olan Arnavutluk, Sırbistan, Makedonya, Karadağ, Türkiye ile potansiyel aday olan Bosna Hersek ve Kosova'nın temel ekonomik göstergelerinin karşılaştırılmasına yönelik hazırlanan ve 2016 verilerini içeren tablo aşağıda gösterilmektedir. Tabloda incelendiğinde Türkiye'nin bugünkü nüfusunun 79,8 milyon olup diğer aday ve potansiyel aday ülkelerin toplam nüfusunun yaklaşık dört katı olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bugünkü yüzölçümü 783.562 km²'dir. Diğer aday ve potansiyel aday ülkelerin toplam yüzölçümü ise 218.739 km²'dir. Yani Türkiye'nin yüzölçümü söz konusu ülkelerin yüzölçümünün yaklaşık dört katıdır.

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde 2016 yılında Türkiye'nin GSYH'si 780.225 milyar avrodur. Diğer aday ve potansiyel aday ülkelerin toplam GSYH'nin (79,4 milyar avro) yaklaşık 9,8 katıdır. Türkiye'de 2016 yılı kişi başına düşen GSYH, 9,8 bin avro 'dur. Bu tutar diğer aday ve potansiyel aday ülkelerin ilerisindedir. Türkiye'nin 2016 yılındaki büyüme oranı %3,2 olup; Sırbistan, Makedonya ve Karadağ'ın ilerisinde, Arnavutluk, Kosova ve Bosna Hersek'in gerisinde kalmıştır.¹⁰¹

Türkiye'deki işsizlik oranı 2016 yılında 10,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Diğer aday ve potansiyel aday ülkelerde ise bu oran en yüksekten düşüğe sırasıyla: Bosna-Hersek 25,4, Makedonya 23,5, Karadağ 17,8, Sırbistan 15,9, Arnavutluk 15,2'dir.

¹⁰¹ Değerlendirme yapılırken International Monetary Fund resmi web sayfasının Ekim 2017 verileri kullanılmıştır.

AB, 2016 yılında 9 trilyon 591 milyar avroluk ticaret hacmine ulaşmıştır. Bu rakamın 4 trilyon 855 milyar avrosu ihracat, 4 trilyon 736 milyar avrosu ise ithalattan oluşmaktadır. Topla ticaretin 3 trilyon 110 milyar avroluk kısmı AB üyesi ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirilmiştir.

Türkiye 2016 yılında AB ile toplam 145 milyar avroluk ticaret yapmıştır. 2015 yılına göre ihracat %8,3 artarak 66,7 milyar avro olmuştur. İthalat ise %1.25 azalarak 78,01 milyar avro olmuştur. Bu rakamlar doğrultusunda Türkiye, 2016 yılında AB'nin en büyük beşinci ticaret ortağı olmuştur. Aynı listede birinci sırada 610 milyar avro ile ABD yer alırken, onu sırasıyla 515 milyar avro ile Çin, 264 milyar avro ile İsviçre ve 191 milyar avro ile Rusya takip etmiştir.¹⁰² Diğer aday ve potansiyel aday ülkeler ise aynı listede Türkiye'nin gerisindedir.

Türkiye'nin ekonomik anlamda rekabet gücü son on yılda giderek artmıştır. 1959 yılında yaptığı ortaklık başvurusunun ardından Türkiye AB ile ticari ilişkilerini geliştirmek yönündeki isteğini ortaya koymuştur. Türkiye, o dönemde AB ile gümrük birliği temelinde bir ilişki kurmak istemiş ve bu temelde Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ekonomik ve ticari açıdan entegrasyonunu sağlayacak süreç de başlamıştır. 1973 yılında taraflar arasında gümrük vergilerinin kaldırılması için Ek Protokol imzalanmıştır. Bu dönemde ilk etapta AB, Türk menşeli sanayi malları üzerindeki gümrük vergisini kaldırmış; Türkiye'nin AB sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini ise kademeli olarak kaldırması söz konusu olmuştur. 1 Ocak 1996 itibariyle Türkiye, AB sanayi malları üzerindeki gümrük vergilerini kaldırmıştır. Bu kararlar birlikte AB ile Türkiye arasında ekonomik ve ticari entegrasyon hayata geçmiştir. Gümrük birliğinin tamamlanması ekonomik ilişkilerin gelişmesi adına en büyük adım olmuştur. Türkiye, üye olmadan AB ile böylesi bir ilişki kuran, yani gümrük birliğini tamamlayan ilk ülke olmuştur. Türkiye'nin son dönemde yaşadığı bazı ekonomik ve siyasi sorunlar devam etmesine

¹⁰² Avrupa İstatistik Ofisi, Eurostat verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır.
<http://ec.europa.eu/Eurostat/data/database>

rağmen 2011 yılında reel büyüme anlamında yakaladığı trendi sürdürmesi mümkündür. Türkiye'nin AB ile ticari ve ekonomik entegrasyon düzeyi de giderek artmaktadır. Bu veriler ışığında Türkiye'nin ekonomik anlamda rekabet gücü açısından diğer aday ve potansiyel aday ülkelere kıyasla daha iyi durumda olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Tablo 35: Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerin 2016 Yılına Ait Ekonomik Verileri

Aday ve Potansiyel Aday Ülke	Nüfus (Bin) Yıl: 2016	Yüzölçümü (km ²)	GSYH (Milyar Avro)	Kişi başına GSYH Bin Avro	Reel GSYH Oranı %	Enflasyon Oranı % (yıllık ortalama)	İşsizlik Oranı % yılsonu
Arnavutluk	2,9	28.748	10.7	3.7	3,4	1,3	15,2
Sırbistan	7,1	88.361	34.6	4.9	2,8	1,1	15,9
Makedonya	2,1	25.713	9.7	4.8	2,4	-0,2	23,5
Karadağ	0,623	13.812	4.0	6.4	2,5	-0,3	17,8
Türkiye	79,8	783.562	780.2	9.8	3,2	7,8	10,9
Bosna-Hersek	3,9	51.197	14.8	3.9	4,5	-1,09	25,4
Kosova	1,8	10.908	6.0	-	4,5	0,3	-

AB'nin aday ülkelere yaptığı mali yardımların büyük kısmını krediler oluştursa da hibe şeklinde yardımlara da yer verilmiştir. Balkan ülkeleri PHARE, ISPA ve CARDS gibi hibe programlarından yararlanırken, bütçelerinin kesinleştiği gerekçesiyle Türkiye bu programlara dâhil edilmemiştir. Türkiye'ye, Türkiye katılım öncesi mali yardım programı altında hibe yardımı yapılmıştır.

Aşağıdaki tabloda aday ve potansiyel aday ülkelerin içinde bulunduğumuz IPA-II dönemi dâhil yararlandığı mali yardımlar gösterilmektedir.¹⁰³ Tablo incelendiğinde toplamda mali yardımlardan en yüksek payı Türkiye'nin aldığı görülmektedir. Türkiye, AB ile ortaklık ilişkisinin başladığı dönemden günümüze kadar toplamda yaklaşık 40,7 milyar avro mali yardım elde etmiştir. Türkiye'yi 9,5 milyar avro ile Sırbistan takip etmektedir. Türkiye ve Sırbistan'ın ardından sırasıyla 5,7 milyar avro ile Bosna Hersek,

¹⁰³ Tablo hazırlanırken, çalışmanın üçüncü bölümünde yer alan ülkelere ait verilerden yararlanılmıştır.

3,7 milyar avro ile Kosova, yaklaşık 3 milyar avro ile Arnavutluk, 2,5 milyar avro ile Makedonya ve 1,4 milyar avro ile Karadağ gelmektedir.

Söz konusu yardımlar içinde geri ödemesi yapılan kredi miktarları incelendiğinde, Türkiye'ye verilen 29,9 milyar avro kredi, ülkemize yapılan toplam yardım tutarının yaklaşık %73,3'üne tekabül etmektedir. Bu oran Arnavutluk için %14,5, Sırbistan için %55,2, Karadağ için %44,1, Makedonya için %30,5, Bosna Hersek için %38,6 ve Kosova için %3,9'dur.

IPA-I ve IPA-II dönemi öncesi ülkelere hibe şeklinde yapılan mali yardım tutarları ise şu şekildedir: Türkiye 1,6 milyar avro, Sırbistan 1,3 milyar avro, Arnavutluk 1,3 milyar avro, Karadağ 277,2 milyon avro, Makedonya 488 milyon, Bosna Hersek 2,7 milyar avro ve Kosova 2,4 milyar avro.

Tablo 36: Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yapılan Mali Yardımlar (milyon avro)

ÜLKELER	PHARE	ISPA	SAPARD	CARDS	AYB (kredi)	Türkiye katılım öncesi yardım programı	IPA-I 2007-2013	IPA-II 2014- 2020	Diğer Yardımlar	TOPLAM (avro)
Arnavutluk	635	-	-	330	426.915.3	-	597,3	649,4	297	2.935.615.3
Sırbistan	-	-	-	1.354.0	5.237.847.8	-	1.392.0	1.508.0	-	9.491.847.8
Karadağ	-	-	-	146,3	618.862.0	-	236,5	270,5	130,9	1.403.062.0
Makedonya	200	-	-	288	776.384.6	-	615,1	664,2	-	2.543.648.6
Türkiye	-	-	-	-	29.850.809.7	997	4,795	4,453	637	40.732.809.7
Bosna Hersek	778	-	-	783	2.196.337.8	-	658,5	165,8	1,101	5.682.637.8
Kosova	-	-	-	724	149.000.0	-	637,6	645,5	1,661	3.817.100.0

Yukarıda verilen tüm veriler ışığında IPA-I (2007-2013) döneminde aday ve potansiyel aday ülkelere ayrılan tahsisat tutarları, ülkelerin o yıllara ait nüfusu ve yüzölçümüne göre kıyaslandığında yaklaşık olarak aşağıdaki veriler elde edilmektedir.¹⁰⁴

Tablo 37: 2007-2013 IPA-I Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Göre Dağılımı

ÜLKELER	Yüzölçümü (km ²)	AVRO/km ²	Nüfus-2006	AVRO/KİŞİ	Toplam (Avro) 2007-2013 Tahsisat	Toplam Tahsisat içindeki Oranı (%100)
Hırvatistan*	56.594	18,926	4.443.000	241	1.071.123.000	%10,7
Türkiye	783,562	6,119	72.520.000	66	4,795.000.000	%47,9
Arnavutluk	28,748	20,777	3.149.000	189	597,300.000	%6,0
Sırbistan	88,361	15,753	7.425.000	188	1.392.000.000	%13,9
Makedonya	25,713	23,921	2.039.000	301	615,100.000	%6,2
Karadağ	13,812	17,122	624.000	379	236,500.000	%2,4
Bosna Hersek	51,197	12,862	3.843.000	171	658,500.000	%6,6
Kosova	10,908	58,452	2.070.000	308	637,600.000	%6,3
TOPLAM					10.003.123.000	%100

*Hırvatistan söz konusu dönemde aday ülke olduğu için tabloda yer verilmiştir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde IPA-I döneminde tüm ülkelere verilecek toplam tahsisatın %47,9 'lık kısmının Türkiye'ye ayrıldığı görülmektedir. Türkiye'yi sırasıyla %13,9 ile Sırbistan, %10,7 ile Hırvatistan, %6,6 ile Bosna Hersek, %6,3 ile Kosova,% 6,2 ile Makedonya, %6,0 ile Arnavutluk ve %2,4 ile Karadağ takip etmektedir. Ancak,

¹⁰⁴ Oranlar oluşturulurken daha gerçekçi bir kıyaslama yapmak adına o dönemin rakamlarına göre ülkelerin 2006 yılındaki nüfus verileri kullanılmıştır.

toplam tahsisat içindeki orandan en büyük payı Türkiye almasına karşın, kilometrekare ve kişi başına düşen mali yardım tutarına bakıldığında en az payı Türkiye'nin aldığı görülmektedir.

Türkiye'nin baz alınan 2006 yılındaki toplam nüfusu 72,5 milyon 'dur. Söz konusu diğer tüm ülkelerden daha fazladır. Yüzölçümü bakımından değerlendirildiğinde Türkiye, yine tüm aday potansiyel aday ülkelere göre daha geniş bir alana sahiptir.

IPA-II (2014-2020) döneminde aday ve potansiyel aday ülkelere ayrılan tahsisat tutarları, ülkelerin nüfusu ve yüzölçümüne göre kıyaslandığında yaklaşık olarak aşağıdaki veriler elde edilmektedir:

Tablo 38: 2014-2020 IPA-II Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Göre Dağılımı

ÜLKELER	Yüzölçümü (km ²)	AVRO/km ²	Nüfus-2013	AVRO/KİŞİ	Toplam (Avro) 2014-2020 Tahsisat	Toplam Tahsisat içindeki Oranı (%100)
Türkiye	783,562	5,683	76.700.000	58	4.453.000.000	%53,4
Arnavutluk	28,748	22,589	2.895.000	224	649.400.000	%7,8
Sırbistan	88,361	17,066	7.200.000	209	1.508.000.000	%18
Makedonya	25,713	25,831	2.066.000	321	664.200.000	%7,9
Karadağ	13,812	19,584	621.000	435	270.500.000	%3,2
Bosna Hersek*	51,197	3,238	3.500.000	47	165.800.000	%2
Kosova	10,908	59,176	1.800.000	358	645.500.000	%7,7
TOPLAM					8.356.400.000	%100

* Bosna Hersek için 2018-2020 tahsisatı Avrupa Komisyonu'nun sayfasında belirtilmediği için 2014-2017 dönemi tahsisatı yazılmıştır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde toplam tahsisatın %53,4'lük kısmının Türkiye'ye verildiği görülmektedir. Türkiye'yi en yüksek orandan en düşük orana doğru

sırasıyla, Sırbistan (%18), Makedonya (%7,9), Arnavutluk (%7,8), Kosova (%7,7), Karadağ (%3,2) ve Bosna Hersek (%2) ile takip etmektedir.

Bosna Hersek'in IPA-II döneminin son üç yılına (2018-2020) ilişkin tahsisat tutarı Komisyon tarafından belirtilmemiştir.¹⁰⁵ Bu nedenle diğer aday ve potansiyel aday ülkelerle kıyaslandığında, IPA-I dönemine göre mali yardımlardan aldığı pay oransal olarak en düşük seviyede kalmıştır.

Bosna-Hersek dışında değerlendirildiğinde, yine IPA-I döneminde olduğu gibi toplam tahsisat içindeki orandan en büyük payı Türkiye almasına karşın, kilometrekare ve kişi başına düşen mali yardım tutarına bakıldığında en az payı Türkiye'nin aldığı görülmektedir. Kişi başına düşen mali yardım tutarlarına bakıldığında en yüksek payı 435 avro ile Karadağ'ın aldığı görülmektedir. Karadağ'ı sırasıyla Kosova (358 avro), Makedonya (321 avro), Arnavutluk (224 avro), Sırbistan (209 avro) ve Türkiye (58 avro) takip etmektedir. Türkiye kişi başına düşen mali yardım tutarı diğer aday ve potansiyel aday ülkelere göre oldukça azdır. IPA-II döneminin son üç yıl tahsisatını almamasına rağmen ilk dört yıl rakamlarıyla Bosna Hersek için kişi başına düşen mali yardım tutarı 47 avrodur. Yani Türkiye'de kişi başına düşen mali yardım tutarına yakındır.

Kilometrekare başına düşen mali yardım tutarlarına bakıldığında en yüksek payı Kosova'nın aldığı görülmektedir. Kosova'yı sırasıyla Makedonya, Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan, Türkiye ve Bosna Hersek takip etmektedir. Bosna Hersek'in dönemin son üç yılına ait tahsisatının eksik olduğu düşünüldüğünde yine en düşük payı Türkiye'nin aldığı görülmektedir.

¹⁰⁵ European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en.

Tablo 39: IPA-I ve IPA-II Dönemi AB Mali Yardımlarının Aday Ülkelere Göre Dağılımının Karşılaştırmalı Tablosu

ÜLKELER	Göstergeler	IPA-I (2007-2013)	IPA-II (2014-2020)
TÜRKİYE	avro/ km ²	6,119	5,683
	avro/kişi	66	58
	Toplam Tahsisat (%)	%47,9	%53,4
ARNAVUTLUK	avro/ km ²	20,777	22,589
	avro/kişi	189	224
	Toplam Tahsisat (%)	%6,0	%7,8
SIRBİSTAN	avro/ km ²	15,753	17,066
	avro/kişi	188	209
	Toplam Tahsisat (%)	%13,9	%18
MAKEDONYA	avro/ km ²	23,921	25,831
	avro/kişi	301	321
	Toplam Tahsisat (%)	%6,2	%7,9
KARADAĞ	avro/ km ²	17,122	19,584
	avro/kişi	379	435
	Toplam Tahsisat (%)	%2,4	%3,2
BOSNA HERSEK	avro/ km ²	12,862	3,238
	avro/kişi	171	47
	Toplam Tahsisat (%)	%6,6	%2
KOSOVA	avro/km ²	58,452	59,176
	avro/kişi	308	358
	Toplam Tahsisat (%)	%6,3	%7,7

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, IPA-I döneminde Türkiye'nin toplam tahsisat içindeki payı %47,9 iken, bu oranın IPA-II döneminde arttığı ve %53,4 olduğu görülmektedir. Ancak kişi başına düşen mali yardım tutarı, 66 avrodan 58 avroya düşmüştür. Kilometrekare başına düşen mali yardım tutarı ise 6,119 avrodan, 5,638 avroya düşmüştür. Bosna Hersek dışında diğer tüm aday ve potansiyel ülkelere verilen mali yardım tutarları incelendiğinde, IPA-I dönemine göre kişi başına ve kilometrekareye düşen mali yardım tutarlarının IPA-II döneminde arttığı görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda 2011 yılına kadar olan dönemde Yunanistan, İspanya ve 2005 yılında üye olan on MDAÜ ve 2007 'de üye olan Bulgaristan ve Romanya ile Türkiye'nin yararlandığı mali yardımlar karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Nurettin Bilici, **a.g.e.**, 2012, s. 113. (Tablo Nurettin Bilici'den alınmıştır.)

Tablo 40: Türkiye'ye Sağlanan Mali Yardımların Yunanistan, İspanya ve 2005-2007'de Üye Olan Ülkelerle Karşılaştırılması (Milyon Avro*)

Ülke ve Nüfusu	Dönemi	Toplam Hibe	Yıl Başına Hibe	Kişi Başı Hibe (Avro)
Yunanistan (11 Milyon)	1981-2011	102.500	3.306	9.318
İspanya (44 milyon)	1986-2011	141.250	5.433	3.210
2005'te üye olan 10 ülke (75 milyon)	1990-2011 (22 yıl)	100.251	4.557	1.337
Romanya + Bulgaristan (30 milyon)	1990-2011 (22 yıl)	18.000	818	600
Türkiye (74 Milyon)	1963-2011	5.138	104,8	69
<i>* Tutarlar üye ülkelerin bütçeye yaptıkları katkılar düşüldükten sonra lehlerine kalan net tutarı ifade etmektedir.</i>				

Tablo incelendiğinde ortaklık başvurusu yaptıkları tarihten 2011 yılına kadar geçen süreçte üye olan ülkelerin elde ettikleri mali yardım tutarlarının, Türkiye'ye yapılan mali yardımlara göre yüksek olduğu görülmektedir. Mali yardımlardan en yüksek payı İspanya almıştır. Türkiye'nin 49 yıl içinde elde ettiği mali yardım tutarı nüfusu da göz önüne alındığında, diğer ülkelere göre oldukça düşüktür. Kişi başına düşen mali yardımlar da söz konusu ülkelerin epey gerisindedir. İspanya'ya 26 yılda verilen hibe tutarı Türkiye'ye 49 yılda verilen hibe tutarının 27,5 katıdır. Yunanistan'a 31 yılda verilen toplam hibe tutarı, Türkiye'ye 49 yılda verilen toplam hibe tutarının 20 katıdır. Bu oran 2005'te üye olan on ülke için 19,5, Bulgaristan ve Romanya için 3,5'dir. Kişi başına düşen hibe açısından değerlendirildiğinde, Yunanistan'da kişi başına düşen hibe, Türkiye' kişi başına düşen hibe tutarının 135 katı iken, İspanya'da 46,5 katı, 2005'te üye olan on ülkede 19,5 katı, Romanya ve Bulgaristan'da 8,7 katıdır.

SONUÇ

AB, uluslararası ekonomide ve politikada dünyadaki en önemli aktörlerin başında gelmektedir. AB'nin gayri safi milli hâsıla açısından dünyanın en büyük on ulusal ekonomisinden beşini (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya) kapsadığı görülmektedir. Küresel bir aktör olarak AB, kuruluşundan itibaren kurucu anlaşmalarında da belirtildiği üzere, birlik içinde ekonomik ve sosyal uyumun sağlanması, bölgesel farklılıkların giderilmesi, üyelik öncesi aranan şartlarının yerine getirilmesinin kolaylaştırılması, müktesebat uyumunun gerçekleştirilmesi amacıyla aday ve potansiyel aday ülkelere hibe ve krediler başta olmak üzere çeşitli mali yardımlarda bulunmaktadır.

1990 yılına gelindiğinde AB aday ülkelerin katılım öncesi süreçte AB desteği olmadan, aday ülkelerin Maastricht kriterlerini yerine getiremeyeceğini öngördüğünden mali yardım araçlarını oluşturmaya başlamıştır. Çünkü AB üyeliği için gerekli kriterleri yerine getirmenin aday ülke açısından yaratacağı mali külfetler öngörülmüştür. Bu aşamada PHARE, CARDS, ISPA, SAPARD ve Türkiye için katılım öncesi mali araç programları oluşturulmuştur. Bu programlar, IPA'nın yürürlüğe girdiği 2007 yılına kadar aday ve potansiyel aday ülkeler tarafından kullanılmıştır.

Türkiye, 1964 yılında Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girmesinden itibaren AB'nin sağladığı mali yardımlardan faydalanmaya başlamıştır. Türkiye'nin 55 yılı aşan AB serüvenine bakıldığında, özellikle Gümrük Birliği sonrası mali işbirliği sürecinin Türkiye-AB ilişkilerinin önemli bir kanadını oluşturduğu görülmektedir. Zira Türkiye, üye ülke olmadan gümrük birliğini tamamlayan tek ülkedir. Mali yardımlar yoluyla elde edilen gelirler uluslararası konjonktür, siyasal gelişmeler ve ortaklık ilişkisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak devam etmiş ve donma noktasına geldiği dönemler de olmuştur.

Türkiye, 2016 yılında AB'nin en büyük beşinci ticaret ortağı olmuştur. AB ile toplam 145 milyar avroluk ticaret yapmıştır. 2015 yılına göre ihracat %8,3 artarak 66,7

milyar avro olmuştur. İthalat ise %1.25 azalarak 78,01 milyar avro olmuştur. Bu veriler doğrultusunda Türkiye'nin AB için önemli bir pazar olduğu açıktır.

Geçmişten günümüze yapılan mali yardım tutarlarına bakıldığında en büyük payı 40.732.809.700 milyar avro ile Türkiye almıştır. Ancak bu tutar içinde geri ödemesi yapılan AYB kaynaklı kredi miktarları incelendiğinde, Türkiye'ye verilen 29,9 milyar avro kredinin ülkemize yapılan toplam yardım tutarının yaklaşık %73,3'üne denk geldiği görülmektedir. Bu oran Arnavutluk için %14,5, Sırbistan için %55,2, Karadağ için %44,1, Makedonya için %30,5, Bosna Hersek için %38,6 ve Kosova için %3,9'dur.

Türkiye, IPA-I ve IPA-II dönemi öncesi AB'den hibe şeklinde 1,6 milyar avro mali yardım almıştır. Bu rakam diğer aday ve potansiyel aday ülkelere hibe şeklinde yapılan mali yardım tutarının üstündedir. Ancak Türkiye'nin nüfusunun diğer tüm aday ve potansiyel aday ülkelerin nüfusunun yaklaşık dört katı olduğu düşünüldüğünde Türkiye'de kişi başına düşen mali yardım tutarının söz konusu diğer ülkelere göre oldukça düşük bir seviyede olduğu açıktır.

IPA-I döneminde Türkiye'de kişi başına düşen mali yardım tutarı 66 avro 'dur. Türkiye, kendisinden sonra kişi başına en az mali yardım tutarına sahip olan Bosna Hersek'in bile yaklaşık 3 kat gerisinde kalmıştır. IPA-I dönemine göre kıyaslandığında, IPA-II döneminde diğer tüm aday ve potansiyel aday ülkelerde kişi başına ve kilometrekare başına düşen tutarlar artarken, Türkiye'de bu tutarlar azalmıştır. IPA-II döneminde Türkiye'de kişi başına 58 avro, kilometrekare başına ise 5,683 avro düşmüştür. Bu iki dönemde de yapılan mali yardım tutarlarında ülkeler arası adalet sağlanamamıştır.

Türkiye'ye sağlanan mali yardımlar, İspanya, Yunanistan,2005-2007'de üye olan ülkeler, Romanya ve Bulgaristan ile karşılaştırıldığında yine adaletsiz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Türkiye'ye 49 yılda yapılan mali yardımlar sadece, 5 milyar 138 milyon avro iken, İspanya 26 yılda 141 milyar 250 milyon avro 'dur. Yani Türkiye'nin 27,5 katıdır. Yunanistan'a 31 yılda verilen toplam hibe tutarı, Türkiye'ye 49 yılda verilen

toplam hibe tutarının 20 katıdır. Bu oran 2005'te üye olan on ülke için 19,5, Bulgaristan ve Romanya için 3,5'dir.

Ülkeler AB üyeliği ile birlikte dünyanın en büyük ticaret bloklarından birine ortak olabilmekte ve bunun getirilerinden faydalanabilmektedir. AB ise yeni kültürlerle ortak olmakta, yeni topraklara doğru genişlemekte ve yeni pazarlara açılabilir. AB'ne üye olmak için gerekli reformların ülkelere ek külfetler getirdiği açıktır. Ancak gerek müktesebat uyumu gerek sosyal reformlar açısından söz konusu reformların ülkeleri ileri taşıdığı da bir gerçektir. Bu noktada sağlanan mali yardımlar ile ülkeler çevre, ulaştırma, eğitim, altyapı, sanayi gibi birçok alanda projeler yapabilmekte ve ülkelerine kazandırabilmektedir. Yapılacak projeler hayata geçirilirken ülkeye ciddi bir istihdam alanı oluşturulmaktadır. AB üyeliği için gerekli şartlar yerine getirilmeye çalışılırken aynı zamanda ülke gelişimine de katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle mali yardımlar önemlidir.

Mali yardımlar ile aday ülkeler üyeliğe hazırlanmaktadır. AB ile yürütülen ilişkilerde dönemin konjonktürü, mali işbirliği sürecini de etkilemekte ve mali yardımların kesilmesi gibi siyasi yaptırımlarda da bulunulabilmektedir. Dolayısıyla AB tarafından yapılan yardımlar aslında siyasi iradenin de bir göstergesi olmaktadır.

IPA tüzüklerinde belirtildiği üzere, dağıtılan fonlar doğrudan ülke vatandaşlarına fayda sağlamayı öngörmektedir. Bu noktada aday ve potansiyel aday ülkelerde kişi başına düşen mali yardım tutarları önem kazanmaktadır. Türkiye'de 2014-2020 döneminde kişi başına yalnızca 58 avro düşmektedir. Diğer aday ve potansiyel aday ülkelerde kişi başına düşen bu rakam ortalama Türkiye'nin beş katıdır. Türkiye'deki vatandaşların IPA fonlarından yeterince yararlanamadığı açıktır.

Yardımlar dağıtılırken ülkelerin nüfusu, ülkelerin fonları kullanma ve idare etme kapasitesi, katılım şartlarına ne kadar uydukları gibi birtakım kriterlerin dikkate alınacağı belirtilmektedir. Eğer bu şartlar yerine getirilmezse Komisyon, fonları askıya alabilme yetkisine sahiptir. AB, bu kriterler çerçevesinde mali yardımları dağıttığı halde, çalışma da elde edilen veriler doğrultusunda, Türkiye açısından değerlendirildiğinde, bu

kriterlere objektif olarak uyulmadığı görülmektedir. Türkiye'nin AB için, önemli bir ticaret ortağı, üye olmadan gümrük birliğini tamamlayan tek ülke, önemli bir stratejik ortak olmasına rağmen, mali yardımlardan aldığı pay bu ortaklığın ve işbirliğinin çok gerisindedir.

AB'nin Türkiye'ye karşı olan tutumunun nedeni nedir ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği neden olmuyor?

İlk olarak, Türkiye ile AB arasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler neticesinde Türkiye'nin AB'ye girme konusundaki gayretinin azaldığını söylemek mümkündür.

İkinci neden, Türkiye'nin nüfusu, Avrupa Birliği'ne 2004'te üye olan on ülkenin nüfusundan daha fazla olmasıdır. Bu durumun Birlik tarafına getireceği mali ve sosyal yükümlülükler üyelik önünde engel teşkil etmektedir.

Üçüncü olarak, Türkiye'nin sorunlu bir coğrafyada yaşaması ve set bölge niteliğinde olması sayabilir.

Dördüncü neden, AB ile Türkiye arasında yaşanan kimlik problemidir. "Avrupa Kimliği" nedir sorusu ciddi bir ikilem yaratmaktadır. AB açısından bakıldığında, Türkiye'nin tarih boyunca, Avrupa'nın öteki parçası olduğu görülmektedir. Türkiye, Avrupa tarihinin bir mensubu olarak görülmemektedir.

Sonuç olarak, mali yardımlar konusunda adil olmayan tutum, siyasi ilişkilerde yaşanan gelişmeler ve AB'nin içinde bulunduğu ekonomik durum da göz önüne alındığında Avrupa Birliği'ne üye olmanın Türkiye'ye bir fayda sağlayıp sağlamayacağını iyi analiz edilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin 2016 yılı GSYH'si 780,2 milyar avrodur. 2014-2020 döneminde AB'den aldığı mali yardım ise 4,5 milyar avrodur. Yani yedi yıl içinde elde edilen mali yardımın bütçedeki payı oldukça küçüktür. Tam üyelik olmadan, gümrük birliği temelinde ve mali işbirliği çerçevesinde alınan mali yardımlar Türkiye'ye yeterli düzeyde katkı yapabilecek seviyede değildir. AB'nin yaşadığı mali sıkıntılar nedeniyle, tam üyeliğin de, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına mevcut şartlar altında fayda sağlayabilmesi mümkün görünmemektedir.

Üyelikle beraber gelecek mali yükümlülükler neticesinde, Türk fabrikaları rekabet gücünü kaybedebilir ve kapanma noktasına gelebilir. Bunun sonucunda Türkiye'ye yatırımlar yapılmamaya başlar. Yunanistan, bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Yunanistan'ın, 1981 yılında gerçekleşen AB üyeliği öncesi, sanayi ve turizm alanında Türkiye'nin oldukça ilerisinde olduğu görülmektedir. Üye olduktan yirmi yedi yıl sonra, 2008 yılında yaşanan krizle birlikte ciddi anlamda borçlanmış ve üretim kabiliyetini yitirmiştir. Çünkü AB üyeliği nedeniyle ucuza borçlanarak ekonomisini yöneten bir ülke haline gelmiş ve sonunda da aldığı borçları ödeyememiştir. Bu sorunlara ek olarak Birlik, göçmen krizi, İngiltere'nin Birlik'ten ayrılması gibi birtakım siyasi sorunlarla da mücadele etmektedir.

Tam üyeliğin gerçekleşmesi mevcut şartlar altında mümkün gözükmesi de Türkiye ve AB birbirleri için güvenlik, ticaret ve bölgesel stratejiler açısından önemli birer ortaktır. Türkiye'nin üyelik başvurusu yapmasından bu yana geçen süreçte Türkiye-AB ilişkilerinin dinamikleri de değişmiştir. Bu nedenle tam üyelik şartları yeniden değerlendirilerek ciddi diplomatik adımlar atılmalıdır. Türkiye, tam üye olana kadar Gümrük Birliği serbest bir ticaret anlaşması ile değiştirilebilir. Böylece Türkiye, üçüncü ülkelerle yaptığı anlaşmalarda serbest hale gelir ve AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarını kabul etmek zorunda kalmaz. Başka bir ifadeyle, AB'nin uygun gördüğü gümrük tarifelerine maruz kalmamış olur. Vize serbestisi, eğitim gibi alanlarda karşılıklı ayrıcalıklar tanınabilir. İlişkiler bu çerçevede ilerletilip, Türkiye ile AB ülkeleri arasında sivil toplum diyalogu geliştirilerek, ilerleyen yıllarda şartların oluşması halinde gerçekleştirilecek tam üyelik hedefi için gerekli istek, toplumsal uyum ve diplomatik zemin oluşturulabilir.

KAYNAKÇA

Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat), <http://ec.europa.eu/Eurostat/data/database>.

Avrupa Yatırım Bankası, **Finance Contracts Signed - European Union**, <http://www.eib.org/projects/loan/regions/1?from=2007&to=2017>.

Benedetto, Giacomo ve Simona Milio, **European Union Budget Reform: Institutions, Policy and Economic Crisis**, New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Bilici, Nurettin, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Ankara: Seçkin Yayınları, 5. Baskı, 2012.

Bilici, Nurettin, **Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Baskı, 1997, s. 130.

Commission of the European Communities, **2007 Annual Report on Phare, Turkey Pre-Accession Instrument, Cards And Transition Facility**, SEC (2008) 3075, Brüksel, 22.12.2008, [http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_\(2008\)_3075.pdf](http://aei.pitt.edu/45572/1/SEC_(2008)_3075.pdf).

Commission of the European Communities, **SAPARD Annual Report - Year 2000**, COM (2001) 341, Brüksel, 3.7.2001, <http://www.esiweb.org/enlargement/wp-content/uploads/2009/02/ec-sapard-report-2000.pdf>.

Dinan, Desmond, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, İkinci Cilt H-Z, İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Baskı, 2005.

European Commission, **Agenda 2000**, 15 Temmuz 1997, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf.

European Commission, **CARDS Assistance Programme to the Western Balkans, Regional Strategy Paper 2000-2006**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/cards/publications/regional_strategy_paper_en.pdf.

European Commission, **Cohesion Fund 2014-2020: Estimated Financial Allocation**, http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/eligibility/index_en.cfm.

European Commission, **Commission Decision C(2009)5911 of 31/07/2009 on a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Albania**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/mipd_albania_2009_2011_en.pdf.

European Commission, **Council Regulation (Ec) No. 1290/2005 of 21 June 2005 on the Financing of the Common Agricultural Policy**, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32005R1290&from=EN>.

European Commission, **Economic and Financial Affairs, AMECO**, 9 Kasım 2017, http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm.

European Commission, **European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/former-assistance_en.

European Commission, **Figures and Documents**, http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm#documents.

European Commission, **Financial Programming and Budget**, http://ec.europa.eu/budget/mff/index_en.cfm.

European Commission, **Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA) Revised Multi-Annual Indicative Financial Framework for 2012-2013**,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/how_does_it_work/miff_12_10_2011.pdf.

European Commission, **IPA-II, Indicative Strategy Paper for Turkey (2014-2020)**, 26.08.2014, s.46,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20140919-csp-turkey.pdf.

European Commission, **Kosova Progress Report**,

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/ks_rapport_2011_en.pdf.

European Commission, **On a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Bosnia-Herzegovina**, 21 Ocak 2012,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_bosnia_herzegovina_2009_2011_en.pdf.

European Commission, **On a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2009-2011 for Montenegro**, 6 Şubat 2012,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_montenegro_2009_2011_en.pdf.

European Commission, **The EU's Own Resources**,

http://ec.europa.eu/budget/mff/resources/index_en.cfm.

European Commission, **The Former Yugoslav Republic of Macedonia - Financial Assistance Under IPA-II**, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/former-yugoslav-republic-of-macedonia_en.

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/former-yugoslav-republic-of-macedonia_en.

European Commission, **The Mini ISPA Report 2000-2004**, DG Regio-ISPA, s. 9.

European Commission, **The Multiannual Financial Framework Explained**,
http://ec.europa.eu/budget/mff/introduction/index_en.cfm.

European Commission, **To The Report From The Commission To The Council, The European Parliament And The European Economic And Social Committee 2007 Annual IPA Report**, Brüksel, 15.12.2008, SEC (2008) 3026,
http://www.parliament.bg/pub/ECD/77090SEC_2008_3026_EN_DOCUMENTDETRA_VAIL_f.pdf.

European Commission Enlargement Directorate General, **The Three Enlargement Process and the Three Pre-accession Instrument: Phare, ISPA, Sapard**, Şubat 2002,
<http://aei.pitt.edu/38750/1/A3711.pdf>.

European Parliament, **Luxembourg European Council 12 And 13 December 1997, European Union Enlargement**, http://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.

Haluk Günuğur, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını, Bilim Serisi-3, Ankara, 1.baskı, 2008.

Güvenç, Müge H., **Avrupa Birliği Bütçesi**, Ankara, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı: Araştırma ve İnceleme Serisi 1, 2010.

International Monetary Fund, **World Economic Outlook Database**, October 2017,
https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/weorept.aspx?pr.x=68&pr.y=13&sy=2007&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGD_P_RPCH%2CPCPIPCH%2CTM_RPCH%2CTX_RPCH%2CLUR%2CLP%2CGGXCN_L_NGDP%2CGGXWDG_NGDP%2CBCA_NGDPD&grp=0&a.

İktisadi Kalkınma Vakfı, “*Avrupa Ekonomi Topluluğunu Kuran Antlaşma*”, **Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt: 1 Avrupa Topluluklarını Kuran Temel Antlaşmalar (AKÇT, AET, AAET)**, <http://www.ikv.org.tr/images/files/A2-tr.pdf>.

Karabacak, Hakan, “*Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye ile Mali İşbirliği*”, **Maliye Dergisi**, 2004.

Karataş, Halil, **Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardımları**, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2010.

Leonardi, Robert, **Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe**, New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Lindner, Johannes, **Conflict and Change in EU Budgetary Politics**, New York: Routledge, 2006.

Official Journal of the European Union, **IPA Framework Regulation, Council Regulation (EC) No 1085/2006**, 17 Temmuz 2006, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32006R1085&from=EN>.

Official Journal of the European Union, **Regulation (EU) No. 231/2014 of the European Parliament and of the Council, Establishing an Instrument for Pre-accession Assistance (IPA II)**, 11 Mart 2014, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/ipa/2014/231-2014_ipa-2-reg.pdf.

Oktayer, Nagihan, “*Regional Policy and Structural Funds in the European Union: The Problem of Effectiveness*”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 7, Sayı: 1, Ankara, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2007.

Reeves, Teresa, “Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu: AB ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma”, **Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildirisi**, 7 Eylül 2006.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, **Avrupa Birliği Bütçesi**, Nisan 2016, http://www.ab.gov.tr/files/EMPB/ab_butcesi.pdf.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma**, <http://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf>.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye-AB Mali İşbirliği Rehber Kitapçığı**, No: 8, https://www.ab.gov.tr/files/rehber/08_rehber.pdf.

T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, **Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma (Ankara Anlaşması)**, https://www.ab.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Avrupa Topluluğu ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, “*Ankara Anlaşması ve Katma Protokol*”, Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler, Cilt: 2, Ağustos 1993, http://www.dtd.org.tr/_files/uluslararasi/abankaraantlascca7masc4b1pdf.pdf.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Mali İşbirliği**, <http://www.mfa.gov.tr/mali-isbirligi.tr.mfa>.

The Phare Programme Annual Report 2000, <http://www.esiweb.org/enlargement/wp-content/uploads/2009/02/ec-phare-annual-report-2000.pdf>.

Tuğrul, Hülya, **Avrupa Birliği’nin Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yaptığı Mali Yardımlar ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Türkiye İçin Müzakere Çerçeve Belgesi ve İlgili Diğer Belgeler, **16-17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi Sonuç Bildirgesi (Türkiye Bölümü, 17-23)**, Ekim 2005, <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2987,ms3trpdf.pdf?0>.

Yazgıç, Suavi Kemal, **Avrupa Birliği**, İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Elif KOÇ

Doğum Yeri ve Tarihi: Kayseri / 22.08.1989

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Gazi Üniversitesi	2012

İş Deneyimi

Çalıştığı Yer	Görev	Yıl

Yabancı Diller: İngilizce

İletişim:

E-Posta Adresi : elifbnl89@gmail.com

Tarih: 23.01.2018

İNTİHAL RAPORU
(Turnit Orjinallik Raporu)

Gönderen: Ue STUDENT

Gönderme Başlığı: 327_Ue_STUDENT_elif_koc_4_96...

Dosya Adı: elif koc

Kelime Sayısı: 12,814

Karakter Sayısı: 106,282

Gönderme Tarihi: 25-Jan-2018 01:26PM (UTC+0200)

İşlem No: 906637854

Skor: %18

Kaynağa Göre Benzerlik

İnternet Kaynakları : %16

Öğrenci Ödevleri : %6